

Saimons Deiviss, Bils Slī,
Tālis Tisenkopfs

Sociālie un
ekonomiskie
apstākļi
Latvijās
laukos

26. 17. 1911
1. 1. 1912

97-3
L 426

L
34

Saimons Deiviss, Bils Slī,
Tālis Tisenkopfs

Sociālie un ekonomiskie apstākļi Latvijās laukos

Ziņojums Latvijas valdībai un
Pasaules Bankai

Latvijas Zinātņu akadēmijas
Filozofijas un socioloģijas
institūts

UDK - p 631/635
De 239

**Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA**

~~94-9-593~~
0304007453

Mākslinieks *Uldis Sosnovskis*

ISBN 9984 - 05 - 073 - 4

© Saimons Deiviss,
Bils Sli , Tālis
Tisenkopfs,
teksts, 1997

© Uldis Sosnovskis,
mākslinieciskais
noformējums, 1997

PATEICĪBA

Pētījums tika veikts, lai palīdzētu sagatavot Latvijas Lauku attīstības projektu. Autori izsaka vislielāko pateicību pagastu valdēm par sniegto palīdzību un par sagādātajām ērtībām pētījuma veikšanā, fokusgrupu dalībniekiem par pretimnākšanu apspriedēs, respondentiem par piedalīšanos aptaujās, studentiem par interviju veikšanu, Ventam Priedītem un viņa personālam par efektīvo datu apstrādi un Pasaules Bankai par tās finansiālo atbalstu, kas pētījumam tika sniegts ar Politikas un cilvēkresursu attīstības grantu (*Policy and Human Resources Development Grant*). Tomēr šeit paustie viedokļi ir vienīgi autoru viedokļi, un tie neatspoguļo kādu citu indivīdu vai organizāciju viedokļus.

ADRESES

Dr. Simon Davies

Agricultural & Rural Economics Department
Scottish Agricultural College
MacRobert Building
581, King Street
Aberdeen, AB24 5UD
United Kingdom
Tel. +44 1224 711000
Fax +44 1224 276012

Dr. Bill Slee

Department of Agriculture
University of Aberdeen
MacRobert Building
581, King Street
Aberdeen, AB24 5UD
United Kingdom
Tel. +44 1224 274140
Fax +44 1224 273731

Dr. Tālis Tisenkoņš
Filozofijas un socioloģijas institūts
Latvijas Zinātņu akadēmija
Akadēmijas laukums 1
Rīga, LV—1940
Latvija
Tel. +371 7 227110
Fax +371 7 210806

SATURS

Pateicība	3
Kopsavilkums	7
Ievads	7
Fokusgrupas	7
Mājsaimniecību aptauja	8
Uzņēmumu aptauja	10
Secinājumi	11
1. Pētījuma mērķi	13
2. Literatūras apskats	14
2.1. Sociālie un ekonomiskie apstākļi Latvijas laukos	14
2.2. Zemnieku saimniecību sektors un lauku ekonomika	18
2.3. Pētījumi par lauku iedzīvotāju labklājību	20
3. Metodoloģija	24
3.1. Vispārējie mērķi	24
3.2. Pētījuma metodes	24
3.3. Pētījuma rajoni un izlase	25
4. Fokusgrupu rezultāti	30
4.1. Ievads	30
4.2. Preiļu rajons	30
4.2.1. Jaunieši	30
4.2.2. Sievietes	34
4.2.3. Ar zemi saistītie uzņēmēji	37
4.2.4. Galvenie secinājumi par Preiļu rajonu	41
4.3. Bauskas rajons	43
4.3.1. Jaunieši	43
4.3.2. Sievietes	46
4.3.3. Ar zemi saistītie uzņēmēji	49
4.3.4. Pakalpojumu uzņēmēji	52
4.3.5. Galvenie secinājumi par Bauskas rajonu	55
4.4. Secinājumi no fokusgrupām un gala apspriedēm	57
5. Aptauju rezultāti	60
5.1. Mājsaimniecību aptaujas rezultāti	60
5.1.1. Izlasē iekļauto mājsaimniecību raksturojums	61
5.1.2. Nodarbinātība un bezdarbs	67

5.1.3. Mājsaimniecību ienākumi	74
5.1.4. Privātie uzņēmumi	77
5.1.5. Aizdevumi privātai uzņēmējdarbībai	78
5.1.6. Zemnieku saimniecības	79
5.1.6.1. Zemnieku saimniecību izveidošana	81
5.1.6.2. Zemnieku saimniecību attīstība	81
5.1.6.3. Zemnieku aizņēmumi	82
5.1.6.4. Zemnieku investīcijas	83
5.1.6.5. Zemnieku saimniecību grāmatvedība	83
5.1.6.6. Zemnieku saimniecību tirgus	84
5.1.6.7. Zemnieku saimniecību pārdošanas problēmas	85
5.1.6.8. Zemnieku saimniecību uzņēmējdarbības problēmas	86
5.1.7. Potenciālā uzņēmējdarbība	86
5.1.8. Mājsaimniecību iztika	89
5.1.9. Mājsaimniecību patēriņš	92
5.1.10. Ekonomiskā un sociālā palīdzība	93
5.2. Uzņēmumu aptaujas rezultāti	96
5.2.1. Uzņēmumu veidi	97
5.2.2. Uzņēmēju darbība citos uzņēmumos	98
5.2.3. Vadītāji un īpašnieki	99
5.2.4. Tirgus	101
5.2.4.1. Bauskas rajons	101
5.2.4.2. Preiļu rajons	103
5.2.4.3. Pārdošanas problēmas	103
5.2.5. Darbinieki	105
5.2.6. Uzņēmumu darbība	106
5.2.7. Uzņēmējdarbības atbalsta organizācijas	110
5.2.8. Aizņēmumi	113
5.3. Aptauju secinājumi	115
5.3.1. Mājsaimniecības	115
5.3.2. Uzņēmumi	116
6. Diskusija	118
6.1. Metodes	118
6.2. Rezultāti	118
Atsauces	121
Pielikums	122

KOPSAVILKUMS

Ievads

Šis pētījums sniedz pārskatu par lauku mājsaimniecību sociālo un ekonomisko situāciju Latvijā. Pētījuma galvenie mērķi ir izpētīt mājsaimniecību un uzņēmumu labklājību Latvijā, izpētīt īpašās problēmas, ar kādām stopas nelabvēlīgos apstākļos atrodas lauku iedzīvotāju grupas, un rūpīgi apsvērt institucionālos pārveidojumus, kas varētu labvēlīgi ietekmēt Latvijas lauku attīstību.

Literatūra par ekonomiskajām problēmām Latvijas laukos parāda, ka Latvijā ir līdzīgas problēmas, kādas sastopamas pārējās Baltijas valstīs — augsts bezdarba līmenis laukos, atgriešanās pie naturālās saimniekošanas zemnieku un piemājas saimniecībās, lielas grūtības pārejā uz tirgus ekonomiku. Akadēmiskā literatūra par pāreju Latvijas laukos apstiprina liecības, kas ir atrodamas valdības un citos publiskos pētījumos.

Literatūra par izpētes metodēm norāda uz divām plašām pieejām, kuras varētu tikt izmantotas. Pirmā ietver metodes, kas saistītas ar Ātru lauku novērtēšanu (*Rapid Rural Appraisal*). Tās tiek atzītas kā noderīgas, kad ir jāveic situācijas kvalitatīvs novērtējums. Otrā ietver konvencionālās izlases veida aptaujas metodes, kas var tikt izmantotas, lai pētītu dziļāk tās problēmas, kas ir noskaidrotas ar kvalitatīvās pieejas palīdzību.

Šajā pētījumā izvēlētās metodes apvieno kvalitatīvo pieeju, it īpaši izmantojot fokusgrupas, ar konvencionālo izlases veida aptauju divos atšķirīgos Latvijas lauku novados — Latgalē (Preiļu rajonā) un Zemgalē (Bauskas rajonā). Veidojot fokusgrupas, tajās tika ieļautas dažādas lauku iedzīvotāju grupas — jaunieši, sievietes, uzņēmēji, kas nodarbojas ar lauksaimniecisko ražošanu un pārstrādi, un uzņēmēji, kas sniedz pakalpojumus.

Fokusgrupas

Fokusgrupas atsedza sarežģītas nabadzības izraisītas problēmas, kas sevišķi nopietnas izrādījās Latgalē, taču bija sastopamas arī ievērojamā

mājsaimniecību daļā visumā labāk situētajā Zemgales novadā. Preiļu rajonā fokusgrupas uzrādīja lauku iedzīvotājus, kuri dzīvo trūcīga iztikas minimuma līmenī, uzņēmējus, kuri cīnās par izdzīvošanu, un mājsaimniecības, kuras izdzīvo, tikai pateicoties tam apstāklim, ka tām ir pieejama zeme. Bauskas rajonā arī pastāvēja vispārējas bezdarba un nabadzības problēmas, taču tur ir sākusi veidoties, kaut arī ar ievērojamām grūtībām, jauna uzņēmēju kopa. Šeit varēja vērot, ka daudzi indivīdi ir pārmantojuši ievērojamu iemaņu klāstu no padomju perioda, kas tiem ir palīdzējis nodibināt un attīstīt savus uzņēmumus.

Mājsaimniecību aptauja

Bezdarbs starp potenciāli ekonomiski aktīviem iedzīvotājiem, kuri dzīvo Bauskā un Preiļos¹, attiecīgi tika novērtēts uz 35% un 55%. Kaut arī šie skaitļi šķiet augsti, datu noturīgums ļauj šiem novērtējumiem ticēt. Ikvienā gadījumā, kad indivīdi tika pieskaitīti bezdarbniekiem, respondenti spēja norādīt, cik ilgi attiecīgais indivīds ir bez darba. Bez tam daži ekonomiski aktīvajā vecumā un mājsaimniecībā uz vietas dzīvojoši ģimenes locekļi netika pieskaitīti ne pie bezdarbniekiem, ne arī pie tādiem, kuriem ir darbs. Tas liek domāt, ka novērtējums attiecībā uz bezdarbu nav pārspilēts, iekļaujot bezdarbnieku skaitā arī tos indivīdus, kas nav gatavi piedalīties darba tirgū, ja darbs būtu dabūjams.

Bezdarbs sevišķi smagi skar nelatviešus un Bauskā vecākus cilvēkus. Kā tas bija sagaidāms, bezdarbs samazinās iedzīvotāju grupās, kurām ir augstāks izglītības līmenis. Bezdarbs ir plaši izplatīts agrāko sovhozu un kolhozu strādnieku, šoferu, nekvalificētu strādnieku un celtniecības strādnieku vidū.

Preiļos pašreiz nodarbinātībā dominē zemnieki un viņu strādnieki, kā arī valsts iestāžu darbinieki, piemēram, policisti un pagasta darbinieki. Bauskā pašreiz nodarbināto kontingentu pārsvarā sastāda pakalpojumu sektorā strādājošie un valsts iestāžu darbinieki.

Augstais bezdarba līmenis atspoguļojas zemos mājsaimniecību ienākumos, kas Bauskā ir caurmērā Ls 103 mēnesī, bet Preiļos — Ls 79 mēnesī. Ja ņem vērā mājsaimniecību lielumu, tad Bauskā caurmēra ienākums uz vienu pieaugušo ģimenes locekli ir Ls 42 mēnesī, bet Preiļos — Ls 32 mēnesī.

¹ Pētījums tika veikts Bauskas un Preiļu pagastos. Tāpēc šeit un turpmāk tekstā «Bauska» un «Preiļi» apzīmē šo rajonu lauku teritoriju. Pētījuma rezultāti raksturo situāciju nevis Bauskas un Preiļu pilsētā vai rajonā kopumā, bet tikai pagastos.

Ienākumu sadalījums, kā to varēja gaidīt, ir stipri nevienmērīgs, un vairumam mājsaimniecību ienākumi ir zemāki par šiem vidējiem rādītājiem. Vēl jo vairāk, Bauskā 7% un Preiļos 10% no visām mājsaimniecībām kopējie ienākumi mēnesī nepārsniedz 25 latus.

Vairākumā gadījumu mājsaimniecību ienākumi nepārsniedz summu, kas sedz mājsaimniecības izdevumus par mājokli, apkuri un pirmās nepieciešamības pārtikas produktiem. Taču daudziem ienākumi ir par maziem, lai segtu pat šīs elementārās vajadzības.

Bauskā tikai 5% un Preiļos 9% no visām mājsaimniecībām piederēja pašām savs uzņēmums. Bauskā no 14 uzņēmumiem 11 bija zemnieku saimniecības, bet Preiļos visi 13 uzņēmumi bija zemnieku saimniecības. 11 zemnieku saimniecībām Bauskā katrai piederēja vidēji 30 hektāri, un tās ir nodibinātas laika posmā no 1990.gada līdz 1995.gadam. Zemnieku saimniecībās caurmērā bija nodarbināti 2 pilnu darba dienu strādājošie (viens vīrietis un viena sieviete), viens nepilnu darba dienu strādājošais un viens sezonas strādnieks. 13 uzņēmējtipa zemnieku saimniecībām, kas tika apsekotas Preiļos, katrai piederēja vidēji 18 hektāri, un tās nodarbināja caurmērā divus pilnu darba dienu strādājošos (1 vīrietis un 1 sieviete) un atsevišķos gadījumos kādu nepilnu darba dienu strādājošo vai sezonas strādnieku.

Bauskā caurmērā 66% no saimniecību platības aizņem graudaugi, 25% — lopbarības kultūras (ieskaitot pļavas un ganības) un lielāko daļu no atlikušās platības — cukurbietes un kartupeļi. Preiļos caurmērā 60% no saimniecību platības aizņem lopbarības kultūras (ieskaitot pļavas un ganības), 34% — graudaugi un 5% — kartupeļi.

Lielāko daļu no graudaugu ražas kā Bauskā, tā Preiļos izbaro saimniecību lopiem vai arī to patērē mājās, kaut gan Bauskā caurmērā gandrīz puse no iegūtās labības ražas tiek pārdota.

Bauskā zemnieku saimniecības ganāmpulks sastāv vidēji no trim slaucamām govīm, trim nobarojamiem liellopiem, deviņām cūkām, dažiem putniem un vienas aitas. Preiļos zemnieku saimniecības ganāmpulks vidēji ir nedaudz lielāks un sastāv no 4 slaucamām govīm, četriem nobarojamiem liellopiem, piecām cūkām, dažiem putniem un četrām aitām, kas liecina par to, ka šajā rajonā ražošana ir orientēta uz lopkopību.

Zemnieku mājsaimniecības kā Bauskā, tā Preiļos par savām galvenajām problēmām, kas saistītas ar produkcijas pārdošanu, uzskatīja zemās cenas un maksājumu novilcināšanu, kaut gan Preiļos parasti bija dzirdamas arī sūdzības par mazajiem ražošanas apjomiem un produkcijas glabāšanu.

Bauskā 16%, bet Preiļos 18% no visām mājsaimniecībām norādīja, ka tās

vēlētos uzsākt pašas savu uzņēmējdarbību. Bez tam Bauskā 4%, bet Preiļos 9% mājsaimniecību šajā virzienā izrādīja zināmu ieinteresētību, taču pagaidām pie istas pārliecības vēl nebija nonākušas. Šie cilvēki, kurus varētu raksturot kā potenciālus uzņēmējus, norādīja, ka uzņēmējdarbības konsultanti un Latvijas Lauksaimniecības konsultāciju dienests varētu viņiem sniegt būtisku palīdzību uzņēmējdarbības uzsākšanā. It īpaši tika izteikta vajadzība pēc palīdzības biznesa plānu un aizdevumu pieprasījumu sastādīšanā.

Nodarbinātības trūkums, zemās algas un zemais mājsaimniecību ienākums summējoties noved pie tā, ka lielākais vairums mājsaimniecību un atsevišķu indivīdu ir iesaistīti pārtikas pašapgādes aktivitātēs. Bauskā 84% no visām mājsaimniecībām un 60% no visiem pieaugušajiem, bet Preiļos 95% no visām mājsaimniecībām un 67% no visiem pieaugušajiem nodarbojas ar pārtikas pašapgādi. Tas ir iespējams tādēļ, ka Bauskā 90% no visām mājsaimniecībām, bet Preiļos 96% no visām mājsaimniecībām ir pieejama zeme. Saražotā produkcija galvenokārt tiek izmantota mājsaimniecību mīnimālajai iztikai. Pārpalikums, ko var pārdot tirgū, ir visai niecīgs.

Bauskā no visām aptaujātajām mājsaimniecībām tikai piecām mājsaimniecībām pieder mežs — caurmērā 14,4 hektāri, taču Preiļos gandrīz pusei mājsaimniecību pieder katrai caurmērā 5,5 hektāri. Pretēji gaidītajam nekas neliecināja, ka mājsaimniecības izmantotu savas mežu platības, lai, tās izcērtot, «papildinātu savus aktīvus». Tikai divas mājsaimniecības pārdeva papīrmalku. Visas pārējās atzīmēja, ka meža resursi tiek izmantoti, lai sagādātu malku un dažos gadījumos vāktu meža produktus — sēnes un ogas.

Uzņēmumu aptauja

Preiļos vienīgie parasti sastopamie uzņēmumi ir saistīti ar transportu (degvielas uzpildes stacijas u.c.) un mazumtirdzniecību (produkcijas realizāciju tieši patērētājiem). Bauskā bez transporta pakalpojumu un mazumtirdzniecības uzņēmumiem ir lielāks skaits cita veida uzņēmumu un lielāka to daudzveidība, aptverot lauksaimniecības apgādes uzņēmumus, lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumus, lielas paju sabiedrības, kokapstrādes uzņēmumus un uzņēmumus, kas uzsāk jaunas aktivitātes ražošanas un pakalpojumu jomā.

Visbiežāk minētā problēma, ko Bauskas un Preiļu uzņēmēji norādīja produkcijas pārdošanas sakarā, ir zemā cena, ko var dabūt par savu produkciju. Kamēr teorijā un praksē varētu atrast dažādus izskaidrojumus tik zemām

cenām, šajā kontekstā ir svarīgi atzīmēt otru visbiežāk pieminēto problēmu — zemo pirktspēju. Visticamāk, ka zemais pieprasījums, ko nosaka ļoti zemie mājsaimniecību ienākumi abos rajonos — mājsaimniecību aptauja parādīja ka tie ir tik tikko pietiekami, lai segtu izmaksas par mājokli, apkuri un galvenajiem pārtikas produktiem, — ir galvenais cēlonis zemajām cenām, ar kādām nākas saskarties uzņēmējdarbībā iesaistītajiem cilvēkiem. Pie citām biežāk minētajām pārdošanas problēmām pieder novilcinātie maksājumi, transports un mazie apjomi, bet Preiļos bez tam vēl arī glabāšana.

Bauskā uzņēmēji uzskata, ka viņu uzņēmējdarbību pozitīvi ietekmē nacionālais un vietējais pieprasījums, pašu rīcībā esošais kapitāls, darbaspēka izmaksas un uzticamība, uzņēmuma atrašanās vieta, pašu zināšanas un informācija par tirgu. Turpretim uzņēmēji uzskata, ka viņu uzņēmējdarbību kavē tas, ka uzņēmums ir mazs, kredītu nepieejamība vai augstā cena, kvalificēta darbaspēka trūkums, esošās tehnikas, mašīnu, ēku un celtņu nepiemērotība, kā arī ceļu un telekomunikāciju infrastruktūras stāvoklis.

Preiļos uzņēmēji norādīja mazāku skaitu faktoru, kas labvēlīgi ietekmē viņu uzņēmējdarbību. Visbiežāk minētie ir darbaspēka zemā cena un uzticamība, izdevīga uzņēmuma atrašanās vieta un zināšanas un informācija par tirgu. Kā īpaši kavējošus faktorus Preiļu uzņēmēji minēja vietējo pieprasījumu, pašu kapitāla pieejamību, iespējas dabūt kredītu un tā cenu, kā arī iespējas dabūt finansiālā atbalsta pakalpojumus. Arī lielākais vairums citu faktoru nav labvēlīgi uzņēmējdarbībai.

Gan Bauskas, gan Preiļu uzņēmumi ir saņēmuši maz cita veida palīdzību savas uzņēmējdarbības uzsākšanai kā vien palīdzību no pagasta valdes. Turpmāk savu uzņēmumu attīstībai papildus pie tā, ko dod pagasta valde, viņi vēlētos saņemt palīdzību no speciāliem uzņēmējdarbības konsultantiem un kredīta organizācijām. Starp palīdzības veidiem, kas tika minēti kā lietderīgi uzņēmumu turpmākai attīstībai, pieder konsultācijas tehniskajos un ražošanas jautājumos un konsultācijas uzņēmuma vadīšanas un marketinga jautājumos. Pie metodēm, kā uzņēmēji vēlētos saņemt palīdzību, pieder galvenokārt apmācības kursi, tiešas konsultācijas, eksperta sagatavots ziņojums un citu uzņēmumu apmeklējumi.

Secinājumi

Dažādu pētniecisko pieeju apvienošana bija efektīvs līdzeklis, lai iegūtu daudzveidīgu kvalitatīvu un kvantitatīvu informāciju par mājsaimniecību sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem Latvijas laukos.

Pastāv liela atšķirība starp oficiālo bezdarba statistiku un faktisko situāciju laukos. Pētījums ļauj pieņemt, ka faktiskais bezdarba līmenis ir daudz augstāks, nekā liecina oficiālie rādītāji. 35% lielais bezdarba līmenis Bauskā un 55% Preiļos liecina par to, cik šī problēma ir asa. Pētījuma dati un papildu informācija par bezdarba perioda ilgumu, kas iegūta no tā paša avota, droši vien reprezentē precīzu bezdarba novērtējumu apsekotajos rajonos. Lauku cilvēkiem, kurus pagātnē, kad bezdarbs vispār nebija pazīstams, atbalstīja valsts, tas neizbēgami ir liels psiholoģisks un sociāls trieciens, jo liela iedzīvotāju daļa paliek bez darba, informācijas un cilvēcisko kapitālu resursiem, lai rastu izeju no savas nolemības.

Relatīvs jaunu institūciju, it īpaši nevalstisko organizāciju, trūkums lauku apvidos un pagasta valdes kā galvenā institucionālā atbalsta mehānisma lielā nozīme attiecībā uz lielāko daļu lauku mājsaimniecību un uzņēmumu izvirza svarīgus jautājumus par to, kā veidot pieņemamas institūcijas, lai veicinātu attīstību vietējā līmenī. Pārstrukturēšanās komplikētās problēmas šobrīd atrodas ārpus pagasta valdes iespēju robežām, taču pagasta valde saglabājas kā vitāli svarīgs punkts plašākai institucionālai palīdzībai. Jaunajām palīdzības institūcijām jābūt spējīgām attīstīt cilvēciskos un dabas resursus un sniegt palīdzību vietējā līmenī. Šādu institūciju izveide ir galvenā prasība lauku apvidos.

1. PĒTĪJUMA MĒRĶI

Šis pētījums cenšas sniegt pārskatu par ekonomisko situāciju, ar kādu sastopas mājsaimniecības un uzņēmumi Latvijas laukos. Tas ir veikts, savācot un analizējot plašu informāciju par sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem Latvijas laukos, kā arī analizējot akadēmiskos pētījumus par lauku pārmaiņām, kas Baltijas valstīs veikti kopš neatkarības atgūšanas.

Šis pētījums nepretendē uz visaptverošu apskatu par situāciju Latvijas laukos. Toties, balstoties uz ātrām novērtējuma metodēm, tas sniedz apstiprinošu liecību līdzšinējiem pētījumiem un nodrošina visjaunāko informāciju, lai sagatavotu palīdzības programmu Latvijas lauku novadiem.

Šī pētījuma mērķi savā ziņā atšķiras no daudziem citiem centieniem veikt plašas studijas, lai pamatotu sociāli ekonomiskā atbalsta programmas. Pirmkārt, ir nepieciešams izpētīt pašreizējo ekonomisko situāciju Latvijas laukos, īpaši pievēršoties lauku mājsaimniecību kā ražošanas un patērēšanas vienību labklājībai un lauku uzņēmumu ekonomiskajai situācijai. Daudzi pētījumi par lauku attīstību fokusējas vienīgi uz zemniekiem kā potenciāliem palīdzības saņēmējiem, kamēr šai pētījumā tika uzskatīts, ka uzmanība jāpievērš visu lauku uzņēmumu labklājībai.

Otrkārt, šis pētījums fokusējas uz īpašām problēmām, ar kurām sastopas nelabvēlīgi situētas grupas — bezdarbnieki, sievietes un jauni cilvēki. Ir vispārātzīts, ka šīs grupas pārejas ekonomikas periodā ir visvairāk pakļautas smagām problēmām. Šo specifisko problēmu ignorēšana var izjaukt jebkurus attīstības centienus.

Treškārt, ir plaši atzīts, ka, samazinoties valsts atbalstam, saasinās problēmas ne vien mājsaimniecību un uzņēmējdarbības limenī, bet rodas arī tādu institūciju trūkums, kas varētu nodrošināt palīdzību, pielāgojoties tirgus ekonomikai. Šī pētījuma rezultāti varētu tikt izmantoti, lai noteiktu turpmākās institucionālās attīstības vajadzības un veidotu institūcijas, kas sekmei līdzsvarotu lauku un lauksaimniecības attīstību.

2. LITERATŪRAS APSKATS

Šajā literatūras apskatā ir iztirzāta esošā literatūra par ekonomiskajiem un sociālajiem apstākļiem Latvijas laukos un aplūkotas ātras novērtēšanas metodes, kas izmantojamas lauku sociālo un ekonomisko apstākļu izpētē.

2.1. Sociālie un ekonomiskie apstākļi Latvijas laukos

Kopš neatkarības atgūšanas Latvijā ir veikti vairāki institucionāli un akadēmiski pētījumi. Šajā nodaļā aplūkoti līdzšinējie institucionālie pētījumi un akadēmiskās izstrādes, lai nodrošinātu dotajam pētījumam sociāli ekonomisko fonu.

2.1.1. Vispārējie ekonomiskie nosacījumi

Vispārējais Latvijas ekonomikas transformācijas modelis kopš neatkarības atgūšanas ir raksturots Ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību (Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija 1996). Lielos vilcienos stāvoklis Latvijā līdzinās citām pārejas ekonomikas valstīm, kas sastopas ar ekonomikas pārstrukturēšanas problēmām, izjūt augstu atklātā un slēptā bezdarba līmeni un savos ekonomiskās darbības modeļos tiecas pārorientēties uz Rietumiem. Ir radītas jaunas institūcijas, valsts aģentūra pārzina privatizāciju, tiek pieliktas nemitīgas pūles, lai sasniegtu makroekonomisko stabilizāciju, neraugoties uz lielo banku krīzi 1995.gadā. Iekšzemes kopprodukta kritums, kāds bija raksturīgs pirmajiem neatkarības gadiem, tagad ir stabilizējies, kaut gan nekas vēl neliecina par kaut cik nozīmīgu tā pieaugumu. Privatizācija, kas joprojām turpinās, šķiet, saasina jau tā nopietnās bezdarba problēmas. Ekonomikas pārstrukturēšana ir novedusi pie augoša importa pārsvara pār eksportu, un ir atzīmēts, ka būtu vēlams, lai šī tendence tiktu pagriežta pretējā virzienā. Ārzemju investīciju palielināšana

ir atzīta kā nepieciešams priekšnosacījums, lai veicinātu pārstrukturēšanu un piesaistītu kapitāla resursus ekonomikas pieaugumam.

Lauku ekonomiku iepriekšējos gados raksturo lauksaimniecības sektora (ieskaitot medniecību un mežsaimniecību) reālā kopprodukta samazināšanās, kas no 1990. līdz 1995.gadam ir samazinājusies uz pusi. Situācija lauksaimniecības sektorā ir bijusi visumā labāka nekā celtniecībā un rūpniecībā, bet sliktāka nekā pakalpojumu un komunālajā sektorā. Latvijas eksportā dominē koksne un tās izstrādājumi, no kuriem apmēram 40% ir neapstrādāti koki, 40% — zāģbaļķi, bet atlikušie 20% — finieris, dēļi, skaidu plāksnes un citi kokapstrādes produkti.

Tiek uzskatīts, ka pārejas perioda grūtības saasināja 1995.gada banku krīze un ka vislielāko dzīves standarta kritumu ir pieredzējušas visnabadzīgākās iedzīvotāju grupas. Zems ienākumu līmenis dod minimālas iespējas veidot ietaupījumus. Izdevumi uzturam 1996.gadā sastādīja caurmērā vairāk nekā 50% no mājsaimniecības izdevumiem, pieaugot līdz 57% lauku apvidos. Izdevumi ilglietošanas priekšmetu iegādei ir ļoti mazi, lai gan daudzu šo priekšmetu veidi ir ar augstu nolietojuma pakāpi. Mājsaimniecību rīcībā esošo brīvo līdzekļu trūkums ierobežo iespējas aizstāt šos ilglietošanas patēriņa priekšmetus ar jauniem.

Oficiālie bezdarba rādītāji ir krasi zemāki nekā reālais bezdarba līmenis. Bezdarbam ir raksturīgas izteiktas reģionālas atšķirības, Latgalei izceļoties ar ļoti augstu reģistrētā bezdarba līmeni.

Ar laukiem saistītās (bet ne obligāti laukos izvietotās) rūpniecības nozares, pie kurām pieder kokapstrāde un pārtikas rūpniecība, kopš 1990. gada ir palielinājušas savu ipatsvaru (krītošajā) pašmāju ražotās produkcijas izlaidē, sevišķi kokapstrādes produkcijai izceļoties ar redzamu pieaugumu.

Visumā perspektīvas attiecībā uz lauksaimniecisko ražošanu un pārstrādi nav nekādas labās, ja ņem vērā 1997. gadā prognozēto kritumu nozares produkcijas izlaidē (Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija 1996, 109.lpp.). Galvenās jomas, kurās 1997.gadā tiek paredzēts pieaugums, ir transports, tirdzniecība un celtniecība.

2.1.2. Sociāli ekonomiskie apstākļi

Sociāli ekonomisko apstākļu atspoguļojums ir dots ziņojumā «Latvija. Pārskats par tautas attīstību» (UNDP, 1996) un NORBALT dzīves apstākļu pētījumā, kas publicēts grāmatā «Dzīves apstākļi Latvijā» (Oslands, red.

1996). Bez tam mājsaimniecību dzīves apstākļu raksturojumu var atrast Ziņojumā par mājsaimniecību budžetu pētījuma rezultātiem 1996.gadā (Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja, 1996).

Pārskats par tautas attīstību Latvijā (UNDP, 1996) atzīmē savstarpējas problēmas, kas rodas sakarā ar ekonomiskās un sociālās dzīves pārstrukturēšanu, un koncentrējas uz četrām tēmām:

- valsts lomas mazināšanās un nepieciešamība pēc pilsoniskās sabiedrības, kas aizpildītu radušos tukšumu;
- neuzticēšanās valstij un sabiedriskajai sfērai;
- nepieciešamība uzņemties personisko atbildību apstākļos, kad mazinās valsts «atbalsts»;
- finansiālo līdzekļu trūkums nozīmē, ka attīstības atbalstīšanai ir jāizmanto nemonetārie līdzekļi.

Pārskats norāda uz virkni specifisku problēmu. Tās, kas attiecas uz Latvijas laukiem, pirmām kārtām saistās ar kritisku situāciju Latgalē, kur nelabvēlīgu situāciju uzrāda daudzi sociālie un ekonomiskie rādītāji. Tie liecina, piemēram, par zemākiem ienākumiem, īsāku sagaidāmā mūža ilgumu, lielāku skaitu veco cilvēku, zemāku iedzīvotāju izglītības līmeni nekā pārējā Latvijā. Ziņojums liecina arī par augstāku psiholoģisko problēmu līmeni un lielāku (bieži vien sliktas kvalitātes) alkohola patēriņu laukos.

Pārskats atspoguļo izmaiņas vērtībās kopš demokratizācijas sākuma. Kaut gan sākotnēji bija stingrs atbalsts neatkarības atjaunošanai un pastāvošajām politiskajām pārmaiņām, dzīves standarta kritums un sociālā nestabilitāte ir radījušas stingru pārliecību, ka atsevišķiem indivīdiem ir jāpaļaujas tikai uz sevi un ka viņi nevar būt atkarīgi no palīdzības institūcijām. Ir saglabājusies stipra neticība politiskajai un ekonomiskajai elitei, kuras saknes meklējamas vēl padomju periodā.

Lielā ekonomiskās aktivitātes daļa atrodas ārpus oficiālās ekonomikas. Novērtējumi lēš, ka līdz 30% no Latvijas iekšzemes kopprodukta varētu veidot ēnu ekonomika. Šķiet, ka šai ziņā ir lielas teritoriālās atšķirības un ēnu ekonomikai ir ļoti liela loma laukos (UNDP, 1996, 53.—54.lpp.).

Ir izteikti vairāki priekšlikumi cilvēcisks resursu attīstības, izglītības reformu, pilsoniskās sabiedrības un ekonomikas attīstības jomā. Attiecībā uz Latvijas laukiem īpaši svarīgi ir priekšlikumi veidot nabadzības novēršanas programmas. Īpaši atbalstāmu reģionu programmu (ar to vīspirms domājot atbalstu Latgalei). Nozīmīgi ir arī priekšlikumi un projekti nevalstisko organizāciju stiprināšanai ārpus Rīgas.

NORBALT dzīves apstākļu pētījums (*Oslands*, red. 1996) sniedz

detalizētu dzīves apstākļu ainu Latvijā 1990. gadu sākumā. Šai pētījumā dažādi dzīves apstākļu aspekti ir analizēti atsevišķi un pēc tam, savā ziņā spekulatīvi, apkopoti kopējā dzīves apstākļu indeksā. Divas faktoru grupas ir saistītas ar augstu labklājības līmeni. Faktoru kopa, kas mēra ekonomisko labklājību, ilglietošanas patēriņa priekšmetu pieejamību un mājokļa apstākļus, pozitīvi korelē ar veselību un dzīves kvalitāti. Otra faktoru kopa vairāk attiecas uz labklājības subjektīvu uztveri, ko nosaka bailes no noziedzības un personīgās nedrošības sajūta. Tādējādi subjektīvs apmierinājums tiek uzskatīts kā svarīgs mainīgais, novērtējot dzīves apstākļus.

Pie grupām, kas saskaras ar vislielākajām problēmām savu dzīves apstākļu ziņā, pieder gados vecāki cilvēki, laukos dzīvojošie (taču ne Zemgalē), kā arī mazāk izglītotie cilvēki. Latgales lauki atkal parādās kā novads, kurā pastāv dziļas sociālas un ekonomiskas problēmas.

Subjektīvo novērtējumu ziņā sievietes izrāda lielāku nedrošību nekā vīrieši (kaut gan šai apstākli var atspoguļoties lielāka vēlme par to runāt), un lielāks vecums arī ir saistīts ar pieaugošu nedrošības izjūtu. Izglītība un pilsonība korelē ar lielāku drošības sajūtu. Lidz zināmai pakāpei lauku iedzīvotāji izjūt mazāk subjektīvu rakstura problēmu, kas kalpo kā daļēja kompensācija zemākam raksturojumam objektīvo sociāli ekonomisko rādītāju ziņā.

Mājsaimniecību neaizsargātība pieaug reizē ar izglītības trūkumu, vecumu, vienas personas mājsaimniecību, ruralitāti (ar to saprotot reti apdzīvotu lauku vidi pretstatā urbanizētai videi), atkarībā no dzimuma (sievietes ir vairāk neaizsargātas), atkarībā no dzīvesvietas (laukos vai pilsētā) un atkarībā no atrašanās Latgalē.

Mājsaimniecību budžetu pētījumi (1996) liecina par daudzu lauku iedzīvotāju nabadzīgajiem dzīves apstākļiem salīdzinājumā ar pilsētu iedzīvotājiem, zemiem ienākumiem, lielākās ienākumu daļas ieguvī graudā (pašražotas pārtikas un preču un pakalpojumu bartera veidā). Mājsaimniecību budžetu pētījumi rāda, ka lielākā daļa no vidējiem ienākumiem tiek izdota par pārtiku (ieskaitot graudā iegūto pārtiku) un ka zemākais vidējais mājsaimniecību rīcībā paliekošais ienākums 1995.gadā sastādīja tikai nedaudz vairāk par 40 latiem mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli.

Šo dažādo pētījumu rezultāti atsedz ļoti būtiskas problēmas, ar kādām sastopas Latvijas iedzīvotāji kopumā un lauku cilvēki it īpaši. Problēmas var tikt novērtētas gan kvaziobjektīvā veidā, izmantojot sociālos un ekonomiskos indikatorus, gan izmantojot subjektīvus labklājības novērtējumus. Kamēr lauku novadi un it īpaši Latgale izskatās sevišķi slikti, vadoties no kvaziobjektīviem kritērijiem, ir manāms relatīvs uzlabojums, vadoties no

labklājības subjektīvās uztveres. Un tomēr daudzās problēmas, kas izriet no nabadzības, bezdarba, trūcīgiem dzīves apstākļiem un slihta veselības stāvokļa, kopā ar pilsonisku organizāciju trūkumu, kas varētu sniegt palīdzību grūtībās nokļuvušajām grupām, rada lielas problēmas sociālu un ekonomisku uzlabojumu panākšanai Latvijas laukos.

2.2. Zemnieku saimniecību sektors un lauku ekonomika

Baltijas valstis pirmās neatkarības laikā, 20.—30.gados, bija galvenokārt agrāras sabiedrības, kurām bija raksturīgas mazas ģimenes saimniecības. Latvijā mazo ģimenes fermu struktūra šajā periodā veidojās zemes reformas rezultātā, kas pati bija neatkarības produkts (*O'Reilly, 1995*). Šajā periodā zemnieku saimniecību sektors paplašinājās, tika apgūtas jaunas saimniekošanas metodes un Latvija kļuva par vienu no ievērojamākām lopkopības produktu eksportētājām valstīm. Bezzemnieku daļa lauku iedzīvotāju vidū neatkarības periodā strauji samazinājās. Pēc Otrā pasaules kara un inkorporācijas Padomju Savienības sastāvā Latvijas lauksaimniecībā notika kolektivizācija, bet pilsētās pieauga rūpnieciskā ražošana galvenokārt Austrumu virzienā orientētam tirgum. Pirms Latvijas neatkarības atgūšanas 1991.gadā privatizācijas process lauksaimniecības sektorā jau bija sācies, un daudzi no tiem, kuri bija pirmie un prata gūt labumu no privatizācijas un izmantot labvēlīgos finansiālos nosacījumus, izveidoja privātus uzņēmumus.

Padomju periodā par spīti kolektivizācijai saglabājās stingra zemnieku saimniecību tradīcija, ražojot uz mazās piemājas zemes produkciju gan tirgum, gan ģimenes patēriņam. Novērtējumi rāda (*Alanen, 1996*), ka padomju laikā uz mājsaimniecību apsaimniekotās piemājas zemes, kas sastādīja tikai 5,2% no zemes kopplatības, tika saražots 24,5% no lauksaimniecības kopprodukta.

Līdzīgi kā citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs, sociālistiskās lauksaimniecības sabrukums un ar to saistītās pārmaiņas ir radījušas ievērojamas noregulējuma grūtības lauku novados. Nodarbinātība lauksaimniecībā ir samazinājusies, nodarbinātība nelauksaimnieciskajā sektorā lauku novados arī ir kritusies, un darbaspēka apmaiņa ir kļuvusi mazāk iespējama, jo arī pilsētās nodarbinātības iespējas ir mazinājušās (*Swain, 1996*). Agrākie kolhozi un valsts saimniecības bieži nodarbināja pārāk daudz personāla, un strādniekiem bieži vien bija iespējas gūt papildu ienākumus no mazajiem

mājsaimniecību piemājas zemes gabaliem. Attālākos apvidos šie piemājas zemes gabali drīzāk izpildīja iztikas, nevis tirgus funkciju.

Privatizācijas un zemes īpašumtiesību restitūcijas apstākļos atbildes reakcija uz kolektīvās lauksaimniecības sabrukumu ir bijusi dažāda. Alanens (1995) to sarindo no pavisam mazu uzņēmumu izveidošanas līdz lielsaimniecību veidošanai, kas balstās uz algota darbaspēka izmantošanu. Vieniem uzņēmējdarbības liberalizācija ir ļāvusi izveidot dinamiskus tirgus orientētus uzņēmumus gan ar zemi saistītājās, gan pakalpojumu nozarēs. Citus nabadzība, bezdarbs, iemaņu trūkums un jaunu uzņēmumu izveidei nepieciešamo resursu trūkums ir licis atgriezties pie naturālās saimniekošanas vai nu atjaunotājās zemnieku saimniecībās, vai mazajos piemājas zemes gabaliņos, kurus iznomā pagasts.

Pavisam nesen Alanens (1996) ir norādījis uz svarīgākajām problēmām, kas saistās ar saimniecību strukturēšanos Latvijā, salīdzinājumā ar Igauniju un Lietuvu. Viņa galvenais secinājums ir tāds, ka ģimenes saimniecību politika, kas aizgūta no Rietumeiropas ģimenes saimniecību atbalstīšanas modeļa, bez protekcionisma ir nenoturīga. Alanens kritizē atteikšanos no lielajām valsts un kolektīvajām saimniecībām un to aizstāšanu ar mazām ģimenes saimniecībām kā populistisku un romantisku reakciju, kas kavēs lauksaimniecības sektora modernizāciju un radīs Baltijas valstu lauku novadu sociālu un ekonomisku grimšanu nabadzībā. Tā vietā viņš dod priekšroku politikai, kas atbalstītu lielāku lauksaimniecības uzņēmumu rašanos, kuri varētu pielāgot agrāk kolektivizētās lauksaimniecības lielražošanas iespējas tirgus apstākļiem.

Tipiskās pēcrestitūcijas uzņēmējdarbības struktūras laukos ietver zemnieku saimniecības, paļu sabiedrības un sabiedrības ar ierobežotu atbildību (pienotavas, gaļas pārstrādes uzņēmumus, kokapstrādes uzņēmumus utt.). Tādējādi pašreizējai lauku ekonomikai ir raksturīgs jauns zemnieku saimniecību sektors, kas cinās par savu nostiprināšanos, un pārstrādes sektors, kurā bieži ir pārāk daudz nodarbināto un kuram ir slikts kapitāla nodrošinājums. Pēdējā veida uzņēmumos sievietes visbiežāk ir tās, kuras parasti zaudē darbu (O'Reilly, 1995). Līdz ar to liekas, ka viņas ir spiestas samierināties ar naturālās saimniekošanas lomu uzņemšanos «zemnieciskotās» mājsaimniecībās.

Jaunu ģimenes saimniecību dibināšana ir bijusi galvenā attīstības tendence periodā pēc neatkarības atgūšanas (O'Reilly, 1995). Pēc kolektīvo saimniecību likvidēšanas ir izveidotas ģimenes saimniecības, kuru platība parasti ir 10—20 ha. Kaut arī restitūcijas process ar likumu tika aizsākts 1990.gadā, zemes atgūšana laukos joprojām nav pabeigta. Ģimenes

saimniecību izveidei labvēlīgs bija kapitāla nodrošinājums, kas nāca līdzī no kolektīvās sistēmas, kā arī cilvēciskie kapitāli, kas tika mantoti no kolektīvās sistēmas (*Alanens*, 1995), kaut gan jāpiebilst, ka starp tiem, kas agrāk bija nodarbināti kolektīvajās saimniecībās, bieži ir jūtams zināms uzņēmējdarbības iemaņu un tirgus izpratnes trūkums.

Daudzu lauku paju sabiedrību un sabiedrību ar ierobežotu atbildību nestabilais finansiālais stāvoklis, kas ir radies sakarā ar privatizāciju, ir izraisījis nedrošību strādājošos un akcionāros (*O'Reilly*, 1995). Tiek uzskatīts, ka Latvijā, salīdzinot ar citām Baltijas valstīm, šīs problēmas ir sevišķi aktuālas (*Alanen*, 1996).

Saskaņā ar Latvijas zemnieku saimniecību 1992.gada apsekojumu sākotnējai lauku iedzīvotāju reakcijai uz pēckolektīvizācijas reformu bija jaukts raksturs. Tikai 20% no visām zemnieku saimniecībām pauda stingri labvēlīgu vai nelabvēlīgu attieksmi, un visumā atbildes bija drīzāk negatīvas nekā pozitīvas. Lauksaimniecības speciālistu nostāja bija sevišķi negatīva. Pastāvēja plaša neizpratne un apjukums par privatizācijas gaitu, saturu un formu, un privatizācijas valoda joprojām paliek neizprotama lielākajai daļai lauku iedzīvotāju.

Svāns (*Swain*, 1996) pauž pārliecību, ka šī zemnieciskošana ir jāuzskata drīzāk par pagaidu, nevis pastāvīgu risinājumu, pielāgojoties jaunajiem apstākļiem, jo jaunā zemniecība daudzējādā ziņā ir saistīta ar plašāku pasauli (komunikācija, tehnoloģija utt.) un nevar gaidīt, lai tā izturētos līdzīgi kā klasiskā zemniecība.

2.3. Pētījumi par lauku iedzīvotāju labklājību

Lauku iedzīvotāju izpētē ir izmantotas dažādas metodes. Piemērotu metožu izvēle daļēji ir atkarīga no pētāmās problēmas un daļēji no resursiem, kas ir pētnieku rīcībā. Var runāt par divām lielām pētījumu grupām: viena balstās uz nejaušu iedzīvotāju izlasi, uz kuras pamata iespējams izdarīt statistiski pamatotus vispārinājumus par iedzīvotājiem kopumā, otra balstās uz kvalitatīvām metodēm, kuras paver iespēju dziļākām diskusijām ar respondentiem. Pastāv pietiekami plašas iespējas abu pieeju apvienošanai, kas var dot labākus rezultātus, nekā izmantojot katru pieeju atsevišķi.

Sociāli pētījumi agrākajās Padomju Savienības un tās satelītu valstīs rada īpašas problēmas. Jauno valstu iedzīvotāji bieži vien ir aizdomīgi vai negatīvi noskaņoti pret valsts varas pārstāvjiem (*UNDP*, 1996), un aptauju gaitā tas var ietekmēt kā vēlmi atbildēt, tā atbilžu precizitāti. Tur, kur aptau-

jās parādās ekonomiskais komponents, mēdz būt darišana ar tišām neprecizitātēm, ņemot vērā, ka pelēkā un melnā ekonomika ir vitāli svarīgs labklājības avots daudzām mājsaimniecībām. Bez tam daudziem respondentiem var būt vēlme izvairīties no atbildēm, ņemot vērā izmisuma pilno stāvokli, kādā viņi atrodas pārejas perioda laikā.

2.3.1. Plaša mēroga kvantitatīvie pētījumi

Plaša mēroga aptaujas samērā bieži izmanto valdības un pusoficiālos mājsaimniecību labklājības pētījumos attīstītajās rietumvalstīs. Izlases veida mājsaimniecību aptaujas tika veiktas arī padomju periodā, taču šajā periodā savāktie dati tika maz izmantoti un nebija plaši publiski pieejami.

Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja ir nesen uzsākusi mājsaimniecību budžetu apsekošanu, lai vāktu datus par mājsaimniecību labklājību. Šos centienus atbalsta Pasaules Banka un PHARE programma. Kaut gan šobrīd ir publicēti tikai pirmie rezultāti, šis pētījums, kad tas tiks pilnībā iedibināts, varētu nodrošināt vērtīgu datu bāzi sociālo un ekonomisko apstākļu izpētei. Paredzēts, ka pēc pilnīgas izvēršanas pētījums aptvers 8000 mājsaimniecību un nodrošinās plašu un daudzpusīgu informāciju par mājsaimniecību dzīves apstākļiem, ieskaitot mājokļa apstākļus, ieņēmumus un izdevumus. Tā pamatā ir informācija, kas iegūta uz divpakāpju tiešo interviu bāzes un no mājsaimniecību dienasgrāmatām.

NORBALT pētījums (*Oslunds*, red. 1996) ir klasisks plaša mēroga aptaujas pētījuma paraugs. Tas aptvēra 3500 mājsaimniecību, prasīja plašu apmācības programmu pētījuma veicējiem, intervētājiem un datu ievadītājiem. Kopējais pētījuma personāla skaits bija ap 100 cilvēku.

Šādi pētījumi, ja tajos izmanto saskaņotus un plaši atzītus kritērijus, ir pienācīgi paveikti un interpretēti, nodrošina precīzus datus par sociālo un ekonomisko labklājību. Taču tajos bieži pietrūkst datu par labklājības uztveri, un tie nepaver iespēju lauku cilvēkiem veidot pašiem savu interpretāciju par apstākļiem, kādos viņi dzīvo, un par problēmām, kas viņus skar.

2.3.2. Kvalitatīvie pētījumi un līdzdalības pieeja

Čambers (*Chambers*, 1983) ir minējis vairākas neobjektīvāti izraisošas ievirzes, ar kurām saduras attīstības eksperti, kad tie analizē lauku

attīstības problēmas savās īsajās izbraukuma misijās (kas, Čambera vārdiem runājot, ir lauku attīstības tūrisms). Pie šādām ievirzēm pieder

- teritoriālā ievirze (koncentrēšanās ap lielajām maģistrālēm utt.),
- projektu ievirze (fokusēšanās uz paraugprojektiem, nerēķinoties ar vispārējo situāciju),
- personu ievirze (fokusēšanās uz eliti, vīriešiem, inovatoriem, jauno paaudzi),
- vasaras ievirze (fokusēšanās uz labu sezonu),
- diplomātiskā ievirze (izvairīšanās no tiem, kas ir ļoti nabadzīgi),
- profesionālā ievirze (fokusēšanās uz profesionāļiem).

Tradicionālā aptaujas pieeja ir būtiski atkarīga no pētnieku prasmes iegūt precīzas atbildes. Čambers pat apgalvo, ka dažos gadījumos pats pētnieks var būt galvenais cēlonis pētāmās parādības variācijām (*Chambers, 1992*).

Kopš 1980. gadu sākuma ir attīstītas vairākas pieejas, kas ir alternatīvas plaša mēroga kvantitatīvām aptaujām. Ir pielietota un ieteikta virkne metožu, kas saistās ar tā dēvēto ātro lauku novērtēšanu (ĀLN, *Rapid Rural Appraisal*) un līdzdalības lauku novērtēšanu (LLN, *Participatory Rural Appraisal*), it īpaši jaunattīstības valstīs. ĀLN galvenokārt tiek uzskatīta par līdzekli datu iegūšanai, bet LLN ir vairāk saistīta ar līdzdalību un veicināšanu (*Chambers, 1992*). Taču abos gadījumos pētniecības process ir drīzāk viens no komponentiem, kas aktivizē cilvēkus un veicina attīstību, nevis tikai līdzeklis, lai iegūtu no cilvēkiem informāciju, kā tas parasti ir konvencionālā pētījumā.

Ātrajā lauku novērtēšanā un līdzdalības lauku novērtēšanā var izmantot plašu metožu klāstu. Tās izsmēloši ir aprakstījuši Mikelsons (*Mikkelson, 1995*) un Čambers (*Chambers, 1992*). Šīs metodes variē no pusstrukturētām intervijām ar galvenajiem informatoriem līdz fokusgrupām, kuras vada moderators. Šādas mazāk formalizētās pieejas var tikt izmantotas, lai izdibinātu attieksmes, viedokļus un informāciju, kas nav pētnieka iepriekš strukturēta.

Fokusgrupas var būt ļoti nozīmīgs veids, kā iegūt informāciju no tām cilvēku grupām, kurām vēsturiski ir bijusi ierobežota ietekme (*Morgan and Krüger, 1993*). Fokusgrupas kalpo arī kā spēcīgs līdzeklis, lai pētniekam izgaismotu analizējamo realitāti.

Morgans un Krīgers (1993) pasvītro, ka sekmīga fokusgrupu izmantošana prasa izpratni gan par šīs metodes potenciālām iespējām, gan ierobežojumiem. Cita starpā tiek minēts, ka liela nozīme ir rūpīgai fokusgrupu

plānošanai, labi apmācītiem moderatoriem un dalībnieku rūpīgai izvēlei. Tiek ieteikts izvairīties no konsensa meklēšanas.

Secinājumi un atradumi, kas iegūti uz fokusgrupu pamata, parasti tiek validēti (pārbaudīti), noturot tā saucamās gala jeb nobeiguma diskusijas ar to pašu reprezentatīvo iedzīvotāju grupu tajā pašā reģionā. Daži kritiķi ir iebilduši, ka fokusgrupas vajadzētu pārbaudīt ar citām metodēm, taču Morgans un Krīgers (1993) uzskata, ka fokusgrupas parasti tiek izmantotas aprakstošos un novērtējošos pētījumos, kuru mērķis drīzāk ir vispārēju problēmu uzrādīšana un detalizācija nekā vispārināšana.

Sevišķa fokusgrupu priekšrocība ir tā, ka tās var sniegt apstiprinošu (vai noliedzošu) liecību, lai pieņemtu (vai noraidītu) cita veida pētījumu rezultātus, ja pētāmais objekts nav sevišķi pazīstams. Fokusgrupas var būt palīgs jēgpilnu un precīzu jautājumu iegūšanai un formulēšanai priekš vēlāk veicamiem kvantitatīviem un formalizētiem aptaujas pētījumiem (*Fuller et al.* 1993; *Wolff et al.* 1993). Patiešām, Devužē un Freijs (*Desvouges and Frey*) secina, ka «fokusgrupas ir lielisks instruments, lai nepazīstamu tematu padarītu pazīstamu pētnieku komandai, kurai jāsastāda aptaujas anketas un jāinterpretē rezultāti».

Kaut gan ātrās lauku novērtēšanas un līdzdalības lauku novērtēšanas piekritēji apgalvo, ka viņu pieeja spēj sagādāt visu nepieciešamo informāciju, citi to apstrīd (*Ravallion*, 1996). Viņš atzīmē, ka metožu kombinācija un konvencionāli aptaujas veida pētījumi par nabadzību var dot labākas kvalitātes datus. Viņš apgalvo, ka formālas anketēšanas ceļā iegūto objektīvo rādītāju iekļaušana ātrā lauku novērtēšanā uzlabo ĀLN prognostisko nozīmi.

Ātrās lauku novērtēšanas pieejas kritika jāsaprot tā, ka ĀLN ir drīzāk aptaujas papildinoša, nevis konkurējoša pieeja. Ātrā lauku novērtēšana, ja vien tā tiek pareizi īstenota, spēj ātri pavirzīt uz priekšu pētniekus izpētes procesā, signalizēt potenciālajiem atbalsta saņēmējiem par attīstības aģentu nodomiem un nodrošināt, lai sekojošais anketēšanas un aptaujas darbs tiktu labi sagatavots un sniegtu labas kvalitātes datus.

3. METODOLOĢIJA

3.1. Vispārējie mērķi

Pētījuma mērķis ir savākt datus, kas sniegtu priekšstatu par

- 1) pašreizējo ekonomiskās attīstības situāciju Latvijas laukos un galvenajām problēmām, kas traucē attīstību;
- 2) lauku iedzīvotāju vajadzībām, it īpaši par potenciāli nelabvēlīgā situācijā nonākušo grupu — bezdarbnieku, sieviešu un jaunieši vajadzībām;
- 3) lauku un lauksaimniecības attīstībā iesaistīto organizāciju institucionālās attīstības vajadzībām (vai to darbības jomas paplašināšanas vajadzībām);

Uz pētījuma pamata varētu noteikt adekvātus pasākumus, kas ļautu pārvarēt nelabvēlīgu situāciju laukos un veicinātu piemērotu, savlaicīgu un efektīvu palīdzību lauku ekonomiskajai attīstībai uz vietām.

Ar šiem mērķiem saistās divi elementi. Pirmkārt, ir nepieciešams identificēt, kā cilvēki Latvijas laukos uztver vietējo nelabvēlīgo situāciju un ekonomisko attīstību. Tas ir svarīgi, lai novērtētu atsevišķu indivīdu centienus un kontekstu, kādā viņi mēģina sasniegt savus mērķus. Otrkārt, ir jāpārliciecinās, cik nelabvēlīga īsti ir situācija laukos, cik nozīmīgas ir konstatētās problēmas, kā tiek izmantotas lauku atbalsta organizācijas un kāda ir nepieciešamība pēc konkrētiem palīdzības veidiem.

3.2. Pētījuma metodes

Lai sasniegtu šos mērķus, tika izmantotas divas viena otru papildinošas datu ieguves metodes — kvantitatīvā un kvalitatīvā. Kvalitatīvās metodes ir īpaši noderīgas, kad jāiegūst izskaidrojumi, bet kvantitatīvās metodes — kad jānosaka kāda zināma fenomena atkārtotā biežums iedzīvotāju vidū. Fokusgrupas tika izvēlētas kā piemērota kvalitatīvā metode šādu apsvērumu dēļ:

- 1) lai atklātu dažādus skatījumus uz komplikētajām lauku problēmām un atšķirīgo motivāciju, izmantojot grupai piemītošo iekšējo mijiedarbību, pētnieka uzstādītos jautājumus un grupas diskusijas iespējas,

- 2) fokusgrupas ir izrādījušās efektīvs līdzeklis, kā iegūt priekšstatu par to sabiedrības locekļu uzskatiem un viedokļiem, kuriem pastāvošo varas attiecību vai zemo ienākumu dēļ ir grūtības izpaust savu viedokli citādos apstākļos.

Fokusgrupu un mājsaimniecību un uzņēmumu aptaujas kombinācija deva labākus rezultātus, nekā tas būtu, ja katra metode tiktu izmantota atsevišķi. Bez tam ir pierādīts, ka aptaujas, kas veltītas kompleksiem sociāli ekonomiskiem un attieksmju pētījumiem, var būt pakļautas «greizai» starpkulturālai ievirzei, kas izriet no uztveres atšķirībām dažādās kultūrās un nepiemērotu jautājumu uzdošanas. Fokusgrupas var tikt izmantotas, lai precizētu aptaujas kopējo uzdevību un izveidotu piemērotu anketu, tādējādi nodrošinot rezultātu pamatotību un ticamību. Šī procedūra tika īstenota arī šai pētījumā, un fokusgrupu moderatoru uzdevums bija noskaidrot vislabāko veidu, kā sastādīt iespējami jutīgus un trāpīgus anketas jautājumus mājsaimniecību un uzņēmēju aptaujai.

3.3. Pētījuma rajoni un izlase

Lai iegūtu pietiekami plašu pārskatu par lauku mājsaimniecību un uzņēmumu pašreizējo situāciju, attīstības ierobežojumiem un piemērotiem pasākumiem, kas šos ierobežojumus mazinātu, tika nolemts veikt pētījumu divos Latvijas rajonos. Izpētes rajoni tika izvēlēti, pamatojoties uz kvantitatīvajiem un kvalitatīvajiem indikatoriem. Rīgas rajons no izlases tika izslēgts kā nepiemērots sakarā ar tā specifisko situāciju un augsto urbanizācijas pakāpi (Rīgā un tās piepilsētas zonā dzīvo aptuveni trešdaļa no visiem Latvijas iedzīvotājiem). Atlikušie 25 rajoni tika saranžēti atbilstoši septiņiem kritērijiem, pie kuriem piederēja: 1) reģistrētais bezdarba līmenis lauku novados (pagastos)¹; 2) vidējā neto darba alga rajonā; 3) mazumtirdzniecības apgrozījums, rēķinot uz vienu iedzīvotāju²; 4) iedzīvotāju blīvums; 5) darbaspējīgo iedzīvotāju daļa kopējā iedzīvotāju skaitā; 6) neto migrācija un 7) oficiālais noziegumu skaits, rēķinot uz vienu iedzīvotāju.

Zemāks bezdarba līmenis, augstākas vidējās darba algas, augstāks mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju un lielāka darbaspējīgo iedzīvotāju daļa kopējā iedzīvotāju skaitā tika uzskatīti par rādītājiem, kas

¹ Latvijā tiek veikta pētījums par neregistrēto bezdarbu, bet tā rezultāti 1996. gada rudenī, kad tika veikts šis pētījums, vēl nebija zināmi.

² Mazāks mazumtirdzniecības apgrozījums var būt saistīts arī ar pieaugošu ruralitāti, pateicoties zemnieku saimniecību lomai mājsaimniecību apgādē ar produktiem, kas nav pirkti tirgū.

raksturo mazākas ekonomiskās grūtības rajonos. Savukārt biežāka izceļošana no rajona un lielāka oficiāli reģistrētā noziedzība tika uzskatīta kā apliecinājums lielākām sociālām un ekonomiskām problēmām laukos. Mazāks iedzīvotāju blīvums tika izmantots kā relatīvs ruralitātes rādītājs attiecīgā novadā. Diemžēl citi ruralitātes rādītāji (iedzīvotāju daļa, kas nodarbināta mežsaimniecībā un zemnieku saimniecības, iekšzemes kopprodukta daļa, kas radīta šais jomās) rajonu griezumā nebija pieejami.

Visi rajoni pēc katras pazīmes atsevišķi un pēc tam pēc visām pazīmēm tika sarakstoti no 1 līdz 25, kur pirmā vieta rangu tabulā nosacīti nozīmēja rajonu, ko raksturo mazākas ekonomiskās un sociālās grūtības, bet pēdējā vieta nosacīti nozīmēja rajonu, kur ekonomiskās un sociālās problēmas ir visasākās. Vērā tika ņemti tie rajoni, kas atradās augšējās kvartiles (ceturtdaļas) apakšā (25% robeža) vai tuvu tai un apakšējās kvartiles pašā augšā (75% robeža), pamatā liekot vispārējo vidējo sadalījumu un katra rajona individuālo vietu rangā. Bauskas rajons tika izvēlēts tādēļ, ka tas ierindojās augšējās kvartiles apakšā uz kopējā caurmēra sadalījuma pamata un atradās tuvu augšējās ceturtdaļas apakšai uz sadalījuma pamata pēc bezdarba līmeņa un mazumtirdzniecības apgrozījuma. Balvu rajons ierindojās apakšējās kvartiles pašā augšā uz kopējā sadalījuma pamata, taču šis rajons tika izslēgts no izlases, jo situāciju tajā var ietekmēt neraksturīgā Balvu rajona atrašanās pie Latvijas ziemeļaustrumu robežas un divi galvenie tranzīta ceļi uz Krieviju, kas šķērso rajonu no ziemeļiem uz dienvidiem. Divi citi potenciāli rajoni, kas pēc kopējā sadalījuma ierindojās apakšējās ceturtdaļas augšā, bija Preiļu un Krāslavas rajons. Preiļu rajons tika izvēlēts iekļaušanai pētījumā tāpēc, ka tas piedevām ierindojās apakšējās ceturtdaļas augšā pēc neto migrācijas, iedzīvotāju blīvuma un mazumtirdzniecības apgrozījuma rādītājiem, kaut arī tam ir raksturīga relatīvi liela ekonomiski aktīvo iedzīvotāju daļa.

Tādējādi Bauskas rajons Zemgalē tika izvēlēts kā tāds, kas raksturo situāciju relatīvi labklājīgākā rajonā, un Preiļu rajons Latgalē kā tāds, kas raksturo situāciju relatīvi mazāk labklājīgā rajonā.

3.3.1. Mājsaimniecību izlase

Lai izvēlētos konkrētas izlasē iekļaujamas mājsaimniecības, izvēlēto rajonu ietvaros tika izmantota divpakāpju nejaušā klāsterverda izlase. Bauskas rajonā tika nejauši izvēlēti Brunavas, Gailišu, Īslīces, Vecumnieku un Viesturu pagasts, bet Preiļu rajonā — Aizkalnes, Jersikas, Pelēču,

Silajāņu un Sutru pagasts. Pastāvīgais izlases blīvums Bauskā bija 5% (proti, izlasē tika iekļauti 5% no attiecīgo pagastu mājsaimniecībām), bet Preiļos — 10%¹. Rezultātā mājsaimniecību izlasē bija šāda:

1.a tabula. Izlases lielums

Bauskas rajons			Preiļu rajons		
Pagasts	Kopējais mājsaimniecību skaits (novērtējums)	Izlases lielums	Pagasts	Kopējais mājsaimniecību skaits (novērtējums)	Izlases lielums
Brunavas	665	33	Aizkalnes	282	28
Gailišu	1051	53	Jersikas	349	35
Īslices	1407	74	Pelēču	336	34
Vecumnieku	1612	81	Silajāņu	228	23
Viesturu	467	23	Sutru	267	27
Kopā		264	Kopā		147

Tādējādi kopumā izlasē tika iekļautas 411 mājsaimniecības, 64% no tām atradās Bauskas rajonā, bet 36% — Preiļu rajonā. Konkrētās mājsaimniecības tika izvēlētas vienkāršas nejaušas izlases ceļā no pagastu mājsaimniecību reģistrācijas kartītēm.

3.3.2. Uzņēmumu izlase

Sakarā ar zināmām grūtībām, kas saistās ar uzņēmumu identificēšanu un precizēšanu, izvēlētajos Bauskas un Preiļu rajonu pagastos tika nolemts veidot 100 uzņēmumu lielu mērķa izlasi. Iepriekšēji apsekojumi liecināja, ka uzņēmumu attīstības līmenis abos rajonos liek nosvērties par labu lielāka skaita uzņēmumu apsekošanai Bauskas rajonā. Tādēļ tika nolemts aptaujāt 65 uzņēmumus Bauskas rajonā (13 katrā pagastā) un 35 uzņēmumus Preiļu rajonā (7 katrā pagastā). Šādas mērķtiecīgi veidotas izlases uzdevums bija nodrošināt, lai katrā pagastā būtu adekvāti pārstāvēti dažādu uzņēmumu veidi.

Firmu un uzņēmumu precizēšanai tika nolemts izmantot uzņēmumu sarakstus, kas glabājas pagasta valdē, un pagasta amatpersonu informāciju

¹ Lielāks izlases blīvums Preiļos tika pieņemts, lai saglabātu izlases efektivitāti, kas drīzāk ir atkarīga no izlases absolūtā lieluma nekā no izlases blīvuma.

par sava pagasta uzņēmējiem, kā arī izmantot uzņēmēju asociāciju palīdzību. Jau iepriekš tika atzīts, ka šāda pieeja neizbēgami novestu pie neveiksmes tādā gadījumā, ja tiktu mēģināts gūt priekšstatu par neregistrētajiem (neoficiālajiem) uzņēmumiem un to darbību ēnu ekonomikā. Tomēr, arī izmantojot oficiālos uzņēmumu sarakstus, tika konstatēti zināmi ēnu ekonomikas aspekti. Kopumā neoficiālos uzņēmumus nebija iespējams identificēt oficiālās izlases ceļā, tāpēc šādu uzņēmumu loma, aktivitātes un darbības apjomi, kur vien tas bija iespējams, tika pētīti ar mājsaimniecību izlases palīdzību.

3.3.3 Kvalitatīvie pētījumi

Kvalitatīvais pētījums, kura pamatā bija grupu diskusiju metode (fokusgrupas), tika veikts citos pagastos nekā mājsaimniecību un uzņēmumu aptauja. Tas tika darīts tādēļ, lai izvairītos no iespējamības, ka sākotnējā kvalitatīvā pētījumu fāze varētu ietekmēt sekojošā kvantitatīvā pētījuma rezultātus.

Kvalitatīvā pētījuma veikšanai tika izraudzīts Iecavas pagasts Bauskas rajonā un Rožupes pagasts Preiļu rajonā, pateicoties šo pagastu relatīvi lielai teritorijai un vieglākai diskusiju grupu organizēšanai.

Katrā pagastā tika nolemts rīkot četras fokusgrupu diskusijas, uzaicinot tajās piedalīties individuus no šādām pamatgrupām, par kurām tika pieņemts, ka tām ir savi viedokļi un uzskati gan par pašreizējās ekonomiskās attīstības problēmām, gan palīdzību, kas nepieciešama, lai miktinātu pašreiz samilzušās problēmas. Šīs grupas bija

- 1) sievietes;
- 2) jaunieši (vecumā no 18 līdz 25 gadiem);
- 3) uzņēmēji:
 - a) kas nodarbojas ar lauksaimniecisko ražošanu, apgādi un pārstrādi,
 - b) kas nodarbojas ar pakalpojumu sniegšanu laukos un citām uzņēmējdarbības formām.

Sakarā ar to, ka Rožupes pagasts iezīmējās ar spilgti izteiktu laucinieisku raksturu (apdzīvotības struktūra ir izkliedēta, apdzīvotās vietas pagastā ir mazas), un ņemot vērā, ka jaunieši dod priekšroku dzīvei lielākās apdzīvotās vietās, tika nolemts fokusgrupu diskusiju ar jauniešiem noturēt gan Rožupē, gan Preiļu pilsētā. Tā kā uzņēmējdarbības aktivitāte un spektrs Rožupes pagastā bija šaurs un nebija sastopami pietiekami daudz

pakalpojumu uzņēmumu, lai organizētu atsevišķu fokusgrupu, tika
nolemts rīkot kopēju diskusiju ar lauksaimniecības ražotāju uzņēmējiem, kas
pārsvarā bija zemnieki, un pakalpojumu uzņēmējiem. Savukārt Iecavā, kas
ir lielāks pagasts ar lielāku apdzīvotu vietu Iecavas pagasta centrā un lielāku
uzņēmējdarbības dažādību, fokusgrupas sarīkoja pēc sākotnējā plāna.

4. FOKUSGRUPU REZULTĀTI

4.1. Ievads

Šajā nodaļā apkopoti rezultāti, kas iegūti no fokusgrupām un to rezultātu gala apspriedēm Preiļu un Bauskas rajonā. Kā jau norādīts nodaļā par metodoloģiju, fokusgrupas bija tikšanās un saruna ar dažādām grupām, kuru laikā moderators (sarunas vadītājs) uzsāka diskusiju par būtiskiem jautājumiem, bet divi cilvēki diskusijas gaitu sīki pierakstīja. Pēc aptuveni trīs nedēļām tika noturētas atkārtotas tikšanās un gala apspriedes, kuru laikā katras grupas pārstāvjiem bija iespēja pieņemt vai noraidīt pētnieku izdarītos secinājumus un atziņas par «pirmā raunda» diskusijām.

Fokusgrupu pieeja ir vērsta uz to, lai izsekotu situāciju tādā veidā, kā to uztver vietējie iedzīvotāji. Kur vien iespējams, izmantota viņu lietotā valoda un atspoguļotas viņu uztveres īpatnības. Šai pētījumā nav pārbaudīts, cik patiesi ir tas, kas ir pateikts grupu diskusijās. Izteikumi, viedokļi un attieksmes ir pasniegtas kā pastāvošās situācijas uztvere no vietējo cilvēku puses. Šāda pieeja sniedz lauku attīstības politikas veidotājiem un īstenotājiem ieskatu par to, kā dažādas grupas dažādos Latvijas lauku novados uztver savas dzīves problēmas un iespējas. Pēdējās dotie citāti ir izvilkti no fokusgrupu pierakstiem. Tie ir pasniegti tā, kā tos ir formulējuši paši lauku cilvēki.

Rezultāti ir izklāstīti par katru novadu atsevišķi. No katras grupas iegūtie rezultāti, kas iekļauj arī atziņas no gala apspriedēm, arī ir iztirzāti atsevišķi. Pirms tiks formulēti daži vispārējie secinājumi, tiks sniegti vispārēja rakstura novērojumi par apsekotajiem lauku novadiem.

4.2. Preiļu rajons

4.2.1. Jaunieši

4.2.1.1. Ievads

Pavisam desmit jauniešu piedalījās divās fokusgrupu sanāksmēs, no kurām viena notika Rožupē, otra — Preiļos. Divas tikšanās bija

organizētas, lai pārliecinātos, vai nepastāv zināmas atšķirības jauniešu situācijā pagastā ar izklienēju apdzīvotas vietas modeli un rajona centra pilsētā.

Rožupē tika intervēti seši jaunieši bet Preiļos — četri. To vidū bija jauni zemnieki, profesionālā darbā iesaistīti jaunieši, pie kuriem piederēja skolotāji un bērnu aprūpētāji, bezdarbnieki, jaunas mājsaimnieces un vidusskolu audzēkņi.

4.2.1.2. Jauniešu problēmas

Ekonomiskās problēmas

Lielākā daļa jauniešu saskaras ar nopietnām ekonomiskām problēmām. Šīs problēmas saasina jauno apstākļu izraisītās pacīlātās cerības un šo cerību nepiepildīšanās. Darba trūkums un naudas trūkums ir galvenās ekonomiskās grūtības, ar kurām saskaras jaunieši. Plaisa starp to, kas ir nopērkams veikalos, un jauniešu pirktspēju tika uzskatīta par problēmu. Par vecākiem cilvēkiem jaunieši sacīja, ka viņi ir relatīvi apmierināti ar mazām algām, kas viņiem ļauj iegādāties pašu nepieciešamāko, bet «tagad ir liels preču klāsts veikalos, taču nav naudas, par ko tās nopirkt».

Attieksmju ziņā bija liels kontrasts starp jauniešiem, kas bija dzimuši Rožupes pagastā, un vienu neapmierinātu ienācēju. Ienācējs vēlējās tikt ātrāk prom no pagasta un pārcelties atpakaļ uz pilsētu, no kuras viņš bija ieradies. Viņš bija paņēmis apsaimniekošanā mazu zemnieku saimniecību, taču saimniekošana nevedās un viņš bija caur un cauri bez jebkādam ilūzijas par dzīvi laukos. Viņš sacīja, ka viņam iztikai ir nepieciešami 200 latu mēnesī, kamēr kāds cits pagasta jaunietis, kas dzimis laukos, teica: «Es rāpotu uz ceļiem, lai nopelnītu 200 latus mēnesī».

Jaunieši uzskatīja, ka ir būtiski, lai būtu specialitāte kādā jomā, kur ir vajadzīgi darba ņēmēji, taču, ņemot vērā darba trūkumu, viņi nevarēja sasniegt pielietojumu profesijai un specialitātei. Par īpaši smagu problēmu tika uzskatīta darba atrašana un uzņēmējdarbības uzsākšana. Jauniešiem (izņemot zemniekus) bija mazs kontakts, kas varētu reāli palīdzēt šai ziņā.

Jaunie zemnieki uzsvēra tās pašas problēmas, ar kurām parasti sastopas zemnieku saimniecības. Viņi sūdzējās par zemām cenām: «Ja mums maksātu normālas cenas, tad jau varētu dzīvot, bet mēs saņemam ļoti maz naudas par to, ko izaudzējam». Tiem, kuri vēlas saimniekot zemnieku saimniecībā, ir būtiski, lai viņu rīcībā būtu kapitāls, taču augstas procentu likmes ir galvenais šķērslis, kas aizņēmumus dara nepieejamus. Tika

izteiktas arī sūdzības par lētu pārtikas produktu importu, kas kaitē pašmāju ražotājiem.

No sarunas ar jauniešiem izrietēja, ka liels īpatsvars ir darbam, kas tiek veikts tā dēvētajā ēnu ekonomikā. Jaunieši stāstīja par gadījuma darba iespējām attiecībā uz dažādiem darbiem zemnieku saimniecībās un meža darbos, taču «samaksa notiek uz rokas un bez papīriem». Tādi darbi kā televizora remonts tika veikti «par pudeli», un ievērojama daļa tirgus apmaiņas tika kārtota bartera veidā (pakalpojums pret pakalpojumu, pārtika vai pudele pret pakalpojumu utt.).

Jaunieši sprieda, ka pastāv divas atšķirīgas jaunu cilvēku grupas: tādi, kuriem ir lielas ambīcijas, kas grib darboties un iesaistās dažādās aktivitātēs — sportā un ārpusskolas klubos (apmēram līdz 20 gadu vecumam), un otra jauniešu grupa, kas nezina, ko darīt, un bieži jūtas nospiesta. Tie, kuri pieder pie pirmās grupas, ir lielākā mērā ieinteresēti savā izglītībā. Daudzi ir spiesti atstāt Preiļus, mācīties un strādāt kaut kur citur. Patiesībā viņi nevēlas doties prom, un tika izteikts apgalvojums, ka šie jaunieši vispār vēlētos palikt Preiļos, kas ir viņu dzimtā pilsēta, ja šeit būtu lielākas darba iespējas. No otrās grupas daudzi paliek Preiļos, bet «nespēj redzēt tālāk par savu degungalu». Vēl jo vairāk, šie jaunieši bieži lieto alkohola un pie gadījuma arī narkotikas.

Sociālās un kultūras problēmas

Bez ekonomiskajām problēmām pastāv virkne sociālu un kultūras problēmu. Tika uzskatīts, ka lauku jaunieši ir neaktīvi kultūras ziņā. Šīs sūdzības bija jūtamas mazajā Preiļu pilsētiņā. Daudzi jauni cilvēki aizraujoties ar dzeršanu, un kāds relatīvi nesen uz Rožupi pārcēlies jauniešis sacīja, ka «nav jau vairāk nekā ko darīt, kā tikai sanākt kopā un likt pudeli galdā».

Tautība jauniešu vidū visumā nebija problēma, kaut gan kāds krievu vidusskolnieks Preiļos, kurš labi runāja latviski, pastāvēja uz to, ka «ja jūs nezina latviešu valodu, jūs noteikti tiekat nostādīts sliktākā situācijā». Pēc jauniešu vārdiem bija jūtams, ka pastāv atšķirības sociālajās aktivitātēs, kurās krievus vairāk interesē smēķēšana un dzeršana, bet latviešus sports.

Attiecības ar institūcijām

Vecāku cilvēku vērtības tika uzskatītas kā viens no ierobežojumiem, kas kavē lietu virzību un jautājumu kārtošānu vietējās pašvaldībās. «Cilvēki, kuri stāv augšā, nāk no vecās paaudzes, viņi nespēj atzīt jaunāku paaudzi». Tika pacelts arī jautājums, ka pagasta valde neinteresējas par jauniešiem, kaut gan citi respondenti minēja vairākus pasākumus, kas notikuši pēc pagasta iniciatīvas.

Runājot par valdību, jaunieši uzskatīja, ka tā neatbalsta jauniešus. Viens respondents komentēja, ka «valdība jūs izspiež, uzliekot augstus nodokļus», kāds cits sacīja, ka «nav iespējams strādāt godīgi un nopelnīt iztiku». Vēl kāds jaunietis, kam ir darbs, sacīja, ka «viss būtu jauki, ja būtu kārtība augšā, bet, ja jums ir jāmētājas uz priekšu un atpakaļ vienmēr vienā un tajā pašā vietā, tas ir bezcerīgi». Tika arī apgalvots, ka «tiem, kuri saņem palīdzību, tā nav vajadzīga, bet tie, kuriem tā ir vajadzīga, to nesaņem».

Jauniešu iespējas

Iespējas ekonomiskiem uzlabojumiem ir ļoti ierobežotas. Divi jauni zemnieki vēlējās palikt savās zemnieku saimniecībās un cerēja paplašināt ražošanu, rentējot papildu zemi. Viens no viņiem sacīja: «Mazākās saimniecības izniks, un jaunie aizies prom. Bet, tā kā jaunie iet prom un pensionāri izmirst, mēs varēsim nopirkt vairāk zemes. Pēc dažiem gadiem vairs nebūs vērts turēt 5 vai 10 hektārus.»

Jaunajiem zemniekiem palīdzēja vecāki, un viņi uzskatīja, ka ir labāk un drošāk palikt zināmā vietā nekā doties prom, kaut arī citur varbūt ir nedaudz labākas izredzes.

Viens no abiem zemniekiem bija mēģinājis izveidot maizes ceptuvi, taču nebija dabūjis prasīto kredītu. Viņš bija arī nācis pie slēdziena, ka tas nav iespējams, jo «lielās ceptuves izspiež mazās». Bija arī sūdzēšanās par to, ka, «ja jūs spējat gūt peļņu uzņēmējdarbībā, tad mafija vienmēr paņem savu daļu».

Divi Preiļu jaunieši vietējā komercskolā mācījās uzņēmējdarbību pēc kursa, ko atbalsta Dānijas palīdzības programma. Viņi bija ieinteresēti pēc skolas atrast darbu savā novadā, ja tas būtu iespējams. Šobrīd novadā maz kas nācis klāt ražošanas paplašināšanas ziņā, izņemot pienotavu, taču jaunieši cerēja, ka nākotnē radīsies plašākas iespējas.

Ienācējs bija nolēmis atstāt atjaunoto zemnieku saimniecību un atgriezties pilsētā, taču viņam nebija skaidra priekšstata par darba iespējām, kas tur varētu pavērties.

Jaunā skolotāja izjuta, ka uz viņu gulstas atbildība par to, lai cilvēki pēc iespējas vairāk izpaustos. Viņa atzīmēja, ka «bieži vien cilvēkos slēpjas daudz vairāk laba, nekā viņi to atklāti parāda,» un ka «izglītības darbinieku uzdevums ir atvērt viņiem durvis šajā ziņā». Viņa arī uzskatīja, ka cilvēkiem pašiem ir jābūt atbildīgiem un jāveido sava dzīve un ka «no psiholoģijas viedokļa jums ir jāsāk pašiem ar sevi, ... jums jābūt aktīvam, lai kaut ko sasniegtu. Progress var būt neredzams, taču jums ik brīdī ir jāspēr kāds solis uz priekšu».

Fokusgrupu norises laikā Preiļos tika veidots jauniešu klubs, un ar šo ideju saistījās liels entuziasms. Jaunieši uz klubu raudzījās kā uz iespējamu

diskusiju vietu, kur varētu tikt attīstītas uzņēmējdarbības idejas un iemaņas. Viņi arī domāja, ka klubam būtu noteikta sociāla funkcija. Daži pauda pārlicību, ka jaunieši paši varētu uzlabot savu situāciju, taču tam nepieciešams labāk organizēt pašiem savu rīcību.

4.2.2. Sievietes

4.2.2.1. Ievads

Lielākā daļa sieviešu fokusgrupas dalībnieču bija no zemnieku saimniecībām, kaut gan grupā bija iekļauta arī viena skolotāja un viena pensionāre. Taču arī šīm sievietēm, kuras nebija zemnieces, bija pieejama zeme dārzkopības vai lauksaimnieciskiem mērķiem, un viņas bija lielā mērā iesaistītas zemes kopšanas darbos. Tikai viena no fokusgrupas dalībniecēm strādāja algotu darbu.

4.2.2.2. Problēmas

Vispārējo iespaidu, kādu radīja šī sieviešu grupa, varētu raksturot kā smagu. Uz sieviešu pleciem gūlās smags darba un atbildības slogs, cenšoties nodrošināt mājsaimniecības iztiku, šim nolūkam iesaistoties lauksaimniecības darbos savās saimniecībās un, ja vien iespējams, par minimālu atlīdzību uzņemoties algotu darbu. Taču sieviešu darbs un pūles deva mazus auļus un nepastāvēja jebkādas garantijas, kādas bija kolektīvās sistēmas apstākļos pirms privātā īpašuma. Daudzām jaunākā un vidējā vecuma sievietēm bija sajūta, ka ekonomika novadā «virzās atpakaļ» un ka viņu uzdevums šais apstākļos ir saglabāt patstāvību un neatkarību (t.i., izdzīvošanu). Kāda no viņām atcerējās savas jaunības gadu relatīvi komfortablu dzīvi, atskatoties uz to, «it kā tas būtu bijis sapnis».

Ekonomiskās problēmas

Galvenā mājsaimniecību reakcija uz sarežģīto krīzes situāciju, kuras cēloņi ir bezdarbs un zemie ienākumi no zemnieku saimniecībām, ir pieķeršanās naturālajai saimniekošanai ar mērķi nodrošināt minimālo iztiku. Viena respondente apgalvoja, ka «lielākā daļa mājsaimniecību pārtiek no tā, ko tās pašas izaudzē. Dažbrīd neiznāk pat maizei». Graudkopībā kultūras tika izvēlētas tā, lai drīzāk nodrošinātu ģimeni ar pārtikas produktiem, nevis

lai ražotu graudus pārdošanai. Lai segtu dažādas izmaksas (piemēram, graudu kaltes izmantošanu), pastāvīgi tiek izmantots barters. Vispārējs viedoklis bija, ka lielākajai daļai cilvēku «visa nauda aiziet pirmās nepieciešamības vajadzībām».

Plaši tika skarts jautājums par dzīvokļa dārdzību. Problēmas īpaši akūtas bija likvidēto kolhozu daudzdzīvokļu mājās, kur kolektīvi aprēķinātās apkures izmaksas tika atzītas par tādām, kas noved pie augstiem izdevumiem par apkuri. Šī iemesla dēļ ģimenēs pēc apkures apmaksāšanas vairs nepaliek nauda, lai segtu pirmās nepieciešamības vajadzības. Nereti dzīvokļu iemītnieki uz ilgāku laiku ir atstāti bez siltā ūdens. Tie, kuri dzīvoja viensētās vai atsevišķās mājās pagasta ciematā (Rožupē tādu bija vairākums), atradās labākā situācijā. Savukārt pensionāri, kuri vidēji saņem ap 40 latu mēnesī, tika uzskatīti kā apskaušanas vērti, jo viņiem ir garantēts ienākums.

Kāda zemnieka sieva sūdzējās, ka viņas mūža ietaupījumi ir zuduši rubļa devalvācijas rezultātā un sakarā ar naudas maiņu pēc neatkarības atgūšanas.

Nesenais kritums ģimeņu labklājībā ir novedis pie sieviešu pieaugošas lomas mājsaimniecības un ģimenes uzturēšanā, kas prasa lielu darba apjomu saimniecībā. Iespējas gūt kaut kādus ienākumus ārpus saimniecības būtībā ir izzudušas. Pat tad, ja būtu bijis iespējams dabūt darbu, pastāvētu nedrošība finansiālās atlidzības ziņā, jo algas bieži vien netiek izmaksātas.

Ieņēmumi no zemnieku saimniecību komerciālās darbības tika uzskatīti kā lielākā mērā nedroši, un lielākā daļa zemnieku saimniecību atrodas tuvu sabrukuma robežai. Galvenie ražojumi, kas tika pārdoti, bija piens un gaļa, bet zemniekiem par šiem produktiem bieži vien samaksāja ar vairāku mēnešu nokavēšanos. Par vidutājiem un pārstrādātājiem zemnieces sacīja, ka viņi maksā nepamatoti maz. Kā ilustrācija tika minēts piemērs, ka zemniekiem par litru piena maksā 7 santimus, bet Rīgā, pārdodot to ar zemāku tauku saturu, prasa 23 santimus.

Tika norādīts, ka zeme šai novadā ir sliktas kvalitātes. Vēl tika pausts uzskats, ka lielākā daļa zemnieku saimniecību ir par mazām, lai veidotu dzīvotspējīgus uzņēmumus. Kāda respondente teica: «Jums nepieciešams vismaz 50 hektāru zemes, bet zemi nav tik viegli dabūt».

Jautājumā par to, kas bijis vislielākais ieguvējs no kolhozu īpašumu sadalīšanas, nebija vienprātības. Tās sievietes, kuru saimniecību īpašumā nebija tehnikas, apgalvoja, ka viņas privatizācijas rezultātā ir nokļuvušas zaudētājos. Savukārt tie, kuriem tehnika piederēja, nesūdzējās tik daudz par privatizāciju, bet par to, ka viņiem ir dārgi jāmaksā par rezerves daļām.

Tika atzīts, ka rajonā iespējas dabūt darbu ārpus saimniecības ir gaužām ierobežotas kā sievietēm, tā viņu vīriem. Tāpat tika konstatēts, ka

izredzes uz regulāri apmaksātu darbu zemnieku saimniecībās sievietēm un viņu vīriem ir ļoti ierobežotas.

Strādājošo sieviešu galvenā problēma bija bērnu aprūpes trūkums. Nebija kur atstāt mazus bērnus, nebija bērnudārzu. Nepastāvēja arī uz brīvprātības vai vienošanās pamata dibinātas bērnu aprūpes formas, un kāda sieviete, kura strādāja algotu darbu, sacīja, ka bieži ņemot savu bērnu līdzi komandējumos. Bija skaidri saskatāma grūtā izvēle: «Ja jums ir iespēja dabūt darbu, jums nākas atstāt novārtā savus bērnus». Sievietes neizjuta, ka būtu iespējams saņemt jebkādas naudas līdzekļus no valsts, jo: «Viņi jau nevar pat apkurināt bērnu slimnīcu Rīgā».

Sievietes konstatēja, ka transporta izmaksas no pagasta līdz tuvākajām pilsētām sastāda gandrīz trešdaļu no saņemtās samaksas par darbu pilsētā, kas mazina stimulu strādāt.

Īpašuma tiesību uz zemi atjaunošana ir radījusi problēmas. Trīs no astoņām klātesošajām sievietēm dzīvoja uz viņām nepiederošas zemes. Tas radīja nenoteiktību un nedrošību attiecībā uz viņu dzīvi ilgākā perspektīvā.

Sociālās un kultūras problēmas

Tika atzīmēta sociālo atšķirību parādīšanās starp nabadzīgajiem un labāk situētajiem lauku iedzīvotājiem. Bērni skolā tiekot izsmieti par to, ka viņi ir nabadzīgi, un viņi «skrien mājā raudādami, tādēļ ka ir nabadzīgi un citādi nekā pārējie». Virkne respondentu atzīmēja ar bērnu skološanu saistītos lielos izdevumus par mācību grāmatām, burtņīcām un transportu.

Kā sevišķi liela problēma tika minēta alkohola lietošana, un sievietes uzskatīja, ka nabadzīgās ģimenes daudz vairāk lieto alkoholu. Alkohola nodarīto postu saasināja tas apstāklis, ka privāti un nelegāli tiek pārdots liels daudzums lēta alkohola. Kāds sieviete sacīja: «Mēs visi piekritam, ka šajā ziņā vajag kaut ko darīt. Kāpēc neviens neapkaro šo nelegālo alkohola tirdzniecību?»

Kā vēl viena problēma tika minēta «sliktā runāšana par Latgali un novada nopelšana» preses izdevumos. Viena sieviete sacīja: «Ja kaut kas Latvijā ir slikts, bezdarbs vai kaut kas vēl, tad uzreiz tiek piesaukta Latgale.» Tas iedragājot cilvēku ticību nākotnei, un vietējie iedzīvotāji to ļoti nosodīja.

4.2.2.3. Iespējas

Par spīti pārsvarā naturālai ekonomikai tika apgalvots, ka «ikviens, kurš spēj strādāt, izdzīvos». Apstāklis, ka mājsaimniecībām ir pieejama zeme, lai

nodrošinātu uzturu un malku, ļauj tām izdzīvot gandrīz pilnīgi ārpus tirgus ekonomikas.

Visumā negatīvajam skatam uz pastāvošajiem apstākļiem izaicinājumu meta kāda pensionēta sieviete, kura salīdzināja tādas tagadnes ērtības kā televīziju, radio un silto ūdeni ar situāciju viņas jaunībā, kad visas šīs ērtības nebija pieejamas.

Viena sieviete šajā grupā, kura strādāja algotu darbu, uzskatīja, ka nodarbinātības iespējas pastāv, taču lielākajai daļai pārējo sieviešu šķita neiespējami izrauties no mājsaimniecības un mājas uzturēšanas darbu loka.

Sakarā ar zemo pirkctspēju ļoti ierobežotas bija iespējas pakalpojumu uzņēmumu attīstīšanai.

Kāda sieviete, kura bija atjaunojusi zemnieku saimniecību un ieradusies pagastā no pilsētas, neizjuta tās problēmas, ar kurām saskārās citas sievietes. Viņas saimniecība atradās pievilcīgā vietā, un māju bieži apmeklēja draugi un radi. Viņai saimniecība drīzāk bija vaļasprieka aktivitāšu kopums nekā izdzīvošanas vai ekonomisku centienu centrs, kaut arī zeme tika izmantota ražošanas mērķiem.

4.2.3. Ar zemi saistītie uzņēmēji

4.2.3.1. Ievads

Grupa sastāvēja no 11 cilvēkiem, ieskaitot trīs sievietes. Visi bija nodarbināti zemnieku saimniecībās un ar tām saistītos uzņēmumos. Divi respondenti bija veterināro pakalpojumu sniedzēji, divi saistīti ar lauksaimniecības apgādi un pārstrādi, pārējie bija zemnieki. Pagastā bija tik mazs skaits uzņēmumu, kas nebija saistīti ar zemi, ka nebija iespējams noturēt atsevišķu fokusgrupu ar pakalpojumu uzņēmējiem.

Pašreizējo lauksaimnieciskās ražošanas, apgādes un pārstrādes uzņēmumu sākumi meklējami kolektīvo saimniecību ražošanas līdzekļu pārņemšanā un zemnieku saimniecību atjaunošanā.

4.2.3.2. Problēmas

Ekonomiskās problēmas

Šīs grupas dalībnieki atzina, ka zemnieku saimniecībās ir notikusi atgriešanās pie naturālās saimniekošanas, kas ir reakcija uz dažādiem

negatīviem faktoriem. Kāds tipisks respondents atzīmēja: «Mēs pārtiekam no tā, ko paši izaudzējam.» Liela daļa no saražotās produkcijas nekad nenokļūst ārpus saimniecības vārtiem, bet tiek patērēta uz vietas. Zemnieki turējās pie pārliecības, ka «jums pašam vajadzētu izaudzēt, pašam pārstrādāt un pašam pārdot, tad jūs varat tikt galā», tādējādi atspoguļojot neuzticēšanos starpniekiem — «starpnieki paņem visu naudu».

Plaši tika kritizēts atvērtais tirgus, kurā zemnieki ir iekļauti. Viņi ļoti vēlējās noteiktu protekcionismu attiecībā uz tiem pārtikas produktiem, kurus varētu ražot Latvijā. Zemnieki pauda pārliecību: «Ja jums pagalmā ir aka, kādēļ ir vajadzīgs importēt ūdeni.» Šī protekcionistiskā nostāja tika vairākas reizes atkārtota, jo zemnieki izjuta, ka lēts imports ārdā viņu iespējas nodrošināt pieņemamu iztiku.

Zemās gaļas un piena cenas bija galvenais zemnieku raīžu avots. Kāds respondents apgalvoja: «Ja cenas būtu stabilas, viss nokārtotos pats no sevis.» Plaša kritika tika vērstā pret tirgus nepastāvību un nedrošību. Tika minēti visdažādākie piemēri par cenu svārstībām relatīvi īsā laika posmā. Visumā zemās cenas par gaļu un pienu bija īpaša problēma šiem zemniekiem, kam galvenā nodarbošanās ir lopkopība.

Klātesošie zemnieki bija stingri pārliecināti, ka vajadzētu būt plašākai informācijai par tirgu, kura, viņuprāt, jānodrošina Zemkopības ministrijai. Pagastā bija ļoti maz vai vispār nebija publiski pieejama informācija par tirgu. Tika kritizēti Zemkopības ministrijas pakalpojumi informācijas jomā, norādot, ka «mēs pat nezinām, cik Latvijā ir lopu».

Daži respondenti transporta izmaksas, kas saistītas ar produkcijas nogādāšanu līdz tirgum, novērtēja kā pārāk augstas. Zemniekiem nebija izdevīgi vest kartupeļus vai citus ražojumus uz Daugavpili vai Rīgu. Rīgas tirgos bija konkurence no to zemnieku puses, kas dzīvo tuvāk Rīgai, bet Daugavpili zemā pirktpēja ierobežoja pārdošanas iespējas.

Liela uzmanība tika pievērsta pieaugošajām izejvielu cenām un ražošanas izmaksām, tajā pašā laikā lauksaimniecības ražojumu cenām saglabājoties nemainīgām vai pat kritošām. Zemnieki maksā Eiropas cenas par izejvielām, kā, piemēram, dīzeļdegvielu un minerālmēsliem, un izjut lēto importa (subsīdētu?) ražojumu konkurenci. Kāds respondents atzīmēja: «No zemniekiem gaida, lai viņi maksātu par izejvielām, bet neviens nemaksā par viņu produkciju.» Plaši bija izplatīta pārliecība, ka inflācija zemnieku izejvielas skar daudz ātrākā tempā nekā viņu ražoto produkciju.

Par problēmu tika uzskatīta arī atsevišķu izejmateriālu zemā kvalitāte. Gadījumā, kad bija nopirkti mehānismi un tie izrādījās nederīgi, nebija nekādu iespēju vērst prasību pret pārdevēju vai ražotāju. Tehniku zemnieki

bija pirkuši no kolhoziem, un bija skaidri noprotams, ka nebūtu iespējams to aizstāt ar jaunu, ja tāda vajadzība rastos.

Par nepieņemami dārgu tika uzskatīta maksa par telefona ievilkšanu un elektrību. Bez augstajām uzstādīšanas izmaksām ir cēlušās arī telefona lietošanas izmaksas. Turklāt telefona tīkls tika raksturots kā visai nedrošs.

Daži, taču ne visi, no klātesošajiem uzņēmējiem par problēmu uzskatīja kredītu trūkumu, pie tam viens no respondentiem apgalvoja, ka «jūs nevarat ņemt kredītu, ja jūs nevarat to atmaksāt». Tika atzīts, ka problēma nesaistās tikai ar kredīta saņemšanu, bet arī ar tā nodrošinājumu. Zemnieki bija ļoti skeptiski attiecībā uz mājas ieķīlāšanu aizdevuma saņemšanai. Viens no respondentiem piezīmēja: «Jūs nevarat dot par ķīlu pēdējo, kas jums pieder, jūsu māju un šo mazo zemes gabaliņu.» Taču viens no zemniekiem bija ņēmis vairākus Latvijas standartiem būtiskus aizdevumus. Viņš norādīja gan uz atmaksas grūtībām sakarā ar dramatisku cenu kritumu par lopiem, gan uz to, cik aizdevums ir svarīgs uzņēmējdarbības attīstības finansēšanā.

Tika apgalvots, ka citos Latvijas novados zemnieki var saņemt kredītus par daudz zemākām likmēm. Latgales zemnieki uzskatīja, ka zemniekiem, kuri dzīvo jau tā «privileģētos» novados, tas dod vēl lielākas priekšrocības.

Lielā problēma kredītu sakarā ir tā, ka zemniekos pastāv liela nedrošība, vai ienākumi, ko dos investētais kredīts, būs pietiekami, lai aizdevumu atmaksātu. Lielākajai daļai uzņēmēju ir maza pārlicība par kaut kādu cenu stabilitāti, un tas nerada piemērotu ekonomisko klimatu aizdevumu ņemšanai, it īpaši tad, ja nodrošinājums aprobežojas ar māju un zemi.

Kāds zemnieks komentēja, ka ilgā maksājumu novilcināšana par pārstrādes uzņēmumiem nodoto produkciju faktiski nozīmē, ka zemnieki drīzāk kredītē pārstrādes uzņēmumus, nevis saņem kredītus. Cits respondents piezīmēja: «Mēs tagad esam kreditori, mēs saņemam naudu ilgi pēc tam, kad viņi (pārstrādātāji) savu naudu sen jau ir saņēmuši.»

Klātesošie zemnieki apgalvoja, ka starpnieki paņem nepieļaujami lielu daļu no cenas, ko tirgotāji samaksā par piegādāto produkciju. Par vienu no cēloņiem, kas ir izraisījis atgriešanos pie pašapgādes, tika uzskatītas vidutāju radītās problēmas.

Attiecības ar institūcijām

Zemnieku sajūta bija tāda, ka valdība nav ieinteresēta viņu problēmās un ar savu atvērtā tirgus politiku un importa licenču izsniegšanu zināmām

firmām ir sekmējusi ar zemām cenām saistīto problēmu saasināšanos. Rezultātā turpinās zemnieku ienākumu samazināšanos.

Kāds respondents sūdzējās, ka likumdošanas un regulējošo noteikumu izmaiņas ir bijušas neprognozējamas un radījušas uzņēmējdarbībai nepamatotas izmaksas. Šis pārstrādātājs bija nopircis iekārtu, kas izrādījās neatbilstoša jaunajiem regulējošajiem noteikumiem. Viņš sacīja: «Ja es gribu modernizēt ražošanu, es nezinu, ko pirkt.»

4.2.3.3 Iespējas

Tika apspriestas kooperatīvu uzņēmumu iespējas zemnieku pozīciju nostiprināšanai. Kāda respondente raksturoja pūles, kādas viņai bija vajadzējis pielikt, lai piedabūtu fermeru grupu atvērt no jauna pagastā kādu pirmskara laikā darbojušos pienotavu. Viņa atzīmēja, ka «latvieši pēc savas dabas nav tādi cilvēki, kas labprāt strādā kopā». Kāds cits respondents piezīmēja, ka «cilvēki neuzticas viens otram; varbūt tas ir tas ceļš, kas mūs ir padarījis par tādiem, kādi mēs esam».

Tika izteikta pārliecība, ka pastāv iespējas samazināt ražošanas izmaksas un kāpināt zemnieku saimniecību efektivitāti. Šo pārliecību gan drīzāk pauda veterinārs nekā zemnieks. Kāda no klātesošajām sievietēm, kas bija saistīta ar agrobiznesu, pauda pārliecību, ka pilnīgāk jāizmanto pagasta lauksaimniecības konsultanta sniegtā informācija, jo «vienmēr pastāv zināmas elementāras lietas, kuras var paveikt, lai kāpinātu ražošanas efektivitāti».

Tika izteikta pārliecība, ka valdībai (proti, Zemkopības ministrijai) ir būtiski svarīgi zemniekus labāk nodrošināt ar informāciju. Zemnieku acīs valdība drīzāk tika uzskatīta par tādu veidojumu, kas uzliek lielus nodokļus, nevis piedāvā noderīgu palīdzību, kaut arī zemnieki apgalvoja, ka pagasta konsultante dara visu, ko vien var, lai viņiem palīdzētu. Tika izteikta pārliecība, ka divi lielie pasaules kari un neizdevies eksperiments ar kolektīvizāciju ir novājinājuši latviešu zemniecību. Pirmskara Latvijas lauksaimniecība tika uzskatīta kā periods, kad Latvijas lauksaimniecība spēja konkurēt ar citām valstīm Eiropā un eksportēja pienu un gaļas produktus. Lauksaimniecībai ir vajadzīgs atbalsts, lai būtu iespējama tās atkopšanās.

Ļoti maz iespēju laukos bija tādām tirgus aktivitātēm kā santehniķu, elektriķu un celtnieku pakalpojumi, jo nevienam nebija naudas šādiem pakalpojumiem. Tika norādīts, ka kokapstrādes sektorā ir tādas pašas problēmas kā zemnieku saimniecību sektorā. Vietām pastāv arī tūrisma organizācija, bet šobrīd tai nav koordinācijas rajona līmeni.

Kopumā daudziem no klātesošajiem bija liela nedrošība attiecībā uz cenām un sakarā ar maziem ieņēmumiem, kā arī minimālo valdības atbalstu kredītu un informācijas ziņā. Visumā zemnieki bija nolēmuši palikt savās saimniecībās pat tad, ja tas saistītos ar ievērojamu pašuzpurēšanos un ielīgšanu atpakaļ naturālajā saimniekošanā.

4.2.4. Vispārēji secinājumi par Preiļu rajonu

4.2.4.1. Problēmas

Vispārējo situāciju Preiļu laukos var uzlūkot kā nabadzības apburtu loku, no kura tikai nedaudziem varētu izdoties izkļūt bez palīdzības no malas. Pat ja šāda palīdzība tiktu sniegta, iespējas tik un tā paliek ļoti ierobežotas.

Galvenie apburtā loka elementi ir zemās cenas, ko zemnieki saņem par saražoto produkciju, ierobežotas iespējas dotajā vietā radīt pievienotu vērtību, lauksaimniecības produktu brīvais tirgus, kas atļauj ieplūst subsidētai produkcijai no citām valstīm, nepiemērotā zemnieku saimniecību struktūra, kas radusies sakarā ar restitūciju, un kapitāla trūkums zemnieku saimniecībās, ieskaitot tehniku, ēkas un būves. Tā sekas ir ļoti zems pieprasījums pēc pakalpojumiem gan no uzņēmēju, gan patērētāju puses. Rezultātā izveidojusies saimniekošanas sistēma zemnieku saimniecībās pārsvarā ir tāda, kuras pamatā ir naturālā saimniekošana un iztikas nodrošināšana, pašražotu izejvielu pārstrāde un ierobežota specializācija.

Galvenā iespēja lauku sievietēm ir uzņemties kādu (parasti pakārtotu) lomu zemnieku saimniecību darbā, kas ir dominējošā ekonomiskā aktivitāte pagastā. Tuvākajā nākotnē vienīgā iespēja daudziem cilvēkiem ir uzņemties mājsaimniecības darbus, kas nodrošina minimālu iztiku. Ņemot vērā naudas trūkumu, iespējas jebkādu pakalpojumu attīstībai tuvākajā nākotnē ir ļoti ierobežotas.

Šīs situācijas sociālās sekas ir augsts jauniešu migrācijas līmenis no laukiem, it īpaši starp labāk izglītotajiem jauniešiem. Alkoholisms un bezcerība ir asa problēma kā starp jauniem, tā veciem cilvēkiem, tāpat arī sajūta, ka valdība viņus ir atstājusi bez uzmanības.

Problēmas jo sevišķi nopietnas ir tajās mājsaimniecībās, kas dzīvo kolektīvajās daudzdzīvokļu mājās, kur ir lieli izdevumi par apkuri. Daudzās mājsaimniecībās lielākā daļa no ienākumiem tiek iztērēta par apkuri, iekams ir nopirkts kaut kas cits pirmās nepieciešamības vajadzību apmierināšanai,

piemēram, pārtikas produkti. Taču šo dzīvokļu privatizācija arī saistās ar risku attiecībā uz nabadzīgiem cilvēkiem, jo viņiem trūkst resursu, lai veiktu galvenos atjaunošanas darbus.

Tādējādi liela daļa lauku iedzīvotāju ir nonākuši tādā situācijā, kur viņu vienīgā iespējamā atbildes reakcija ir atgriezties pie naturālas eksistences.

4.2.4.2. Iespējas

Domājams, ka tirgus radītās iespējas problēmu risināšanā var radīt uzlabojumus tikai vidēji ilgā laika posmā. Zemnieku saimniecību paplašināšanu ierobežo to cilvēku iztikas nodrošināšanas aktivitātes, kuri ir bez finansiāla vai cilvēciska kapitāla, kas ļautu viņiem izkļūt no šī stāvokļa. Taču, tā kā vecāki cilvēki pārstāj apsaimniekot zemi un jaunieši dodas prom, zeme varētu kļūt pieejamāka un zemnieku saimniecību paplašināšana pavērtu daļai zemnieku iespēju veidot lielākas saimniecības. Tādējādi veidotos situācija, kurā būtu pieprasījums pēc izejmateriāliem un pakalpojumiem, kas saistīti ar zemnieku saimniecībām.

Zemnieki un sīko lauku uzņēmumu īpašnieki uzskata, ka kredīti par pieņemamām likmēm ir priekšnoteikums viņu uzņēmumu attīstībai. Var pieņemt, ka laukos dzīvo arī tehniskajā ziņā kompetenti un ambiciozi zemnieki, kuri dara visu, lai attīstītu savus uzņēmumus, neraugoties uz lielajām ekonomiskajām grūtībām. Komerbankas nelabprāt aizdod šiem indivīdiem, un līdz šim kreditēšanas programmas ir palīdzējušas tikai ļoti mazam labāko zemnieku procentam.

Risku, kas saistās ar aizdevumiem zemniekiem, palielina subsidētas pārtikas imports (uztverts kā pastāvošs) no citām valstīm, kas izraisa vietējās produkcijas cenu pazeminājumu un lejupejošas cenu svārstības. Jebkāda politika, kas pieļauj subsidētu pārtikas produktu ieviešanu Latvijā, ir vērsta uz Rīgas priekšrocību palielināšanu, pazeminot izmaksas par pārtikas produktiem šeit, un gulstas smagi uz nelaimīgajiem lauku iedzīvotājiem, tādējādi palielinot nevienlīdzību labklājības ziņā, kas jau tā ir visai izteikta.

Pagasta valdes darbiniekiem un it īpaši pagasta lauksaimniecības konsultantam ir svarīga loma atbalsta sniegšanā lauku mājsaimniecībām. Pagasta valde darbojas kā vienots centrs, un tas cilvēkiem paver iespēju saņemt informāciju un atbalstu vienā vietā. Publisko pakalpojumu pieejamība vienā vietā ir ļoti svarīga apstākļos, kad ir ierobežotas komunikācijas iespējas un sabiedriskais transports ir dārgs.

4.3. Bauskas rajons

4.3.1. Jaunieši

Grupa sastāvēja no 7 cilvēkiem: viens skolnieks, viens students, kurš strādāja dažādus darbus ar nepilnu darbadienu, viens bezdarbnieks, viena jauniete ar tehnisko izglītību, divi profesionāļi (skolotāji), viena mājsaimniece ar maziem bērniem.

4.3.1.1. Problēmas

Ekonomiskās problēmas

Jaunieši runāja par darbavietu trūkumu. «Trūkst labvēlīgu iespēju. Vispār ņemot, mēs esam tuvu Rīgai (40 km) un nejūtamies kā tādi, kuri dzīvo tālu laukos, bet liekas, ka visus radošos resursus nosmeļ Rīga.» Darba meklēšana jauniešiem nav viegla. «Kā es meklēju darbu? Sludinājumi nepalīdz. Es mēģinu atrast darbu Rīgā. Šeit darbs netiek labi apmaksāts.»

Jaunieši teica: «Mums vajadzīga labāka infrastruktūra un vairāk darbavietu», kaut gan precīzi netika paskaidrots, kādai tad īsti vajadzētu izskatīties vēlamajai infrastruktūrai.

Nebija vienprātības par dārzeņu audzēšanas lomu (galveno neformālo ekonomisko aktivitāti pagastā) māsaimniecības labklājības saglabāšanā. Kāds respondents komentēja: «Ikvienam te ir pašam savs sakņu dārzs un viņš audzē daudz ko, bet es to neatbalstu. Cilvēki nerēķina sava laika patēriņu un investīcijas... Maniem vecākiem ir dārzs, dobe aiz dobes, kurās aug viss kas. Ziemā viņi ir normāli cilvēki, bet vasarā, kad jāstrādā dārzā, slodze ir pārāk liela.» Savukārt citi jaunieši iesaistījās dārzkopībā un saskatīja tajā vērtīgu atbalstu, lai uzturētu labklājību, vai nu patērējot pašaudzētos dārzeņus, vai pārdodot pārpalikumu.

Par gandrīz neiespējamu tika uzskatīts, ka jauni cilvēki varētu saņemt aizdevumu. Kāds respondents sacīja, ka «izglītības limenis Iecavā ir ļoti zems. Es nedomāju, ka viņiem ir kaut kāda jēga par kredītu un citām lietām». Tika atzīts, ka daži jaunieši ir iesaistīti tirdzniecībā, taču cigarešu pārdošanu respondenti neuzskatīja par uzņēmējdarbību.

Sociālās un kultūras problēmas

Tika atzīts, ka pagasta jaunatnes vidū ir «apakššķira», taču tā netika pārstāvēta fokusgrupā. «Ir grūti piekļūt cilvēkiem, kuri nestrādā. Viņi vairās

no sabiedrības.» «Cilvēkus, kuri ir nogājuši no ceļa, jūs neatradisiet uz ielas.» «Vietējie jaunieši ir apsūņojuši.» Jaunieši kā sevišķu problēmu uzsvēra alkoholismu.

Bija jūtams, ka ir pasliktinājušās sportošanas iespējas: «Agrāk mums bija vairāk iespēju nodarboties ar sportu, toreiz bija vairāk klubu. Tagad ir jāmaksā par visu.» Jaunieši stāstīja, ka daži jaunākie policijas darbinieki bija mēģinājuši atrast vietu, kur trenēties, taču, neraugoties uz daudzām tukšām ēkām, tas nav bijis iespējams. Taču citi apstrīdēja viedokli, ka nav nekādu labvēlīgu iespēju. Vispār bija jūtams, ka pagastā nebija pieejamas telpas, ko jaunieši varētu izmantot dažādām sociālām un rekreatīvām nodarbēm. Tika pausta neapmierinātība, ka kultūras celtnes tiek izmantotas komerciāliem mērķiem, kaut gan patiesībā tām vajadzētu kalpot sociālu funkciju veikšanai.

Kāda jaunā māmiņa stāstīja par jauno ģimeņu vajadzībām un problēmām, ar kādām viņai nākas sastapties: «Tas būtu brīnums, ja viņas (jaunās mātes) varētu darboties tautas deju ansambli.»

Jauniem cilvēkiem nebija iespējams izbraukāt uz Rīgu, lai piedalītos kultūras un sociālajās aktivitātēs, jo pēdējais autobuss uz Iecavu atiet relatīvi agri.

Attiecības ar institūcijām

Tika uzskatīts, ka trūkst atbalsta attiecībā uz jauno cilvēku organizācijām. Jaunie cilvēki neizjuta pagastu kā organizāciju, kas viņiem varētu sniegt reālu palīdzību. Esot bijis kāds jauniešu klubs, kas devis iespēju jauniem cilvēkiem neformāli satikties, bet kultūras centra vadītāji to slēdza. Taču jaunieši norādīja, ka viens no faktoriem, kas veicināja kluba slēgšanu, bija aktīvāko jauniešu aizbraukšana uz Rīgu studēt. Bez tam likās, ka tie, kas vada kultūras namu, pastāvīgi mainās, taču visumā šķita nelabvēlīgi noskaņoti pret jauno cilvēku vēlmēm atrast savu vietu, kur pulcēties un satikties.

Vidusskolas skolotāji netika uzskatīti par tādiem, kas pietiekami atbalsta jaunas idejas un «lietas, kuras varētu reāli izveidot». Jaunieši uz skolu raudzījās arī kā uz piemērotu sapulcēšanās vietu ārpusklases nodarbībām un klubiem, taču izrādījās, ka skolotājiem šajā ziņā ir citāds skats uz skolas izmantošanas mērķiem.

4.3.1.2. Iespējas

Kopumā grupā valdīja uzskats, ka jauniem cilvēkiem «pašiem ir jāveido sava dzīve» un ka «jums pašiem ir kaut kas jādara ar savu personīgo dzīvi».

Jaunie cilvēki likās sapratuši, ka viņiem «patiešām ir jāstrādā». Tika izteikta pārlicība, ka «ir jauni cilvēki, kuriem ir idejas. Cilvēki grib šīs idejas īstenot».

Neraugoties uz kāda respondenta apgalvojumu, ka «protams, mums nav pietiekami daudz naudas,» nebija tādu gadījumu, kad jaunieši sastaptos ar nopietnām finansiālām grūtībām. Lielākai daļai klātesošo jauniešu bija tikai atsevišķas sūdzības. Tika atzīts, ka, iekārtojot savu dzīvokli, jauns pāris vai ģimene var to veikt soli pa solim. «Vecāki cilvēki vēlas iekārtot savus dzīvokļus nekavējoties. Mēs tā nedomājam».

Runājot par nākotni, daudzi no klātesošajiem kopumā bija apmierināti ar savu stāvokli vai arī juta, ka viņiem ir skaidrs priekšstats par to, kā viņi domā veidot savu turpmāko dzīvi. Tika atzīmēts, ka «varbūt jaunie cilvēki vēl nav nosliukuši ikdienas problēmās». Vidusskolas audzēknim, kurš vēlējās studēt medicīnu, bija vēlme atgriezties Iecavā pēc diploma saņemšanas.

Iecavas atrašanās pie *Via Baltica* maģistrāles tika uzskatīta kā laba iespēja, taču jauniešu vidū nebija skaidrības, kā šo iespēju izmantot. «Kas gan nāks skatīties uz Iecavu kā uz tūrisma vietu? Viens otrs šajā apkārtnē ir centies kaut ko darīt lauku tūrisma labā. Tas nav nekas unikāls. Varbūt mums vajag kaut ko izveidot.» Taču tika atzīmēts, ka «lai tūristi te brauktu un uzturētos, visam ir jābūt pilnīgi tīram.»

Jaunietim, kas mācījās vietējā vidusskolā, bija virkne iespēju. Viņam bija labi panākumi sportā un viņš bija vinnējis 50 latus skriešanas sacensībās, viņš bija apņēmības pilns sekmīgi pabeigt skolu un iestāties Medicīnas akadēmijā. Viņš sacīja, ka pastāv brīvprātīgas jaunatnes grupas, piemēram, jaunatnes reliģiskās grupas, un piezīmēja, ka «daži jauni cilvēki kaut ko patiešām dara».

Daudziem no klātesošajiem bija kopumā pozitīvs uzskats par Iecavu. Viņi to uzskatīja par vietu, kurai viņi pieder: «Manas mājas un mani vecāki ir šeit, un es negribētu dzīvot Rīgā. Šeit cilvēks var vieglāk relaksēties.» Kāda cita respondente sacīja: «Mēs bijām domājuši pārcelties tuvāk Rīgai, taču manam vīram ir nepieciešams miers un klusums (to prasa viņa darba apstākļi).»

Lielos vilcienos jauniešu grupa bija pozitīvi noskaņota attiecībā uz nākotni un reālistisku izpratni par to, kā pašiem veidot savu dzīvi. Taču viņi atzina, ka pastāv arī tādu jaunu cilvēku grupa, kuri atrodas citādā situācijā, kaut arī nevienam nebija skaidra priekšstats par to, cik šī jauniešu grupa ir liela.

4.3.2. Sievietes

Grupa, kurā bija desmit sievietes (un viens vīrietis), sastāvēja no piecām izglītības darbiniecēm, trim bezdarbniecēm, no kurām divas aktīvi meklēja darbu, un divām zemniecēm.

4.3.2.1. Problēmas

Ekonomiskās problēmas

Darba trūkums bija galvenais izmisuma cēlonis. Daudzas sievietes strādāja neoficiāli, samierinoties ar zemām algām, un tajā pašā laikā daudz strādāja arī savos dārzos, kas deva iztiku. Iztika tika gādāta arī ogojot un sēņojot. Viena sieviete par darba devējiem sacīja: «Viņi meklē tikai jaunas un smukas, bet man jau ir 41 gads un es esmu par vecu. Ko lai es daru? Man laikam drīz vajadzēs izkārt sarkano lukturi. Bet tam arī es jau esmu par vecu.» Kāda skolotāja stāstīja, ka viņas klasē no 16 bērniem tikai trīs nākot no tādām ģimenēm, kurās ir pastāvīgs darbs.

Sievietes runāja arī par vīriešiem un norādīja, ka galvenās problēmas, ar kādām viņi saskaras, ir izraisījis bezdarbs: «Viņi ir zaudējuši darbu, viņiem ir pat vēl lielākas grūtības.» «Būtu jau labi ja jūsu vīram būtu pietiekoši daudz naudas, bet viņš var dabūt tikai gadījuma darbus šur un tur.» «Dzeršana vīriešu vidū ir liela nelaime. Tā sākas jau jaunībā. Jaunieši nezina, kā pavadīt savu laiku. Jauniem cilvēkiem ir vajadzīgas iespējas, lai viņi varētu paveikt kaut ko radošu.»

Lauku sabiedrību sievietes raksturoja kā sastāvošu no divām principāli atšķirīgām grupām — tiem, kas bija spējīgi izdzīvot un spītēja grūtībām, un tādiem, kas slīga nabadzībā. Pie pirmās grupas piederēja tie, kas bija mantojuši kaut ko no pagātnes: «Tie, kas bija priekšgalā tajos laikos, arī tagad ir priekšgalā.» «Tie cilvēki, kuri ir atguvuši zemi, izvēršas pamazām.» Par šādiem cilvēkiem tika uzskatīts, ka «viņiem ir izglītība un nauda un ar viņiem viss ir kārtībā.» Otrajai, neveiksminieku, grupai tika pieskaitīti daudzi, kas agrāk ir bijuši sovhoza laukstrādnieki. «Viņi klist apkārt un zog un skatās, kā tik dabūt nedaudz naudas, lai nopirktu alkoholu.» Daudzās neveiksmīgajās māsājniecībās cilvēki dzēra, un par daudzām varēja noprast, ka tām ir negatīva attieksme pret darbu.

Darba tirgus tika vērtēts kā tāds, kur daudz kas ir atkarīgs no vecuma (41 gadu vecos darba devēji atzina par pārāk veciem). Darba devēji

ir arī diskriminējoši par labu saviem draugiem un radniekiem. Bez tam tika atzīts, ka daudzi uzņēmēji negrib maksāt algu, kas būtu pietiekama minimālajai iztikai, un viņi liek strādāt garas stundas.

Pagastā bija saspringtas attiecības starp sievietēm un uzņēmējiem. Sievietes izjuta, ka attiecībā uz viņām pastāv ekspluatācijas draudi un ka uzņēmēji ir darijuši maz, lai uzlabotu apstākļus pagastā kopumā.

Dzīves dārdzība tika uzskatīta kā smags slogs, kas gulstas uz daudzām mājsaimniecībām. Tika apgalvots, ka «galvenā problēma vienmēr ir nauda». Virkne respondentu sacīja, ka viņu personīgie ienākumi sastāda apmēram 50 latus mēnesī, kamēr izdevumi tos ievērojami pārsniedz. Galvenos izdevumu posteņus veidoja īres maksa un maksa par apkuri, kas dažu mājsaimniecību budžetos sasniedza gandrīz 90%.

Dažas sievietes nāca no mājsaimniecībām, kurām bija parādi. Viena no viņām sacīja: «Pa ziemu mums sakrājas kaudze parādu, un vasarā mēs strādājam līdz melnai tumsai, lai nomaksātu parādus.»

Sociālās un kultūras problēmas

Sieviešu vidū valdīja liela bezpalīdzības sajūta. Tika apgalvots, ka vislielākā tā ir «izglītoto sieviešu vidū». Kāda respondente atbildēja, «ka mēs jau pagaidām varam tikai kaut kā ņepuroties», un kāda cita bezdarbiece teica: «Es staigāju apkārt raudādama.» Tika arī apgalvots: «Pirms dažiem gadiem mums bija cerības un mēs domājām, ka mēs būsīm spējīgi paveikt visu ar savu darbu. Daudzi cilvēki tagad ir zaudējuši cerības. Tāda ir sajūta, kas valda skolotāju vidū.» Kāda cita sieviete sacīja, ka «viss, ko mēs varam darīt, ir paļauties tikai uz likteni».

Par bērniem tika teikts, ka viņus nelabvēlīgi ietekmē problēmas, ar kurām sastopas vecāki: «Bērni ir kļuvuši nervozāki, viņi vairāk raud, atmosfēra ir smagāka. Mājās ir stresa pilna situācija.» Visas sievietes bija dziļi norūpējušās par savu bērnu labklājību un par bērniem vispār. Nabadzības uzspiesto zīmogu kāda sieviete izjuta kā kauna traipu un sacīja: «Kāpēc bērnam ir jābūt rakstītam uz pieres — es esmu nabags?» Daudzas sievietes uzskatīja, ka izglītība ir būtiska, kas palīdzētu viņu bērniem dzīvēt tikt uz priekšu. Kāda no viņām atzina: «Es vēlos, lai maniem bērniem būtu laba izglītība,» un šis viedoklis tika atkārtots ne vienu reizi vien.

Daudzbērnu ģimenes tika stereotipizētas ka problēmu ģimenes neatkarīgi no tā, vai tajās faktiski bija problēmas vai ne.

Mājoklis arī tika uzskatīts par problēmu, bet problēmas variēja

atkarībā no mājokļa veida. Dažām dzīve irētos dzīvokļos daudzstāvu namos likās ļoti dārga apkures rēķinu dēļ. Citas apgalvoja, ka īpašumam līdzī nāk pienākumi, kas savukārt saistās ar attiecīgām izmaksām. Visumā tika uzskatīts, ka mājoklis, kas atrodas īpašumā, spēj dot vairāk priekšrocību nekā citi mājokļu veidi.

Daudzas sievietes sūdzējās par savu mājokļu labiekārtojumu un norādīja uz sanitāro mezglu slikto stāvokli un mājsaimniecības tehnikas zemo kvalitāti, ko uzsverot arī Latvijas apmeklētāji no ārzemēm. Māju sanitārais stāvoklis tika uzskatīts kā «pazemojošs». Piedevām vēl tika kritizēta ilglietošanas patēriņa priekšmetu kvalitāte. Tas mazināja sieviešu pašapziņu: «Visi radinieki no ārzemēm žēlojas par mūsu tualetēm, izlietnēm un mazgājamām mašīnām. Tās ir tik zemas kvalitātes.»

Sikas zādzības bija parasta lieta. Sakņu dārzi tika regulāri apzagti. Kāda sieviete stāstīja: «Vienreiz es eju uz dārzu un dzirdu čaboņu. Ieraugu zagli. Es viņam novēlu labu apetīti.» Tika atzīts, ka daudzas no šīm zādzībām bija izraisījis izmisums un nabadzība.

Attiecības ar institūcijām

Bija izjūtama atsvešināšanās no valdības. Viena respondente atbildēja, ka «tik ilgi, kamēr mums būs šī valdība, nekas nemainīsies». Taču pret valdību vērstā kritika šai grupā bija mazāk spilgta nekā tā, kas nāca no zemniekiem un citiem uzņēmējiem.

4.3.2.2. Iespējas

Tika uzskatīts, ka tie, kuriem ir zeme, spēj uzturēt ģimeni, audzējot paši sev pārtiku un nelielu daudzumu dārzeņu pārdodot. Zemes pieejamība tika uzskatīta par vitāli svarīgu, lai mājsaimniecības spētu izdzīvot.

Dažu mājsaimniecību stāvoklis ir uzlabojies. Kāda zemniece stāstīja, kādā veidā ar smagu darbu un aizdevumu palīdzību viņas ģimene uzlabojusi savu labklājību. Lai nodrošinātu šādu attīstību, sieviete teica, ka ir svarīgi dabūt aizdevumu (minētajā piemērā no izejvielu piegādātājiem).

Dažas sievietes ieteica, ka varbūt varētu veidot jaunus uzņēmumus, kas atbilstu sieviešu vajadzībām (piemēram, veļas mazgātavu). Tika uzskatīts, ka būtu vajadzīgas arī sieviešu grupas un organizācijas, kas nodarbotos ar sieviešu specifiskajām vajadzībām. Šīs grupas varētu būt gan sociāla, gan ekonomiska rakstura.

Sadarbība ar citām valstīm un valodas mācīšanās tika uzskatīta kā

faktors, kas paver lielākas iespējas. Kāda zemniece bija izveidojusi kontaktus ar zemniekiem Zviedrijā, kas viņai pavēra jaunas iespējas. Bija jūtams, ka līdz ar jaunām iespējām, kādas paveras, lai bērni varētu ceļot, paplašinātos arī viņu redzesloks un viņiem rastos jaunas idejas, kas varētu izpausties labākās darba iespējās.

Sievietes bija nonākušas pie atziņas, ka viņām pašām jāuzņemas atbildība par savu dzīvi, kā arī jāuzņemas galvenie mājsaimniecības darbu pienākumi: «Ļoti daudz ir atkarīgs no jūsu pašu iniciatīvas.»

Kāda skolotāja stāstīja par lielo ieguvumu, ko viņa guvusi no psiholoģijas kursu apmeklēšanas pilsētā, kas viņai iedvesusi lielāku pārliecību, ka pašai jāuzņemas atbildība par savu likteni: «Pastāv visādi kursi psiholoģijā, un tas palīdz mums pilnveidoties un pārnest to arī uz mūsu bērniem. Šajosursos mums bija jāstāsta katram par sevi. Visas sievietes izteicās atklāti. Tas mainīja visu... Tas palīdzēja uzlabot darba atmosfēru. Tās ir ļoti pozitīvas lietas... Jums ir vajadzīga pašpaļāvība... izjust pašai sevi kā sievieti.»

Tika spriests par skolu un pulciņiem un nodarbibām, kurās varētu iesaistīt bērnus. Tika runāts par to, ka tas pavērtu bērniem plašākas iespējas.

Tika izteikta doma, ka tiem, kas ir valdībā, vajadzētu doties uz laukiem un padzīvot tādās lielās grūtībās, kādās ir nonākušas dažas mājsaimniecības. Īpaši tika ierosināts, lai «valdības vīri sūta savas sievas padzīvot laukos».

Tika arī izteikta pārliecība, ka sievietēm pašām ir jāveido savas organizācijas un grupas, kur varētu satikties, taču pat šis ierosinājums tika izteikts ar bažām, ka tas varētu būt saistīts ar zināmiem izdevumiem, piemēram, par kluba telpu apkuri. Kāda no sievietēm teica: «Mēs esam inteligentas sievietes. Mums jārada iespēja sievietēm sapulcēties un palīdzēt vienai otrai. Mums ir vajadzīgi sociāli darbinieki.» Skolotāja, kura bija apmeklējusi viņai labvēlīgos kursus, uzskatīja, ka pārējās sievietes varētu daudz ko iegūt no tāda paša veida kursu apmeklēšanas.

4.3.3. Ar zemi saistītie uzņēmēji

Grupa aptvēra 9 ar lauksaimniecisko ražošanu saistītus uzņēmējus un vienu pārtikas ražošanas uzņēmumu (konditorejas cehs). Respondentu saimniecību lielums bija no 17 ha līdz 180 ha. Pārstāvēto zemnieku saimniecību veidi iekļāva vienu lielsaimniecību ar 2000 gaļas lopiem, siltumnīcu

saimniecību un jauktu nozaru, bet pārsvarā laukkopības saimniecības. Daži zemnieki bija specializējušies dārzkopībā. Viens no zemniekiem bija arī pagasta zemnieku konsultants, bet kādam citam bija liels nomāts lauksaimniecības uzņēmums. Daži šīs grupas uzņēmēji bija arī vērā ņemami darba devēji, no kuriem viens nodarbināja 30 cilvēkus.

4.3.3.1. Problēmas

Ekonomiskās problēmas

Kā galvenā problēma tika uzsvērtā zemā pirktspēja. Maksātspējīga pieprasījuma trūkumu izjuta daudzi no klātesošajiem. «Nav tirgus kartupeļiem vai kāpostiem. Mēs visi sastopamies ar tirgus grūtībām. Pat Rīgā pirktspēja ir nokritisies.» Konditorejas ceha īpašniece komentēja, ka «vajadzētu būt rindām, bet rindu nav. Es savu darbību uzsāku ilgu laiku atpakaļ, un tad šeit bija mazāk ceptuvju. Tagad šeit ir daudz vairāk ceptuvju». Zemā pirktspēja un «lauku cilvēku nabadzība» tika uztverta kā liela problēma, kas skar ražotājus.

Par problēmu tika uzskatīts pieņemamu kredītu trūkums. Kāds respondents sacīja: «Mēs nevaram tikt pie ilgtermiņa kredītiem.» Par reālām grūtībām tika uzskatītas augstās procentu likmes, kas sasniedzot gandrīz 40%. Tika spriests, ka pie šādām procentu likmēm ir ārkārtīgi grūti kredītu atmaksāt.

Brīvais tirgus tika uzskatīts par problēmu gan attiecībā uz pārtikas produktiem, kas pieļauj lētu importu Latvijā, gan arī attiecībā uz brīvā tirgus nosacījumiem, kas valsti ļautu ienākt zemes uzpircējiem no Holandes un Kanādas. Tika apgalvots, ka nav nepieciešamības importēt to, ko var saražot pašu mājās. Kāds liels liellopu gaļas ražotājs konstatēja: «Es nevaru saimniekot rentabli, ja no ārzemēm ienāk subsidēta gaļa.»

Ar zemi saistīto uzņēmēju marketinga iemaņas, lai gan bija daudz labākas nekā Preiļu uzņēmējiem, runāja skaidru valodu: «Ražošana nav problēma, bet gan pārdošana. Tas, ko mēs varbūt nepārzinām, ir pārdošana.»

Darbaspēka kvalitāte arī tika atzīmēta kā problēma. Tika atzīts, ka «ir grūti atrast labus strādniekus, neskatoties uz augstu bezdarba līmeni». Kāds cits piezīmēja: «Man klātos labāk, ja es izmantotu tikai to darbaspēku, ko dod ģimene. Bet es to nevaru darīt — atlaist ilggadīgus strādniekus. Viņi visu mūžu ir strādājuši laukos.» Par lielu problēmu tika uzskatīti paši slikstākie strādnieki: «Viņus tikai interesē, kur dabūt pudeli.»

Daudzu pašreizējo uzņēmumu lielums tika uzskatīts par nepietiekamu efektīvai uzņēmējdarbībai. Kāds respondents sprieda, ka viņam ir nepieciešami 150 ha, lai gūtu pietiekamus ienākumus.

Attiecības ar institūcijām

Valdība daudzējādā ziņā tika uzskatīta kā tāda, kas nesniedz nekādu atbalstu. Vairāki augkopji esot mēģinājuši Rīgā nopirkt sakņu bāzi, «bet pastāv starptautiska mēroga piedāvājumu problēma. Daži ārzemnieki gan jau pratis ar kukuļiem tikt iekšā». Kāds respondents norādīja, ka «premjerministrs saka, ka zemniekiem vajagot būt izdarīgākiem. Bet cilvēki domā, ka arī premjerministram vajagot būt drusku izdarīgākam, jo darbs zemnieku saimniecībā ir pilnā mērā atkarīgs no stāvokļa valsts ekonomikā». Kāds cits respondents komentēja: «Šobrīd valda pilnīga anarhija. Viņiem nav nekādas statistiskās uzskaites. Tas ir absurds; tas ir haoss.» Kāds cits zemnieks apgalvoja, ka pastāv korupcija: «Vai tad jūs nedomājat, ka pastāv korupcija? Kāpēc tad priekš armijas vajadzētu iepirkt kartupeļus Polijā?» Valdības radītā birokrātija tika uzskatīta par problēmu. Pārtikas uzņēmuma īpašniece želojās, ka viņai tagad jāaizpilda vairāk dažādu veidlapu nekā kolhozu laikos.

4.3.3.2. Iespējas

«Jums ir jāspecializējas, jums ir jāsaprot, ko jūs darāt.» Šis komentārs, kas nāca no lielā darba devēja puses, parādīja, kā specializācija un iemaņas, kas apgūtas vecā režīma laikā, bija veidojušas priekšnoteikumus efektīvai saimniekošanai atvērtākā tirgū.

Daži darba devēji meklēja kvalificētākus strādniekus. Kāds lopkopības saimniecības īpašnieks stāstīja: «Es cenšos, lai man būtu augsti kvalificēti cilvēki un maksāju viņiem divkārtu vai trīskārtu algu. Man ir 200 ha zemes un es pārku labāku iekārtu.» Tas pats darba devējs piezīmēja, ka starp jauniem cilvēkiem vieglāk dabūjami augsti kvalificēti strādnieki.

Tika atzīts, ka ir nepieciešamas labākas iemaņas marketingā. Daži ražotāji aktīvi meklēja tirgus nišu kādos Rīgas restorānos. Kā vēlams tika sagaidīts valdības atbalsts tirgus attīstībā.

Pagasta konsultants bija uzņēmies pagasta zemnieku saimniecību novērtēšanu, lai noteiktu to nākotnes izredzes. Viņš atzīmēja, ka pagastā pastāv demonstrējumu saimniecības un ka ziemas mēnešos tiek piedāvāta kvalifikācijas celšana. Visumā valdīja pārliecība, ka labākajiem zemniekiem ir augsts tehniskās kompetences līmenis.

Daži uzskatīja, ka kooperācija ir nepieciešama, bet citi to pēla kā tādu, kas asociējas ar veco režīmu. Kamēr vieni teica, ka «mums ir jākooperējas, jo tirgus ir ierobežots», citi uz to iebilda: «Mēs jau atkal runājam par šo apvienošanos. Bet mums tas ir līdz kaklam no kolhozu laikiem.»

Pastāvēja skaidri izteikta, bet līdz šim neapmierināta vajadzība pēc ilgtermiņa kredītiem ar pieņemamām procentu likmēm.

Zemnieki atzina, ka zemnieku saimniecību platībām nākotnē ir jāpalielinās un ka uzņēmējdarbības ziņā veiksmīgākajiem zemniekiem ir jābūt spējīgiem pārņemt novārtā atstāto zemi, lai veidotu dzīvotspējīgākas saimniecības.

Dažiem izpratne par valdības lomu bija tāda: «Nav pareizi, ka valdībai vajadzētu organizēt, bet viņiem vajadzētu rosināt.» Valdība tika uzskatīta kā nepieciešams partneris eksporta veicināšanā, ko daudzi respondenti uzskatīja par visai reālu iespēju savai izaugsmei. Taču tika arī uzskatīts, ka no partnervalstu puses ir «jāaptur augstās muitas nodevas Krievijas pusē». Valdībai tika ieteikts izveidot eksporta aģentūru. Tika izteikta pārliecība: «Ja valdība varētu palīdzēt eksporta jomā, mēs varētu ražot vairāk un nodarbināt vairāk cilvēku.»

4.3.4. Pakalpojumu uzņēmēji

Grupa aptvēra 11 cilvēkus, tajā skaitā četras sievietes. Visi uzņēmēji bija iesaistīti kaut kāda veida komercdarbībā. Uzņēmējdarbības klāstā ietilpa kafējnīcas, frizētava, aptieka, video noma, elektropreču veikals, zobārstniecība, viesnīca, skaistumkopšanas salons, lauksaimniecības produktu realizācijas uzņēmums un citas tirdzniecības aktivitātes.

4.3.4.1. Problēmas

Ekonomiskās problēmas

Pirktpēja Latvijā kopumā un Bauskas rajonā konkrēti tika uzskatīta kā pārāk zema, lai atļautu paplašināt uzņēmumus. Lielākā daļa klātesošo uzņēmēju savus pakalpojumus pārdeva pagastā, kaut arī daži realizēja produkciju Rīgā. Pašreizējos grūtajos apstākļos tika uzskatīts par neiespējamu izvērst biznesu zemās pirktpējas dēļ: «Tas ir katastrofāli, cilvēkiem nav naudas, viņi pat nevar nopirkt pašu nepieciešamāko.»

Tirgus nenoteiktības dēļ visumā tika uzskatīts par nevēlamu ņemt

aizdevumus, it īpaši ja nav nodrošinājuma un nav reģistrēta zeme. Daži respondenti nevēlējās nodrošinājumam izmantot savu māju. Tādējādi pastāv saistība: jūs nevarat izvērsties bez kredīta, bet jūs nevarat arī attaisnot kredītu pie pašreizējām likmēm un pie pastāvošā riska. Kāda respondente raksturoja lielās grūtības, ar kādām viņas uzņēmums sastopas savas darbības sākumā: «Es nevaru savilkt galus. Es strādāju tikai kārtējam gadam. Man ir jāatmaksā kredīts, un es nevaru nopirkt neko jaunu. Milzīgie nodokļi apgrūtina kredīta atmaksu.»

Daži respondenti uzskatīja, ka, par spīti tam, ka Iecava ir *Via Baltica* malā, tā atrodas pārāk tuvu Rīgai un ir «par daudz tranzīta vieta, kurš gan te gribēs pieturēt».

Sociālās un kultūras problēmas

Daži no pakalpojumu uzņēmumu vadītājiem atzina, ka ir grūti strādāt pagastā, kur cilvēki ir labi pazīstami. It īpaši tas padarīja situāciju grūtu tiem, kas sniedza svarīgus veselības aizsardzības pakalpojumus vietējiem trūcīgajiem cilvēkiem. Kāds respondents komentēja: «Jūs vēlaties cilvēkiem palīdzēt, bet dzīve ir nežēlīga, un tie, kas to ir sapratuši, biznesā aizies jums garām.» Uzņēmēju vidū pastāvēja nenoteiktība attiecībā uz viņu draugiem sakarā ar biznesa lietām. Daži izteicās: «Es domāju, jums jāpalīdz, tad varbūt viņi palīdzēs arī jums.» Taču kāds cits respondents sacīja, ka «strādnieki šeit ir flegmatiski un slinki, bet mēs cenšamies saprast cilvēkus un palīdzēt viņiem. Taču beigās jūs esat zaudētājs finansiālā ziņā.»

Attiecības ar institūcijām

Pastāvēja uzskats, ka institucionālam atbalstam šo uzņēmēju panākumos ir visai maza nozīme. Viņi uzskatīja, ka savu relatīvo labklājības stāvokli ir panākuši, tikai pateicoties savai uzņēmībai un bez sabiedrisku vai valstisku institūciju palīdzības.

Valdība principā tika uzskatīta kā antagonistiska komercdarbībai. «Valdības attieksme nav pozitīva kaut vai visu šo pārbaužu dēļ. Valdība nepilda savus pienākumus pret saviem pilsoņiem.» Kāds cits respondents komentēja: «Liekas, ka viņi (valdība) grib izspiest no mums visu, cik vien iespējams.» Straujās izmaiņas likumdošanā, piemēram, attiecībā uz cigarešu marķēšanu, tika uzskatītas kā graužošanas attiecībā uz efektīvu uzņēmumu menedžmentu.

Par valdību tika sacīts, ka tā atļauj lētu «kontrabandas» lauksaimniecības produktu importu. Uzņēmēji puda viedokli, ka valdība nodod vietējo ražošanu par labu lētajam importam, tādējādi radot grūtības mazajiem uzņēmējiem.

Pagasta administrācija netika uzlūkota kā tāda, kas efektīvi sadarbotos ar pakalpojumu uzņēmēju kopienu. Pakalpojumu uzņēmēju kopienai nekas nebija zināms par pagasta attīstības plāna saturu, ko bija izstrādājuši konsultanti no ārienes pret prāvu samaksu. Kāds respondents sacīja, ka «attīstības plānā ir paredzēts, ka pagastam un uzņēmējiem ir jākooperējas, taču tādas attiecības ar pagastu nav izveidojušas».

Kāds respondents žēlojās par ārzemju palīdzības kvalitāti, atzīmējot: «Mēs bieži esam neapmierināti ar ārzemju speciālistiem.» Kā īpašs incidents tika minēts gadījums, kad kāds vienkāršs datortehnikas projekts, ko veica ārzemieki, ticis pārmaksāts. Bija jūtama attieksme — kur vien iespējams, vajadzētu izmantot vietējos konsultantus un atbalsta pakalpojumu sniedzējus. Attiecībā uz jautājumu par atbalsta nepieciešamību uzņēmējdarbības attīstībai pakalpojumu jomā kāds respondents piezīmēja: «Mums jau ir daudz dzejnieku, kas raksta biznesa plānus.»

4.3.4.2. Iespējas

Visumā šī grupa pauda pārliecību: «Ja mēs izdzīvojām pēdējos 50 gadus, mēs izdzīvotu arī tagad. Mēs neesam muļķi.» Bija skaidri redzams, ka virkne uzņēmumu bija sekmīgi attīstījusies, un, kad par to tika īpaši jautāts, netika minēts neviens gadījums, kad pakalpojumu uzņēmums būtu cietis neveiksmi vai bankrotējis. Kāds respondents bija mazāk optimistiski noskaņots, paužot savu nostāju šādā veidā: «Ja nekas nemainīsies, mēs izmirsim», bet visumā gūtais iespaids liecināja par enerģiskumu un apņēmību gūt panākumus uzņēmējdarbībā.

Daudzi no šiem uzņēmējiem sociālisma periodā bija iesaistīti komerciālajās aktivitātēs ar lauksaimniecības ražojumiem. Viņi pārdeva kāpostus, tulpes un rozes Rīgā. Režīma sabrukums pavēra viņiem iespēju izvērst savu darbību legāli un iesaistīties komercdarbībā, kas agrāk būtu saukta par spekulāciju. Šos individuus jau sociālisma laikā raksturoja personīgas ambīcijas gūt finansiālus panākumus: «Samaksa kolhozā bija par mazu!» ... «Mēs gribējām darīt kaut ko paši savā labā, ... tas bija faktors ikvienam,... uzņēmējs vēlas būt neatkarīgs.»

Daudzi no šiem cilvēkiem agrāk strādāja vismaz divos darbos: «Valsts darbā pa dienu, bet vakarā un pa brīvdienām jūs audzējāt kāpostus.» Daudzu uzņēmēju pašreizējās komerciālās aktivitātes ir izaugušas uz to tirgus iemaņu bāzes, kuras tika attīstītas vecā režīma laikā.

Starp respondentiem bija labi attīstīta uzņēmējdarbības apziņa, kuru

atspoguļoja kāda respondenta apgalvojums: «Jums ir jāstrādā, jums ir jāpielāgojas pieprasījumam, jums galvā ir jābūt idejai, bet jums elastīgi jāmaina virziens. Ja ir darišana ar nepārtikas precēm, jums ir jābūt ļoti elastīgam. Tā tām lietām jānotiek.» Tika sevišķi uzsvērtā nepieciešamība būt orientētiem uz tirgu. Kāds respondents apgalvoja, ka «agrāk mēs produktu ražojām, tagad mums to vajag pārdot. Tie, kuri ražošanu ir nostādījuši pirmajā vietā, ir zaudējuši». Tirgotāji tika uzskatīti par tādiem, kam piemīt lielāka fleksibilitāte nekā ražotājiem.

Par pagasta ģeogrāfisko izvietojumu visumā tika uzskatīts, ka tas ir izdevīgs, jo pagastam cauri iet Baltijas automaģistrāle. Daži respondenti uzskatīja, ka Iecava ir mazliet par tuvu Rīgai, tādēļ cilvēki šeit ne labprāt vēlētos apstāties, kaut gan, piemēram, kafējnicā ap 50% sastādot vietējā publika un 50% caurbraucēji. Lai maksimāli izmantotu šīs priekšrocības, tika uzskatīts par vēlamu uzpirkt zemi ceļa tuvumā, kurai ir augsta vērtība attīstības ziņā.

Pagastā pastāvēja Rotari klubs, kurā bija apvienojušies pārsvarā uzņēmēji un kas liecināja, ka pagastā pastāv stipra uzņēmējdarbības kopiena. Uzņēmēji sacīja, ka atšķirībā no pilsētu Rotari klubiem viņi pieliekot lielas pūles, lai iesaistītu klubā arī citus profesionāļus — ārstus, skolotājus.

4.3.5. Galvenie secinājumi par Bauskas rajonu

4.3.5.1. Problēmas

Uzņēmēju kopiena Iecavā ļoti labi apzinājās zemo pirktspēju pagastā, laukos un visā valstī, kas ierobežoja viņu uzņēmējdarbības areālu un darijumu izvēršanas iespējas. Visa uzņēmēju kopiena bija augstākā mērā kritiski noskaņota pret valdības politiku un it īpaši kritizēja augstos nodokļus, importa politiku, biežas izmaiņas uzņēmējdarbību regulējošos noteikumos un stimulu trūkumu.

Sievietes Iecavā uz jebkādam stāvokļa uzlabošanās iespējām raudzījās ar dziļu bezcerību un, kaut arī viņas apzinājās, ka ir izveidojusies jauna uzņēmēju šķira, viņas nesaskatīja lielu labumu, kāds no tās varētu rasties. Sievietes bija redzējušas un arī pašas piedzīvojušas smago stāvokli daudzās mājāsaimniecībās, kas izmisīgi cīnās, lai savilktu galus. Viņas apzinājās un pārdzīvoja jauno nabadzības un grūtību uzspiesto zīmogu, kurš skāra kā profesionāli kvalificētas sievietes (piemēram, skolotājas), tā arī tās, kurām ir

mazākas izvēles iespējas darba ziņā. Uz sievietēm kā sociāls slogs smagi gūlās atbildība un cerības, ka tieši sieviete saglabās māju sociālajā ziņā, iesaistīsies pārtikas sagādāšanai nepieciešamajos lauksaimniecības un dārzkopības darbos un izprātis un tiks galā ar problēmām, ko radījis vīriešu bezdarbs. Sievietes vidējos gados izjuta īpašu pārslodzi un izmisumu. Gandrīz ar fatālu skatu nākotnē viņas domāja, ka viņu dzīvē nav gaidāms gandrīz nekāds reāls uzlabojums un ka kāds viņām palīdzēs.

Jaunieši Iecavā skaidri izjuta institucionālā atbalsta trūkumu tai grūtajai situācijai, ar kuru viņiem nācās saskarties. Sabiedrību viņi raksturoja kā tādu, kurā pieaug atšķirības starp tiem, kuriem klājas labi, un tiem, kas tikko izdzīvo. Jaunie cilvēki apzinājās, ka jaunajos ekonomiskajos apstākļos pieaug plaisa starp veiksmīgiem un nelaimīgiem cilvēkiem.

Attiecībā uz valdības lomu bija zināmas atšķirības problēmu rakstura interpretācijā. Uzņēmēju kopiena fokusējās uz centrālo valdību kā tās problēmu cēloni, bet sievietes un jaunieši fokusējās uz institucionālā atbalsta trūkumu vietējā (pagasta) līmenī.

Vispārējs iespaids bija tāds, ka ir darīšana ar kopienu (vietējo sabiedrību), kas atrodas pārejas situācijā, kad pastāv draudi, ka daudzi spējīgi cilvēki var kļūt zaudētāji un lieki, tajā pašā laikā citiem piedzīvojot relatīvu uzplaukumu. Pastāv visai plaša iedzīvotāju grupa, kas cīnās, lai dabūtu darbu un kaut cik nodrošinātu mājsaimniecības labklājību. Taču bija skaidri saskatāms (taču fokusgrupās nepārstāvēts) arī apakšslānis, kas pārstāj cīnīties un bieži glābiņu meklē dzeršanā.

Bija redzams, ka jaunu uzņēmējdarbības iespēju klāsts pašreizējā ekonomiskajā situācijā ir ļoti ierobežots un ka labvēlīgās iespējas un izdevības izmanto jau esošie uzņēmēji, nevis jaunienācēji biznesā un tie, kuri sāk.

4.3.5.2. Iespējas

Iecavā bija skaidri redzams, ka ir parādījusies uzņēmēju grupa, kas sastāv no zemniekiem un citiem ar zemi saistītiem uzņēmējiem un pakalpojumu sniedzējiem. Uzņēmējdarbības kopiena aptvēra dažādas pakalpojumu un ar zemi saistītas firmas, no kurām dažas saimniekoja efektīvi, spītējot ekonomiskajām grūtībām. Daudzi no šiem cilvēkiem savas iemaņas bija ieguvuši agrākā režīma laikā un bija tās sekmīgi pielāgojuši jaunajiem apstākļiem. Virkne uzņēmumu bija pratuši izmantot kreditus, lai izvērstu savus uzņēmumus, un viņiem bija laba izpratne par tirgu. Vairāki uzņēmumi bija vietējiem apstākļiem ievērojami darba devēji.

Zināmas pazīmes liecināja, ka ir daži darba devēji, kas apzinās nelabvēlīgas sociālās sekas, kas var rasties, ja uzņēmuma vadīšanas morālais konteksts ir tāds, ka uzņēmējs savā rīcībā ir pilnīgi pašorientēts.

Jaunieši Iecavā apzinājās personisko atbildību par savas dzīves veidošanu un situācijas uzlabošanu nevis ar kādas ārējās aģentūras palīdzību, bet gan ar savu rīcību. Vairāki no viņiem pozitīvi vērtēja savu vietējo sabiedrību un uzskatīja, ka viņi arī nākotnē būs tās locekļi.

Arī sievietes grupa atzina, ka ir jāuzņemas personīga atbildība par savu rīcību un pašām jācenšas sev palīdzēt. Vienā gadījumā minēts ieguvums, ko dod kvalifikācijas celšanas un izglītojoši kursi.

4.4. Secinājumi no fokusgrupām un gala apspriedēm

4.4.1. Ievads

Galvenās grūtības, ar kādām sastopas mājsaimniecības Latvijas laukos, ir darba un naudas trūkums un daudzu mājsaimniecību atgriešanās pie pusnaturālas eksistences. Tas noved pie smagas grimšanas nabadzībā, no kuras grūti izrauties, neaizejot no laukiem. Vajadzība pēc pārtikas un eksistences minimuma drošības diktē lēmumu palikt mājās, kas it īpaši attiecas uz ģimenēm. Tās ir iesprostotas ciklā, ko veido saimniecības darbi iztikas nodrošināšanai, zemi ienākumi, minimālas tirgus aktivitātes un ēnu (neoficiālā) ekonomika, kas visi ir vitāli svarīgi līdzekļi, lai saglabātu mājsaimniecības labklājību. Aprakstītās grūtības vairāk piemita Preiļiem un mazāk Bauskai, kur, par spīti problēmām, cilvēki bija optimistiskāki.

Pretojoties šim ievērojamām grūtībām, daži indivīdi, kuriem bija pieejami resursi, spēja attīstīt sekmīgu uzņēmējdarbību. Daži no uzņēmumiem ir attīstījušies, pateicoties aktīviem, ko tie ieguvuši no iepriekšējām kolektīvajām saimniecībām, citi ir izveidoti jaunās, ar pakalpojumiem saistītās jomās. Taču galvenā tendence sekmīgāko uzņēmumu vidū ir bijusi darbaspēka atgrūšana laikā, kad uzņēmumi veidojās. Tas nozīmē, ka jauna uzņēmējdarbības paplašināšanās neuzsūks vērā ņemamu bezdarbnieku skaitu. Kaut arī daudzi respondenti izrādīja interesi par uzņēmējdarbības aktivitātēm, lielākā daļa no viņiem nespēja precīzi minēt kādu noteiktu uzņēmējdarbības jomu, kurā pastāvētu labvēlīgas tirgus iespējas.

4.4.2. Jaunieši

Jaunieši ir grupa, kas izjūt lielas grūtības darba trūkuma un ar to saistītā naudas trūkuma dēļ. Daudzi jaunieši gan pirmās tikšanās, gan noslēguma diskusijas laikā problēmas saistīja ar darba un naudas trūkumu. Tika izteikta virkne komentāru, kas iezīmēja atšķirību starp aktīvajiem un neaktīvajiem, «atpalikušajiem» jauniešiem. Daži jaunieši uzskatīja, ka šis dalījums divās grupās nav nekas jauns un pastāvēja arī pirms Latvijas neatkarības. Taču daudzi sūdzējās par institucionālā atbalsta trūkumu jauniem cilvēkiem un par vispārēju informācijas trūkumu par sociālām, izklaides un nodarbinātības iespējām. Tika uzsvērts, it īpaši Latgales jauniešu vidū, alkohola lietošanas tendence sociālajās mijiedarbībās.

Bez savu grūtību apzināšanās jaunieši spēja saskatīt nepieciešamību, ka indivīdiem pašiem ir jāuzņemas atbildība par savu likteni un ka pašmotivācija, izglītība un aktīvi darba meklējumi ir būtiskas individuālo panākumu sastāvdaļas.

4.4.3. Sievietes

«Es neredzu nekādu izeju, mums nav nekādas nākotnes,» tā sprieda kāda sieviete par savu grūto nolemtību. Darba trūkums, naudas trūkums un māsainiecību atkarība no iztikas gādāšanas aktivitātēm daudzām sievietēm radīja milzīgas problēmas un saspilējumus. Šīs problēmas bija kopējas sievietēm abos rajonos un bija varbūt pat spilgtāk izteiktas Bauskas rajonā. Jebkādu izredžu trūkums attiecībā uz regulāru darbu, zemās algas, ja darbs tomēr bija (bieži neoficiāls), un aizvien pieaugošās cenas pirmās nepieciešamības produktiem padziļināja lielo bezpalīdzības sajūtu starp lauku sievietēm. Laukos trūka institūciju, kuras varētu atbalstīt sievietes vai viņu bērnus, un tas tika uzskatīts kā faktors, kas ierobežo sieviešu manevrēšanas iespējas. Daudzām sievietēm augstās transporta izmaksas ierobežoja jau tā niecīgās iespējas.

Dažas sievietes bija spējušas izlauzties no šī izmisuma pilnā stāvokļa. Dažas, kuras strādāja sabiedriskajā sektorā (it īpaši izglītībā), bija guvušas lielu labumu no kursu apmeklēšanas. Bija arī kaut kas tāds, ko kāda sieviete diskusijā raksturoja kā «izdzīvošanas spītu», kas cilvēkiem palīdzēja. Piedevām vēl tika atzīts, «ka atslēga visam ir jūsu pašu spējas. Jūs nedrīkstat zaudēt ticību savām spējām».

4.4.4. Ar zemi saistītie uzņēmēji

Tika stingri uzsvērts, ka Latvijā zemnieku saimniecību sektors ir atstāts pilnīgai izdzīvošanai brīvā tirgus apstākļos, kamēr kaimiņu valstis un lielle importētāji lielā mērā subsidē citu valstu zemniekus, kā rezultātā Latvijas zemnieki atrodas nevienlīdzīgas konkurences situācijā. Zemnieki sadūrās ar lielām izmaksu — cenu šķēršēm un daudziem zemniekiem izdzīvošana šķita visoptimiskākais scenārijs, kādu varēja iedomāties.

Gala apspriedēs daži zemnieki paredzēja, ka notiks «izlase» un daži lauksaimniecības uzņēmumi izvērsīsies līdz 300 ha lielai platībai, kamēr pārējā daļa paturēs mazus mājsaimniecības zemes gabaliņus iztikas ražošanai. Attiecībā uz lielākajām zemnieku saimniecībām jaunās tehnikas apguve un strādnieku apmācīšana (daži labi apmācīti strādnieki tika uzskatīti kā priekšnoteikums panākumiem) tika uzskatīti par svarīgiem priekšnoteikumiem sekmīgai adaptācijai jaunajos apstākļos.

4.4.5. Pakalpojumu uzņēmēji

Attiecībā uz pakalpojumu uzņēmumiem galvenās problēmas saistījās ar iedzīvotāju zemo pirkjspēju, dārgiem kredītiem un valsts ekonomiskās regulēšanas nenoteiktību. Kāds tipisks respondents konstatēja, ka «situācija pastāvīgi mainās, jūs nevarat plānot uz priekšu». Preiļos fokusgrupa ar pakalpojumu uzņēmējiem netika sarīkota, jo Latgales pagastos gandrīz pilnīgi trūkst pakalpojumu uzņēmumu, kas apkalpotu iedzīvotājus un ražotājus. Atsevišķi pakalpojumi (piemēram, friziera pakalpojumi) Rožupes pagastā tika organizēti ārpus oficiālās ekonomikas.

Par spīti nenoteiktības klimatam, Bauskā bija pazīmes, kas liecināja, ka pastāv rentabli uzņēmumi pakalpojumu sektorā. Bija izveidots arī uzņēmēju klubs, kas aptvēra pakalpojumu uzņēmumus, kā arī ar lauksaimniecisko ražošanu saistītos uzņēmumus. Šis klubs bija vieta debatēm un savstarpējai domu apmaiņai.

5. APTAUJU REZULTĀTI

5.1. Mājsaimniecību aptaujas rezultāti

Vienkāršas nejaušas izlases rezultātā (no mājsaimniecību reģistrācijas kartītēm iepriekš nejauši izvēlētajos pagastos) tika izveidota faktiskā izlase, kas labi atbilda plānotajai. Intervijas notika vai nu latviešu, vai krievu valodā. Faktiskā izlase ir atspoguļota 1.tabulā.

1. tabula. Mājsaimniecību izlases struktūra Bauskā un Preiļos

Bauskas rajons	Intervijas,%		Kopskaits
	Latviski	Krieviski	
Brunavas pagasts	100%	—	33
Gailiņu pagasts	80%	20%	55
Īslīces pagasts	83%	17%	76
Vecumnieku pagasts	89%	11%	76
Viesturu pagasts	83%	17%	24
Kopā	86%	14%	264

Preiļu rajons	Intervijas,%		Kopskaits
	Latviski	Krieviski	
Aizkalnes pagasts	89%	11%	28
Jersikas pagasts	86%	14%	37
Pelēču pagasts	86%	14%	36
Silajāņu pagasts	52%	48%	23
Sutru pagasts	81%	19%	27
Kopā	81%	19%	151

Preiļos tikai divas mājsaimniecības nevēlējās, lai tās intervētu. Bauskā

negatīvās attieksmes pakāpe bija augstāka, kaut arī sistemātisks modelis netika konstatēts. Intervētāju iespaids bija tāds, ka nevēlēšanās atbildēt uz jautājumiem Bauskā bija saistīta ar bailēm no organizētās noziedzības un līdz ar to ar nevēlēšanos atsegt informāciju. Visos gadījumos, kad atbildes netika sniegtas, mājsaimniecība tika aizstātas ar nākamo nejauši izvēlēto mājsaimniecību.

5.1.1. Izlasē iekļauto mājsaimniecību raksturojums

Kopumā visas 415 apsektās mājsaimniecības sastāvēja no 1,398 mājsaimniecību locekļiem, 901 Bauskā un 497 Preiļos. Līdz ar to vidējā mājsaimniecība Bauskā ar 3,4 personām bija nedaudz lielāka nekā Preiļos, kur vienā mājsaimniecība vidēji bija 3,3 personas. Bez tam, droši vien tādēļ, ka Preiļi atrodas tālāk no Rīgas, Preiļos nedaudz augstāks bija to mājsaimniecības locekļu īpatsvars, par kuriem tika konstatēts, ka viņu dzīves vieta pašreiz ir citur ārpus mājsaimniecības. Korekcija ar prombūtnē esošo mājsaimniecību locekļu skaitu (73 Bauskā un 44 Preiļos) deva vidējo mājsaimniecību lielumu, kas Bauskā bija 3,1 persona un Preiļos 3 personas.

5.1.1.1. Sadalījums pēc vecuma Bauskā un Preiļos

Kā redzams no 2.tabulas, izlasē iekļauto mājsaimniecību pastāvīgo locekļu sadalījumā pēc vecuma Preiļos pārsvarā ir personas, kas vecākas par 60 gadiem, kuras sastāda vairāk nekā ceturto daļu no visiem iedzīvotājiem pretstatā tikai 15% Bauskā. Vēl jo vairāk, tas ir par spīti tam apstāklim, ka Bauskā ārpus savām mājām pagaidām dzīvojošo (prombūtnē) jauno cilvēku īpatsvars, it īpaši tādu, kas ir jaunāki par 18 gadiem, ir ievērojami augstāks. Starpība izlasē iekļauto iedzīvotāju vecumā var rasties sakarā ar atšķirībām dzimstībā vai mirstībā vai arī sakarā ar iepriekš notikušo migrāciju uz novadu vai prom no tā. Svarīgākie aspekti, kam būtu jāpievērš uzmanība, ir atšķirīgās iedzīvotāju struktūras iespējamā ietekme uz preču un pakalpojumu pieprasījumu, kā arī darbaspēka piedāvājumu un uzņēmējdarbības cilvēcisko potenciālu un līdz ar to uz abu rajonu relatīvo ekonomisko potenciālu.

2. tabula. Izlases sadalījums pēc vecuma Bauskā un Preiļos

Vecuma intervāls	% no mājsaimniecību locekļiem			
	Bauska		Preiļi	
	Pastāvīgie	Prombūtnē	Pastāvīgie	Prombūtnē
Zem 18	28	16	20	7
18—19	3	7	1	16
20—29	12	45	11	18
30—39	15	18	14	32
40—49	15	10	13	16
50—59	12	3	14	2
60 un vecāki	15	1	26	7
Kopā	100	100	100	100

Piezīme. Skaitļi ailēs var neveidot 100% sakarā ar noapaļošanu.

Kā parādīts 3.tabulā, Preiļos lielāka daļa mājsaimniecību nekā Bauskā sastāv no vienas paaudzes, kaut arī mājsaimniecību daļa, kas sastāv no trim paaudzēm, ir līdzīga. Iemesls tam ir meklējams iedzīvotāju vecuma sadalījumā abos rajonos.

3. tabula. Mājsaimniecību paaudžu sastāvs

Paaudzes	% no mājsaimniecībām	
	Bauska	Preiļi
1	32	42
2	56	46
3	12	13
Kopā	100	100

Tika veikta subjektīva mājsaimniecību grupēšana mājsaimniecību tipos pēc to sastāva. Rezultāti ir atspoguļoti 4.tabulā. Grupējumā tiek pieņemts, ka Preiļos ir relatīvi ļoti maz tādu mājsaimniecību, kurās ir bērni zem 18 gadiem, un nedaudz lielāks ir to mājsaimniecību īpatsvars, kas sastāv tikai

no pensionāriem un pensionāriem kopā ar tādiem cilvēkiem, kas vecāki par 40 gadiem.

4. tabula. Mājsaimniecību tips

	% no visām mājsaimniecībām	
	Bauska	Preiļi
Tikai pensionāri	14	15
Pensionāri un cilvēki, kas vecāki par 40 gadiem	3	7
Pensionāri un jauni cilvēki no 18 līdz 39 gadiem	18	32
Vecās mājsaimniecības	8	8
Vecākas ģimenes ar bērniem līdz 18 gadiem	13	11
Vidēja vecuma mājsaimniecības	4	5
Ģimenes ar bērniem zem 18 gadiem	39	21
Tikai jaunas personas zem 29 gadiem	—	1
Kopā	100%	100%

Piezīme. Skaitļi ailēs var neveidot 100% sakarā ar noapaļošanu.

5.1.1.2. Sadalījums pēc tautības un dzimuma Bauskā un Preiļos

Kā redzams no 5.tabulas, Bauskā 70% no visiem mājsaimniecību locekļiem, kas tika iekļauti izlasē, bija latvieši, kas ir tuvu 71% pēc oficiālās statistikas, un 9,4% bija krievi, kas ir nedaudz mazāk par oficiālajā statistikā uzrādītajiem 14%. Turpretim Preiļos 79% no mājsaimniecību locekļiem izrādījās latvieši un tikai 15% krievi, kamēr oficiālie skaitļi attiecīgi sastāda 65% un 30%. Kā Bauskā, tā Preiļos nedaudz vairāk par pusi no visiem iedzīvotājiem — 52% Bauskā un 54% Preiļos — bija sievietes. Turpretim respondenti, kas tika intervēti kā Bauskā, tā Preiļos, bija galvenokārt sievietes — 70% Bauskā un 64% Preiļos. Pēdējais rādītājs Preiļos var būt nedaudz zemāks nekā Bauskā tādēļ, ka lielākais vairums interviju Preiļu rajonā tika veiktas nedēļas nogalē, kamēr Bauskā relatīvi vairāk interviju tika veikts darba dienās.

5. tabula. Izlases sadalījums pēc tautības
Bauskā un Preiļos

Tautība	Dzimums	% no mājsaimniecības locekļiem			
		Bauska		Preiļi	
		Pastāvīgie	Prombūtnē	Pastāvīgie	Prombūtnē
Baltkrievi	Sievietes	1,4	—	—	—
	Vīrieši	0,6	—	—	—
Latvieši	Sievietes	38,4	41,1	44,2	40
	Vīrieši	31,8	33,0	35,3	43
Poļi	Sievietes	1,8	6,8	1,5	—
	Vīrieši	1,3	2,7	0,9	—
Krievi	Sievietes	4,2	6,8	7,1	9,1
	Vīrieši	5,4	—	7,7	6,8
Pārējie	Sievietes	6,2	8,2	0,7	—
	Vīrieši	8,2	1,4	1,3	—
Nav zināms	Sievietes	0,4	—	0,9	—
	Vīrieši	0,2	—	0,4	—
		100	100	100	100

Piezīme. Skaitļi ailēs var neveidot 100% sakarā ar noapaļošanu.

Dati parādīja, ka ievērojams skaits mājsaimniecību sastāv no dažādu tautību cilvēkiem, tādēļ mājsaimniecības tika sarindotas tādā veidā, kā tas atspoguļots 6.tabulā. Kā redzams, gandrīz pusē no Bauskā apsekotajām mājsaimniecībām bija mājsaimniecību locekļi, kas nebija latvieši.

6.tabula. Izlases mājsaimniecību sadalījums
pēc tautības

Paaudzes	% no mājsaimniecībām	
	Bauska	Preiļi
Tikai latvieši	52	70
Latvieši un cittautibnieki	28	13
Nelatvieši	16	13
Jaukti nelatvieši	4	2
Kopā	100	10

Piezīme. Skaitļi ailēs var neveidot 100% sakarā ar noapaļošanu.

5.1.1.3. Mājokļi Bauskā un Preiļos

Viens no kritērijiem, kāds tika izmantots, lai mērķtiecīgi izvēlētos abus izpētei paredzētos rajonus, bija atšķirīgā abu rajonu ruralitātes pakāpe, kas tika noteikta atkarībā no iedzīvotāju blīvuma. Bez tā, ka Bauskā zināmā mērā ir lielāka labklājība, Bauska tika uzverta arī kā relatīvi mazāk laucinieckiska, bet Preiļi, gluži pretēji, kā relatīvi vairāk laucinieckiski. Šīs atšķirības tika atspoguļotas apsekoto mājsaimniecību sadalē pēc dažādiem mājokļu tipiem, kā tas parādīts 7.tabulā. Relatīvi mazāk laucinieckajā Bauskas rajonā lielākais vairums mājsaimniecību mīt dzīvokļos, kamēr relatīvi vairāk laucinieckajā Preiļu rajonā lielākā daļa iedzīvotāju dzīvo mājās, kas atrodas ārpus ciemata (galvenokārt zemnieku saimniecībās vai nelielās lauku sētās). Šī sadale ir visai stabila tautību ziņā, tikai ar manāmu atšķirību tajā ziņā, ka nelatvieši Preiļos nedaudz retāk dzīvo ārpus ciemata.

7.tabula. Mājsaimniecību sadalījums pēc mājokļu tipa

Mājoklis	% no mājsaimniecībām	
	Bauska	Preiļi
Dzīvoklis	66	11
Māja ciematā	14	31
Māja ārpus ciemata	21	58
Kopā	100	100

Piezīme. Skaitļi ailēs var neveidot 100% sakarā ar noapaļošanu.

Taču, kā redzams no 8. un 9.tabulas, gan Bauskā, gan Preiļos mājsaimniecības, kurās ir pensionāri, biežāk dzīvo ārpus ciemata. Bez parastā izskaidrojuma, ka jaunāki cilvēki savulaik ir pārcēlušies uz ciematiem, acīmredzot to var uzskatīt arī par restitūcijas procesa rezultātu, kad vēl palikušajiem mantiniekiem tika atdoti īpašumi. Turpretim «vidēja vecuma mājsaimniecības» un «vecās mājsaimniecības», šķiet, biežāk dzīvo dzīvokļos vai mājās, kas atrodas ciematos. «Ģimenes ar bērniem zem 18» biežāk dzīvo dzīvokļos.

**8. tabula. Mājsaimniecību sadalījums Bauskā
atkarībā no mājsaimniecības tipa
un mājokļu tipa**

Bauska	% no mājsaimniecībām			
	Dzīvoklis	Māja ciematā	Māja ārpus ciemata	Kopā
Vidēja vecuma mājsaimniecības	82	18	—	100
Vecās mājsaimniecības	76	14	10	100
Vecākas ģimenes bez bērniem zem 18 gadiem	60	11	29	100
Pensionāri un cilvēki virs 40 gadiem	33	22	44	100
Pensionāri un jauni cilvēki no 18 līdz 39 gadiem	44	21	35	100
Tikai pensionāri	61	13	26	100
Ģimenes ar bērniem zem 18 gadiem	78	10	12	100
Kopā	66	14	21	100

**9. tabula. Mājsaimniecību sadalījums Preiļos
atkarībā no mājsaimniecības tipa
un mājokļu tipa**

Preiļi	% no mājsaimniecībām			
	Dzīvoklis	Māja ciematā	Māja ārpus ciemata	Kopā
Vidēja vecuma mājsaimniecības	29	14	57	100
Vecas mājsaimniecības	14	50	36	100
Vecākas ģimenes bez bērniem, kas jaunāki par 18 gadiem	0	43	57	100
Pensionāri un cilvēki, kas vecāki pa 40 gadiem	18	45	36	100

Preiļi	% no mājsaimniecībām			
	Dzīvoklis	Māja ciematā	Māja ārpus ciemata	Kopā
Pensionāri un jauni cilvēki no 18 līdz 39 gadiem	4	22	73	100
Tikai pensionāri	0	39	61	100
Ģimenes ar bērniem zem 18 gadiem	26	26	48	100
Tikai jaunas personas zem 29 gadiem	0	0	100	100
Kopā	11	31	58	100

5.1.2. Nodarbinātība un bezdarbs

Bauskā 46% (418 indivīdu) no visiem izlasē iekļautajiem mājsaimniecību locekļiem tika atzīti kā potenciāli ekonomiski aktīvi. Šis novērtējums tika izdarīts, atskaitot no kopējā mājsaimniecību locekļu skaita (901) tos indivīdus, kas vēl nav sasnieguši 18 gadu vecumu (232), visus pensionārus un visus mājsaimniecību locekļus, kas vecāki par 60 gadiem (178, no kuriem 21, iespējams, bija zem pensijas vecuma, bet saņēma invaliditātes pensiju), kā arī visus indivīdus, kuri bija atzīti par mājsaimniecības locekļiem, bet pašreiz dzīvo citur (52, no kuriem 81% varētu tikt uzskatīti par potenciāli ekonomiski aktīviem, ja viņi dzīvotu mājsaimniecībās). Preiļos tikai 40% (200 indivīdu) no apsekotajiem mājsaimniecību iedzīvotājiem tika novērtēti kā potenciāli ekonomiski aktīvi, turklāt 44 indivīdi dzīvoja ārpus mājsaimniecības (no kuriem 86% ir potenciāli ekonomiski aktīvi), 92 indivīdi bija jaunāki par 18 gadiem, un 162 bija pensionāri vai indivīdi, kas vecāki par 60 gadiem (no kuriem 13 vēl nebija pensijas vecumā, bet saņēma invaliditātes pensiju).

No potenciāli aktīvo iedzīvotāju skaita Bauskā par bezdarbniekiem respondenti uzskatīja 36% (151 indivīdu), bet Preiļos — 58% (116 indivīdus), un tika norādīts, cik mēnešus viņi jau ir bezdarbnieki. Taču daži indivīdi, kuri sākotnēji tika uzskatīti par bezdarbniekiem, vēlāk tika atzīti par tādiem, kuriem ir darbs vai pašnodarbošanās — kaut gan atzīstot, ka visos gadījumos viņi piederēja pie tādiem, kuri uzsākuši strādāt tikai nesen. Šo indivīdu izslēgšana no bezdarbnieku skaita novērtēto bezdarba līmeni

samazina tikai nedaudz — līdz 35% Bauskā un līdz 55% Preiļos. Bez tam no potenciāli ekonomiski aktivajām mājsaimniecībām Bauskā 27%, bet Preiļos 45% ir tādas, kurās neviens darbspējīgais indivīds neestrādā.¹

No 147 indivīdiem Bauskā, kuri neapšaubāmi tika atzīti par bezdarbniekiem, 9 (6%) pēc respondentu sniegtajām ziņām saņēma bezdarbnieku pabalstu. Preiļos no 109 cilvēkiem, kas neapšaubāmi tika atzīti par bezdarbniekiem, bezdarbnieku pabalstu saņēma 14 (13%).

Kaut arī šie skaitļi par bezdarbu ir ļoti augsti, jāatzīmē, ka aptaujas datu pastāvīgums norāda, ka šos rezultātus nevajadzētu atstāt bez ievēribas, uzskatot tos kā nepareizi iegūtus vai nepareizi interpretētus. Šie bezdarba rādītāji var tikt salīdzināti ar oficiāli reģistrēto bezdarbu, kas Bauskas rajonā sastāda 5,7%, bet Preiļu rajonā — 3,2%. Līdz ar to pētījuma rezultāti apstiprina novērojumus, ko pētījuma gaitā izteica arī vairāki pagasta vecākie, proti, ka reģistrētā bezdarba rādītāji ir būtiski zemāki par reālo bezdarba līmeni. Piemēram, Bauskas rajona Iecavas pagastā, kur tika organizētas fokusgrupas, pagasta veiktā pētījuma rezultātā tika konstatēts 15% liels bezdarbs pretstatā oficiāli reģistrētajam bezdarbam, kas sastādīja 2,5%. Preiļu rajonā kāds pagasta vecākais novērtēja, ka reālais bezdarbs pārsniedz oficiālo bezdarbu par 10% līdz 15%. Pētījuma rezultāti liek domāt, ka bezdarba problēma faktiski ir pat daudz smagāka, nekā to atzīst vietējās varas pārstāvji pagastos.

Bezdarbs kā Bauskā, tā Preiļos sadalās vienādi starp vīriešiem un sievietēm. Bauskā sievietes sastāda 51% no potenciāli ekonomiski aktivajiem iedzīvotājiem, bet Preiļos — 43%, un Bauskā 52% no bezdarbniekiem ir sievietes, bet Preiļos — 43%. Bauskā nenodarbinātās sievietes caurmērā ir bijušas bezdarbnieces 3 gadus un 3 mēnešus, kamēr nenodarbinātie vīrieši Bauskā ir bijuši bezdarbnieki caurmērā aptuveni 2 gadus un 10 mēnešus. Šis modelis ir pretējs Preiļos, kur nenodarbinātie vīrieši ir bijuši bezdarbnieki caurmērā 3 gadus un 2 mēnešus un sievietes ir bijušas bezdarbnieces caurmērā 2 gadus un 10 mēnešus.

Turpretim, kā tas parādīts 10.tabulā, šķiet, ka bezdarba rādītājs variē atkarībā no indivīda tautības. Šķiet, ka latvieši caurmērā ir mazākā mērā pakļauti bezdarbam nekā citu tautību indivīdi. Preiļos visvairāk bezdarbnieku ir starp krieviem. Bez tam latviešu tautības bezdarbnieki kā Bauskas, tā Preiļu rajonā caurmērā ir bijuši bez darba isāku laiku nekā nenodarbinātie krievi, kaut gan šo parādību nevar attiecināt uz citām tautībām.

¹ 16 mājsaimniecības Bauskā, kurās bija potenciāli ekonomiski aktīvi mājsaimniecību locekļi, neuzrādīja šos mājsaimniecību locekļus ne kā nodarbinātus, ne arī kā pašnodarbinātus. Tā iemesls var būt vai nu nefiksēšana interviju gaitā, vai arī respondentu nevēlēšanās izpaust informāciju par darbavietu.

10. tabula. Bezdarba rādītājs atkarībā no tautības

Tautība	Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji		% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem bez darba		Caurmērā mēnešus bez darba	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Baltkrievi	10	—	50	—	58	—
Latvieši	289	155	31	53	35	37
Pārējie	59	7	46	57	37	28
Poļi	14	6	43	50	25	36
Krievi	46	30	43	66	43	47

Bezdarba rādītājs variē arī atkarībā no indivīda vecuma. Kā parādīts 11. tabulā, Bauskā bezdarbs starp divdesmitgadniekiem ir relatīvi zems, bet bezdarba līmenis starp indivīdiem, kam ir 30 gadu un vairāk, ir par 10% augstāks un sastāda 38% — 39%. Taču Preiļos, gluži otrādi, bezdarbs starp indivīdiem, kas ir divdesmitgadnieki, ir augstāks nekā starp vecākajām paaudzēm. Šīs atšķirības, šķiet, izriet no atšķirībām ražošanas uzņēmumos un ģeogrāfiskajā izvietojumā. Bauskā bezdarbs starp vecākajām paaudzēm droši vien ir pieaudzis, atlaižot agrākos valsts un kolektīvo saimniecību strādniekus, kamēr bezdarbs Bauskā starp tiem, kas ir divdesmitgadnieki, droši vien nav pieaudzis tikpat strauji, pateicoties tam, ka Bauska atrodas tuvu Rīgai. Taču Preiļos tiem, kas beidz skolu, ir ļoti maz iespēju atrast darbu un bezdarba līmenis starp divdesmitgadniekiem ir ipaši augsts, sasniedzot 63%.

11. tabula. Bezdarba līmenis atkarībā no vecuma

Vecuma grupas	% no ekonomiski aktīviem iedzīvotājiem bez darba		Caurmērā mēnešus bez darba	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
18—19	18	33	19	14
20—29	29	63	33	33
30—39	39	51	39	37
40—49	38	52	39	43
50—59	38	57	37	46

Kā to varēja sagaidīt, 12.tabula parāda, ka bezdarba līmenim ir tendence pieaugt grupās, kurām ir zemāks izglītības līmenis. Tas īpaši spilgti izpaužas Bauskā. Preiļos, ja neņem vērā individuus, kas ir beiguši augstskolas, šis modelis ir mazāk izteikts, kā sekas ļoti augstai bezdarba pakāpei šajā rajonā, ka pat tie, kam ir augstāka izglītība, nespēj atrast darbu.

12. tabula. **Bezdarba līmenis atkarībā no izglītības**

Izglītība	% no ekonomiski aktīviem iedzīvotājiem bez darba		Caurmērā mēnešus bez darba	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Pamatskola	50	58	38	46
Nepabeigta vidējā	75	53	35	49
Vidējā	39	57	38	38
PTS/tehnikums	32	65	31	31
Nepabeigta augstākā	—	0	—	—
Augstākā	7	13	54	21
Nav zināma	8	50	60	24

Bezdarbs ir plaši izplatīts starp indivīdiem ar dažādu iepriekšējā darba pieredzi (skat. 13.tabulu). Taču dažas norādes liecina par zemāku bezdarbu starp indivīdiem, kam ir kāda specialitāte (elektriķi, santehniķi utt.), kam ir iemaņas pakalpojumu vai profesionālajā jomā (ārsti, veterinārārsti u. tml.). Sabiedriskajā sektorā nodarbinātos, pie kuriem pieder policisti, medmāsas, pagasta ierēdņi utt., arī bezdarbs, šķiet, ir skāris relatīvi mazāk. Turpretim jo sevišķi smagi kā Bauskā, tā Preiļos no augstā bezdarba līmeņa cieš tie, kas ir bijuši nodarbināti celtniecībā. Šis fenomens ir raksturīgs ekonomiskās recesijas apstākļiem, kad tikai nedaudz māj-saimniecību var atļauties kaut ko būvēt vai remontēt. Agrāko valsts un kolektīvo saimniecību strādnieku vidū bezdarba līmenis arī ir augsts, kaut gan šajā grupā tas variē un bijušos kopsaimniecību administratīvos darbiniekus bezdarbs ir skāris mazāk, bet bijušos saimniecību lopkopjus vairāk.

13. tabula. Bezdarbs salīdzinājumā ar nodarbinātību
1991.gadā

	Indivīdu skaits izlasē, kas bija nodarbināti šajās kategorijās 1991.gadā		% no tiem, kas šobrīd nav nodarbināti		Nenodarbināto bezdarba mēnešu skaits	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Agrāro kolhozu un sovhozu strādnieki vai mežstrādnieki	101	72	39	68	30	38
Šoferi, apkopēji, sargi, kurinātāji	48	13	48	38	33	46
Valsts rūpniecības uzņēmumu darbinieki	10	4	20	50	39	30
Valsts iestāžu (sabiedriskais sektors) darbinieki	29	17	17	35	27	30
Zemnieki un laukstrādnieki	4	5	25	0	60	
Celtniecības darbinieki	13	6	69	67	35	53
Pakalpojumu darbinieki	71	15	31	53	33	35
Profesionālu pakalpojumu sniedzēji	7	3	14	0	3	
Studenti	49	26	22	46	13	28
Pārējie	45	20	44	65	72	47
Nav zināms	61	19	39	58	22	36

Bauskā 192 māsasaimniecību locekļi strādāja 200 dažādu veidu darbus. No šiem cilvēkiem tikai 181 tika klasificēts kā ekonomiski aktīvs, kas nozīmē, ka daži no tiem, kuriem ir darbs, jau ir pensijas vecumā, jaunāki par 18 gadiem vai saņem invaliditātes pensiju. Preiļos 85 māsasaimniecību locekļi strādāja 89 dažāda veida darbus. No 85 nodarbinātajiem tikai 70 bija klasificēti kā ekonomiski aktīvi. Kā minēts iepriekš, Bauskā 90 un Preiļos 21 no uz vietas dzīvojošajiem potenciāli ekonomiski aktīvajiem māsasaimniecības

locekļiem netika identificēti nedz kā bezdarbnieki, ne arī kā tādi, kam ir darbs. Var jau būt, ka dažiem no šiem cilvēkiem bija darbs un viņi nevēlējās to atklāt vai arī viņi tieši nepiedalījās algotā darbā aiz kaut kādiem saviem apsvērumiem un līdz ar to netika pieskaitīti pie bezdarbniekiem. Vienalga kādā veidā, tas pastiprināti liecina par novērtētā bezdarba līmeņa ticamību.

Bauskā 11% un Preiļos 17% respondentu no mājsaimniecībām, kurās bija kāds bezdarbnieks, uzskatīja, ka jaunu uzņēmumu veidošana un darbavieta radišana novadā varētu palīdzēt nenodarbinātiem cilvēkiem atrast darbu. Kaut arī retāk, tomēr tika minēti arī vairāki citi palīdzības veidi, ieskaitot apmācības kursus, konsultācijas un pilnīgāku informāciju par iespējām atrast darbu.

Strādājošo indivīdu nodarbinātības veidi atšķiras gan pa rajoniem, gan arī atkarībā no vecuma. Kā parādīts 14. tabulā, šobrīd abos rajonos īpaši svarīgs nodarbinātības avots ir valsts sektors un sabiedriskie pakalpojumi. Šāda veida nodarbinātība aptver skolas, policiju, avārijas dienestus, medicīnas pakalpojumus, vietējās pašvaldības un to personālu utt. Turpretim Bauskas rajonā nodarbinātības ziņā joprojām relatīvi liela nozīme ir lielajām saimniecībām — agrākajām valsts un kolektīvajām saimniecībām. Preiļu rajonā relatīvi svarīgāka ir nodarbinātība, kas saistās ar mazām zemnieku saimniecībām — gan kā zemnieku pašnodarbinātība saimniecībā, gan arī kā darbavieta algotiem strādniekiem (35% Preiļos pretstatā 4% Bauskā). Pie pārējiem svarīgiem nodarbinātības veidiem pieder profesionālās aktivitātes, kā veterināri un farmaceiti; pakalpojumu sektors ar tādām aktivitātēm kā drēbnieki, pavāri, apdrošināšanas aģenti, banku darbinieki, veikalu darbinieki un grāmatveži; apkalpošana, pie kuras pieder tādi darbi kā apkalpotājas, kurinātāji un sargi; šoferi; mežsaimniecības darbu veidi. Ļoti maza ir nodarbinātība rūpniecībā — pat Bauskas rajonā, kas ir relatīvi mazāk lauciniecisks nekā Preiļu rajons. Maza nodarbinātība ir arī pārtikas pārstrādē un mežrūpniecībā, kā arī apgādes uzņēmumos.

14. tabula. Nodarbinātība Bauskā un Preiļos

Pašreizējā nodarbinātība	% no nodarbinātajiem		Vidējā alga mēnesī, latos	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Statūtsabiedrība vai mežstrādnieki	13	13	141	26
Zemnieki vai laukstrādnieki zemnieku saimniecībā	4	35	0	24

Pašreizējā nodarbinātība	% no nodarbinātajiem		Vidējā alga mēnesī, latos	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Pakalpojumu darbinieki	24	18	68	51
Šoferi, apkopēji, sargi, kurinātāji	18	8	27	32
Valsts iestāžu darbinieki	18	18	10	71
Rūpniecība	17	1	34	130
Celtniecība	2	1	190	34
Profesionālu pakalpojumu sniedzēji	3	3	363	40
Nav zināma	4	2	102	10
	100	100		

Valsts sektors joprojām ir svarīgs darba devējs abos rajonos, kaut gan tas varbūt it īpaši spilgti izpaužas Bauskā, kur 45% no visiem nodarbinātajiem strādā valsts sektorā, kā arī valsts vai pašvaldību uzņēmumos. Preiļos galvenais nodarbinātības avots ir zemnieku saimniecības (26% strādā paši savās un 9% ir nodarbināti kā algoti laukstrādnieki zemnieku saimniecībās). Taču Preiļos ārpus zemnieku saimniecībām privātajā sektorā maz sastopama kāda cita veida nodarbinātība.

15.tabula. Darba devēji Bauskā un Preiļos

Darba devēji	% no nodarbinātajiem rajonā	
	Bauska	Preiļi
Nav zināms	1	
Zemnieki	3,5	9
Privāts uzņēmums	34	15
Valsts vai pašvaldības iestāde	20	25
Pašnodarbināti zemnieki	2	26
Pārējie pašnodarbinātie	0,5	2
Valsts saimniecība/statūsabiedrība	17	10
Valsts vai pašvaldības uzņēmums	24	13
	100	100

Piezīme. Skaitļi ailēs var neveidot 100% sakarā ar noapaļošanu.

Nodarbinātības sadale pēc dzimuma un vecuma ir atspoguļota pielikuma tabulās A₁ un A₂. Šīs tabulas liecina par zināmu tendenci, ka nodarbinātība pakalpojumu aktivitātēs jaunu cilvēku vidū šķiet relatīvi nozīmīgāka nekā nodarbinātība lauksaimniecībā (it īpaši lielajās statūtsaimniecībās) vai šofera specialitātē. Tas droši vien ir rezultāts arvien sarūkošajai nodarbinātībai lielajās saimniecībās un no tā izrietošo skolu un augstskolu absolventu meklējumiem pēc cita veida nodarbošanās.

Kā ir parādīts pielikuma tabulās A₃ un A₄, pēdējos piecos gados liela daļa indivīdu ir mainījuši savu nodarbošanos. Nav nekāds brīnums, ka tas it īpaši attiecas uz tiem, kas agrāk strādāja sovhozos vai kolhozos. Mazāk kā 50% no šiem indivīdiem šobrīd turpina strādāt analogās specialitātēs kā kolhozu laikā.

5.1.3. Mājsaimniecību ienākumi

Augstais bezdarba līmenis un zemie ienākumi kā Bauskas, tā Preiļu rajonā izpaužas tādā veidā, ka vidējais mājsaimniecību ienākums ir zems (skat. 16.tabulu). Bauskā caurmērā ceturto daļu no mājsaimniecību ienākumiem sastāda ārpusē dzīvojošo naudas sūtījumi vai cita veida palīdzība, bet Preiļos caurmērā 18% no mājsaimniecību ienākumiem nāk no ārpusē dzīvojošiem. Koriģējot ar tiem, kas ir jaunāki par 18 gadiem¹, pieņemot, ka viņu patēriņš sastāda pusi no pieaugušo patēriņa, vidējais mājsaimniecības ienākums uz vienu cilvēku Bauskā bija 42 lati un Preiļos 32 lati mēnesī. Kā redzams 16.tabulā, nelatviešu mājsaimniecību ienākumi nokrit zem latviešu mājsaimniecību ienākumiem pat par 35%.

16.tabula. Mājsaimniecību vidējais ienākums mēnesī pa tautībām

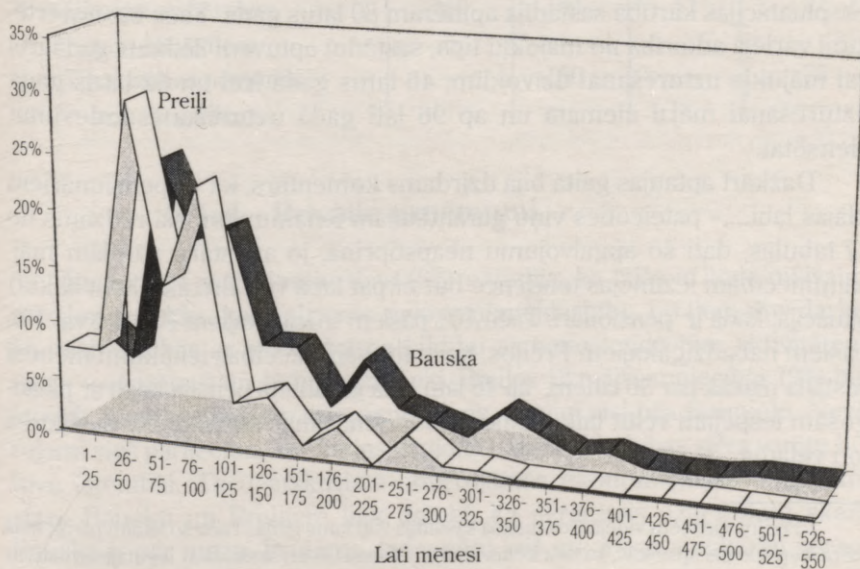
Mājsaimniecības tautība	Vidējais kopējais mājsaimniecības ienākums, Ls mēnesī		Vidējais kopējais mājsaimniecības ienākums, Ls mēnesī uz vienu cilvēku (1)	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Latvieši	112	81	45	33
Latvieši un citas tautības	108	97	41	31

¹ Lai atvieglotu un tādējādi paātrinātu aptauju, visi, kas jaunāki par 18 gadiem, tika iekļauti vienā kopējā vecuma grupā.

Mājsaimniecības tautība	Vidējais kopējais mājsaimniecības ienākums, Ls mēnesī		Vidējais kopējais mājsaimniecības ienākums, Ls mēnesī uz vienu cilvēku (1)	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Nelatvieši	77	54	36	31
Jauktie nelatvieši	72	67	27	25
Nav zināms	—	85	—	34
Caurmērā rajonā	103	79	42	32

Piezīme. (1) Kopējais uz vietas dzīvojošo mājsaimniecības locekļu skaits, kas vecāki par 18 gadiem, pieskaitot pusi no kopējā uz vietas dzīvojošo mājsaimniecību locekļu zem 18 gadiem skaita.

Mājsaimniecību kopējie ienākumi daudz mazāk variē atkarībā no mājokļa tipa. Bauskā tie variē no 113 latiem mēnesī mājsaimniecībās, kas dzīvo atsevišķās mājās ciematā, līdz 102 latiem mēnesī mājsaimniecībās, kas dzīvo dzīvokļos vai mājās ārpus ciemata. Preiļos tie variē no apmēram 80 latiem mēnesī mājās ciematos un viensētās līdz 75 latiem mēnesī mājsaimniecībās, kas dzīvo dzīvokļos.

1. attēls. Kopējie mājsaimniecību mēneša ienākumi

Kā jau tas bija sagaidāms, kopējā mājsaimniecības mēneša ienākuma sadale ir nevienmērīga un vidējais ienākums ir lielāks nekā visbiežāk sastopamais (modālais) ienākums (skat. I.attēlu). Modālais ienākums abos rajonos sastāda 26—50 latus, un tas ir attiecināms uz 25% Bauskas mājsaimniecību un 31% Preiļu mājsaimniecību. Vēl jo vairāk, Bauskā 7% un Preiļos 10% mājsaimniecību kopējie ienākumi ir mazāki par 25 latiem mēnesī.

Protams, šos caurmēra ienākumus ir ļoti svarīgi saistīt ar kontekstu. Interviju laikā respondentiem tika jautāts, cik lielas ir izmaksas par ūri, ja viņu mājoklis tika irēts, vai arī kādi pēc viņu novērtējuma ir izdevumi ēku uzturēšanai kārtībā, ja mājoklis atradās īpašumā. Intervētāji ziņoja, ka šie jautājumi respondentiem radīja lielas grūtības. Daudzos gadījumos intervētājiem radās iespaids, ka respondenti uzrādīja visas izmaksas, kas saistījās ar viņu dzīvošanu mājoklī, ieskaitot izdevumus par apkuri, elektrību un gāzi. Tāpēc precīza skaitļu interpretācija atstāj daudzus jautājumus neatbildētus. Tā, piemēram, vidējās uzrādītās izmaksas par mājokļa ūri Bauskā sastādīja 131 latu gadā un vidējās uzrādītās izmaksas par ēku uzturēšanu ekspluatācijas kārtībā sastādīja 95 latus gadā. Šīs izmaksas bija diezgan līdzīgas starp visiem trim identificētajiem mājokļu tipiem (māja ciematā, viensēta un dzīvoklis), kaut arī viensētu īres maksa bija zemāka un sastādīja 62 latus gadā (te gan jāpiebilst, ka tikai 20% viensētu tika izīrētas). Preiļos vidējā uzrādītā īres maksa un izmaksas ēku uzturēšanai ekspluatācijas kārtībā sastādīja apmēram 80 latus gadā. Taču šie novērtējumi variēja atkarībā no mājokļu tipa, sastādot aptuveni 25 latus gadā īrei vai mājokļa uzturēšanai dzīvoklim, 46 latus gadā īrei un 62 latus gadā uzturēšanai mājai ciematā un ap 96 latu gadā uzturēšanas izdevumu viensētai.¹

Dažkārt aptaujas gaitā bija dzirdams komentārs, ka »...pensionāriem klājas labi...» pateicoties viņu garantētajam ienākumam. Kā redzams no 17.tabulas, dati šo apgalvojumu neapstiprina, jo arī starp pārējām mājsaimniecībām iezīmējas tendence būt tikpat labā (vai drīzāk tikpat sliktā) situācijā, kādā ir pensionāri. Taču 10% pašiem trūcīgākajiem Bauskā vai 15% pašiem nabadzīgākajiem Preiļos, kuru mājsaimniecības ienākumi mēnesī sastāda mazāk par 30 latiem, ap 40 latu liela garantētā pensija kopā ar pieaugošām iespējām veltīt laiku iztikas nodrošināšanas aktivitātēm var likties ļoti vēlama.

¹ Preiļos viensētu vidējā īres maksa sastādīja 250 latus gadā. Taču šo skaitli pārāk lielā mērā iespaido tas apstākļi, ka tika irētas tikai trīs viensētas un saskaņā ar iegūtajiem datiem viena no tām par 500 latiem gadā.

17.tabula. Mājsaimniecību vidējais ienākums mēnesī
pa mājsaimniecību tipiem

Mājsaimniecības dzīves cikls	Vidējais kopējais mājsaimniecības ienākums, Ls mēnesī		Vidējais kopējais mājsaimniecības ienākums, Ls mēnesī, rēķinot uz vienu cilvēku	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Vidēja vecuma mājsaimniecība	83	31	41	15
Gados veca mājsaimniecība	102	45	61	31
Vecāka ģimene bez bērniem zem 18 gadiem	105	78	35	30
Pensionāri un cilvēki virs 40 gadiem	87	85	39	50
Pensionāri un jauni cilvēki no 18 līdz 39 gadiem	114	93	38	30
Tikai pensionāri	60	70	44	39
Ģimene ar bērniem zem 18 gadiem	119	84	41	27
Tikai jaunas personas zem 29 gadiem	—	150	—	75

5.1.4. Privātie uzņēmumi

Bauskā 14 mājsaimniecības (5%) uzrādīja, ka tajās ir kāds mājsaimniecības loceklis, kas veic pats savu uzņēmējdarbību, no tiem divi darbojās sabiedrībās ar ierobežotu atbildību ar nenoskaidrotām aktivitātēm, viens — frizētavā un 11 bija zemnieki. Preiļos 13 mājsaimniecībās (9%) bija locekļi, kam bija pašiem savs uzņēmums, un viņi visi bija zemnieki. Novērojumi vieš pārliecību, ka Preiļos uzrādītā uzņēmējdarbības sfēra varētu būt tuva īstenībai. Taču atšķirības novērojamās ekonomiskajās aktivitātēs starp Bausku un Preiļiem liek domāt, ka uzrādītais uzņēmumu skaits Bauskā ir par mazu. Protams, tas varētu būt sakarā ar vienkāršu izlases kļūdu (t.i., kļūdu, kas izriet no tā, ka ir izmantota izlases veida aptauja, nevis

pilnīga statistiska skaitīšana) vai arī izrietēt no tā, ka respondenti Bauskā nevēlējās atsegt informāciju par savu uzņēmējdarbību, baidoties no organizētās noziedzības.

No divām sabiedrībām ar ierobežotu atbildību Bauskā viena nodarbina 60 cilvēku lielu pilnu darba dienu strādājošu personālu, kurā ir 45 vīrieši un kurš ražo eksporta tīrgum, un otra nodarbina 2 pilnu darba dienu strādājošas sievietes, kas piegādā uzņēmumā ražotās preces mazumtirgotājiem. Frizētavā ir nodarbinātas 4 pilnu darba dienu strādājošas sievietes.

Lielākās sabiedrības ar ierobežotu atbildību īpašnieks un vadītājs nebija saņēmis nekādu palīdzību no uzņēmējdarbības atbalsta organizācijām, kad 1991.gadā uzņēmums tika veidots. Tomēr kā potenciāli svarīgi uzņēmējdarbības attīstībā tika atzīti mobilie kredīta inspektori, uzņēmējdarbības konsultants un konsultants tehniskajos jautājumos, no kuriem ir iespējams saņemt palīdzību. Kā uzņēmējdarbības attīstībai noderīgi palīdzības veidi tika atzīmēti hipotekārā kredītēšana, brīvās ekonomiskās zonas izveide rajonā, uzņēmuma darbinieku ekonomiskā apmācība, nodokļu samazināšana, konsultācijas tehniskos un ražošanas jautājumos, celtniecības un arhitektūras pakalpojumi. Par labākām formām, kā varētu tikt sniegts šis atbalsts, acīm redzami tika uzskatītas individuālas konsultācijas vai kvalificēta eksperta sagatavots speciāls pārskats par uzņēmuma darbību.

Mazākais no abiem uzņēmumiem bija izveidots 1992.gadā, palīdzību saņemot no kredīta inspektora, pagasta valdes un uzņēmējdarbības konsultanta. Atbalsts, ko viņi nodrošināja, bija hipotekārais kredīts, konsultācijas marketinga jautājumos un (acīmredzot) samazināti nodokļi. Pagasta valde un uzņēmējdarbības konsultants tika atzīti kā nozīmīgi uzņēmuma turpmākā attīstībā. Kā piemērotākie atbalsta veidi, ko uzņēmēji vēlējas saņemt, bija konsultācijas marketinga jautājumos un jaunu uzņēmumu reģistrācijas izmaksu segšana. Individuālas konsultācijas un demonstrējumu saimniecību apmeklēšana tika uzskatīti par īpaši noderīgām formām, kā šo atbalstu saņemt.

Frizētavas vadītājs(a) neuzrādīja kādu atsevišķu individu vai organizāciju, kura būtu sniegusi palīdzību uzņēmuma izveidošanā vai kurai būtu lūgts nākt palīgā izveidojot uzņēmumu, kaut gan frizētavas vadītājs(a) norādīja uz ieinteresētību par hipotekāro kredītu un kredītu zemes pirkšanai.

5.1.5. Aizdevumi privātai uzņēmējdarbībai

Lielākā privātā uzņēmuma īpašnieks/vadītājs 1994.gadā bija ņēmis aizdevumu no kādas bankas uz vienu gadu par 12%, lai iegādātos ražošanas

iekārtas. Aizdevums bija nodrošināts ar īpašumu un tika sekmīgi atmaksāts, un mājsaimniecība atkal būtu ar mieru no jauna izmantot savu māju vai zemi kā kredīta nodrošinājumu, un, ja nepieciešams, arī ģimene būtu ar mieru dot kredīta garantijas.

Turpretim mazākās SIA īpašnieks vadītājs un arī frizētava nav agrāk aizņēmušies naudu bankā, taču viņi piekristu izmantot savu māju vai zemi kā kredīta ķīlu.

Domājot par uzņēmējdarbības turmākajiem investīciju avotiem, lielākās SIA īpašnieks/vadītājs izmantotu īstermiņa vai ilgtermiņa komerciālus aizdevumus. Turpretim mazākā SIA izmantotu ģimenes ietaupījumus, bet frizētava — komerciālus aizdevumus.

5.1.6 . Zemnieku saimniecības¹

No 11 Bauskas izlasē uzrādītajām privātajām zemnieku saimniecībām trīs bija izveidotas 1990.gadā, viena 1991.gadā, piecas 1992.gadā un divas 1995.gadā. Pēc lieluma tās sarindojās no 15 līdz 50 hektāriem, vidēji vienai saimniecībai sastādot 30 hektāru. Caurmērā šajās saimniecībās ir nodarbināts viens pilnu darba dienu strādājošs vīrietis, viena pilnu darba dienu strādājoša sieviete, viens nepilnu darba dienu strādājošs vīrietis un viena nepilnu darba dienu strādājoša sieviete un viens sezonas strādnieks.

No 14 Preiļos uzrādītajām zemnieku saimniecībām divas bija izveidotas 1989.gadā, trīs 1992.gadā, piecas 1993.gadā, viena 1994.gadā un trīs 1996.gadā. Vidējais zemnieku saimniecību lielums ir 18 ha, saimniecībām pēc lieluma sarindojoties no 5 hektāriem nomātas zemes līdz 43 hektāriem īpašumā esošas zemes. Caurmērā šīs fermas nodrošina darbu vienam pilnu darba dienu strādājošam vīrietim un vienai pilnu darba dienu strādājošai sievietei un paretam kādam nepilnu darba dienu strādājošam vai sezonas strādniekam.

Kā parādīts 18.tabulā, lielākā daļa privāto zemnieku saimniecību Bauskā nodarbojas ar graudaugu audzēšanu, no kuriem ap 50% tiek izlietoti saimniecībā — galvenokārt liellopu barošanai. Preiļos zālāji zemnieku saimniecībās aizņem relatīvi lielāku daļu. Tā kā caurmēra lopu skaits

¹ Zemnieku saimniecība šai aptaujā tika identificēta, ja pats respondents to identificēja kā uzņēmumu. Turpretī, ja respondents atbildēja, ka mājsaimniecībai nepieder pašai savs uzņēmums, ieskaitot zemnieku saimniecību, tad mājsaimniecība netika identificēta kā zemnieku saimniecība, kaut gan formāli tai varētu piederēt reģistrēta zemnieku vai piemājas saimniecība.

zemnieku saimniecībās Bauskā un Preiļos ir līdzīgs (kā parādīts 19.tabulā), tad sekas ir tādas, ka salīdzinoši mazākas graudaugu platības (gan absolūtos, gan relatīvos skaitļos) zemnieku saimniecībās Preiļos noved pie tā, ka lielāka daļa graudaugu ražas tiek patērēta saimniecībā. Taču lopu skaita blīvums, kas atspoguļojas kopējas lauksaimniecības kultūru platību un lopu skaita salīdzinājumā 18. un 19.tabulā, ir visai zems un sastāda tikai 0,7 dzīvnieku vienības uz 1 hektāru lopbarības platības.

18.tabula. Vidējās lauksaimniecības kultūru platības zemnieku saimniecībās

Lauksaimniecības kultūras	% no kopējās platības		% patērēts mājās		% izbarots mājlopiem	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Graudaugi	66	34	4	17	47	65
Augļi un ogas		1	100	63		
Siens	16	43			100	100
Lopbarības augi	2	2			94	100
Pārējie zālāji	4	15				
Kartupeļi	3	5	49	37	42	58
Cukurbietes	8				46	
Dārzeni	1	1	78	74	8	26
	100	100				

19.tabula. Vidējais mājlopu skaits zemnieku saimniecībās

Mājlopi	Skaits		% produkcijas daļas, ko patērē mājās	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Nobarojami liellopi	3	4	47	1
Slaucamas govīs	3	4	53	15
Cūkas	9	5	57	78
Mājputni	18	14	100	100
Aītas	1	4	0	77

5.1.6.1. Zemnieku saimniecību izveidošana

Izveidošanas procesā no 11 zemnieku saimniecībām Bauskā viena (9%) bija saņēmusi palīdzību no uzņēmējdarbības konsultanta, trijām (27%) bija palīdzējis Lauksaimniecības konsultāciju dienests, divām (18%) palīdzēja mobilais kredīta inspektors, un piecas (45%) saņēma palīdzību no pagasta valdes. Dažas zemnieku saimniecības saņēma palīdzību no vairākām organizācijām vienlaikus, kaut gan piecas (45%) palīdzību nebija saņēmušas vispār.

Preiļos izveidošanas procesā divas (14%) zemnieku saimniecības saņēma palīdzību no uzņēmējdarbības konsultanta, divas (14%) no Latvijas lauksaimniecības konsultāciju dienesta, viena (7%) no Lauku attīstības fonda¹ divas (14%) no mobilā kredītu inspektora, viena (7%) no pagasta valdes un trīs (21%) no tehniskā/ražošanas konsultanta. Taču astoņas (57%) nav norādījušas nekādu organizāciju vai individu, kas būtu palīdzējis tām ierīkot viņu uzņēmumu.

Vienīgais palīdzības veids, ko Bauskas un Preiļu zemnieki ir uzrādījuši kā tādu, kas viņiem ir palīdzējis nodibināt savu uzņēmumu, ir kredīts zemes pirkšanai.

5.1.6.2. Zemnieku saimniecību attīstība

Kā nozīmīgas organizācijas vai individuus, kas varētu palīdzēt uzņēmumu turpmākajā attīstībā, zemnieki Bauskā norādīja uzņēmējdarbības konsultantus (18%), Latvijas lauksaimniecības konsultāciju dienestu (36%), «Laukkredīta» mobilos kredīta inspektorus (18%), pagasta valdi (18%) un tehniskos konsultantus (9%). Palīdzības veidi, kādus viņi vēlētos saņemt no šīm organizācijām un indivīdiem, ir šādi: kredīts zemes pirkšanai (64%); pašmāju tirgus aizsardzība (36%); hipotekārais kredīts (36%) un brīvās ekonomiskās zonas izveide (9%). Vienīgais no šiem atbalsta veidiem, ko viņi uzskatīja par šobrīd nepieejamu, bija brīvā ekonomiskā zona.

Preiļos zemnieki norādīja šādas organizācijas un individuus, kas būtu svarīgi un varētu viņiem palīdzēt viņu uzņēmumu turpmākajā attīstībā: biznesa konsultanti (21%); Latvijas lauksaimniecības konsultāciju dienests (29%); Lauku attīstības fonds (21%); «Laukkredīta» mobilais kredīta inspektors (14%), pagasta krājaizdevu sabiedrība (21%); pagasta valde (7%), tehniskais/

¹ Ir jāpiezīmē, ka nav skaidrs, vai respondentiem bija zināms, ka Latvijā pastāv organizācija ar nosaukumu «Lauku attīstības fonds», vai arī viņi atbildēs pauda vēlmi par šādas organizācijas nepieciešamību.

ražošanas konsultants (14%). Palīdzības veidi, uz kuriem viņi cerēja, bija sekojoši: kredīts zemes pirkšanai (93%); hipotekārais kredīts (57%); brīvā ekonomiskā zona (64%); palīdzība personāla apmācīšanā (57%); palīdzība drenāžas ierīkošanai (7%); palīdzība nodrošināšanā ar elektrību (7%).

20.tabula. Piemērotākās formas, kā zemnieki grib saņemt palīdzību uzņēmuma attīstībai

	Bauska	Preiļi
Zemnieku organizācijas	9	21
Pagastā organizēti apmācību kursi	64	36
Individuālas konsultācijas	9	29
Ražotāju organizācijas	18	7
Eksperta pārskats par jūsu uzņēmējdarbību	0	7
Citu uzņēmumu apmeklēšana	27	7
Demonstrējumu saimniecību apmeklējumi	18	29

5.1.6.3. Zemnieku aizņēmumi

No 11 zemniekiem Bauskas rajonā agrāk divi (18%) ir saņēmuši aizdevumu, viens no rūpniecības uzņēmuma un otrs — no «Laukkredīta». Abi aizdevumi tika saņemti 1995.gadā ar termiņu uz vienu gadu un procentu likmi 14% un 15%. Mērķis aizdevumam, kas tika saņemts no «Laukkredīta», netika atklāts; aizdevums no rūpniecības uzņēmuma tika saņemts sēklas pirkšanai. «Laukkredīta» aizdevums tika nodrošināts ar ražošanas iekārtām; rūpniecības uzņēmuma aizdevums — ar inventāru. Abi aizdevumi tika atmaksāti.

Trīs (21%) no 14 privātajiem zemniekiem Preiļos bija saņēmuši aizdevumu no bankas; viens 1994.gadā uz 42% ar termiņu uz vienu gadu, lai pirtu pārstrādāšanas iekārtu, kā nodrošinājumu izmantojot tehniku; otrs 1989.gadā acīm redzot uz 1% (!) ar termiņu uz vienu gadu, lai ar aizdevuma palīdzību celtu māju, kā nodrošinājumu aizdevumam izmantojot tehniku; un trešais 1990.gadā uz 5 gadiem, taču aizdevuma mērķis un nodrošinājums netika uzrādīti. Visi trīs aizdevumi ir tikuši atmaksāti.

5.1.6.4 Zemnieku investīcijas

Neraugoties uz relatīvi mazo aizdevumu apjomu pagātnē, Bauskā 45% zemnieku (pieci) bija gatavi iekļāt savu zemi un māju kā nodrošinājumu aizdevumam. No tiem, kuri to nevēlējās darīt, viens atbildēja, ka nebūs iespējams dabūt tam nepieciešamo piekrišanu no ģimenes, un pārējie divi atbildēja, ka tas varētu būt pārāk riskanti. Bez tam tikai 1 zemnieku mājsaimniecība Bauskā atbildēja, ka būtu iespējams aizdevumam saņemt ģimenes garantiju.

Preiļos 43% (sešas) no visām zemnieku mājsaimniecībām norādīja, ka tās būtu ar mieru izmantoto savu zemi kā nodrošinājumu aizdevumam, ja tas būtu nepieciešams, kaut gan tikai 21% (trīs) bija ar mieru izmantot savas mājas kā ķīlu. No tiem, kuri nevēlējās izmantot zemi vai māju kā nodrošinājumu aizdevumam, 50% atbildēja, ka tas ir tādēļ, ka viņi nevar dabūt ģimenes piekrišanu, bet 38% atbildēja, ka tas varētu būt pārāk riskanti, un viens apgalvoja, ka īpašuma vērtība šim nolūkam ir nepietiekama.

Kā parādīts 21.tabulā, Bauskā zemnieku pašu ietaupījumi tiek izmantoti zemnieku investīcijām tikpat labprāt kā aizņēmumi. Taču Preiļos aizņēmumi varētu būt savā ziņā nozīmīgāki fondu avoti nekā zemnieku pašu uzkrājumi. Izskaidrojums varētu būt tāds, ka zemnieku mājsaimniecībām Preiļos ir mazāk uzkrājumu, vai arī tas, ka zemnieku mājsaimniecības Preiļos mazāk baidās no riska nekā Bauskā.

21.tabula. Iespējamie fondu avoti investīcijām zemnieku saimniecībās

Fondu avoti	% no zemnieku saimniecībām	
	Bauska	Preiļi
Īstermiņa komerciāls aizdevums (<1 gads)	9	14
Ilgtermiņa komerciāls aizdevums (2—10 gadi)	18	43
Ģimenes ietaupījumi	18	21
Paša ietaupījumi	9	7

5.1.6.5. Zemnieku saimniecību grāmatvedība

Bauskā tikai četri (36%) un Preiļos tikai divi (14%) zemnieki ved saimniecības grāmatvedību. Lielākā daļa zemnieku uzskatīja, ka tas nav

nepieciešams. Tikai viens atzina, ka to vajadzētu darīt. Starp tām zemnieku saimniecībām, kas ved grāmatvedības uzskaiti, caurmēra apgrozījums pēdējā gadā bija Bauskā 2075 lati un Preiļos 2250 lati.

5.1.6.6. Zemnieku saimniecību tirgus

Kā parādīts 22.tabulā un kā to varēja sagaidīt, Rīgas tirgus ir daudz nozīmīgāks Bauskas zemniekiem nekā Preiļu zemniekiem. Zemnieki Preiļos lielāku daļu no savas produkcijas nekā zemnieki Bauskā pārdod tieši patērētājiem, jo rajonā ir zemāks pieprasījums no lauksaimniecības produktu pārstrādātāju puses. Diskusijas laikā Preiļu zemnieki izteica pārliecību, ka šie divi faktori būtiski saasina viņu pārdošanas problēmas.

22.tabula. Zemnieku saimniecību tirgus

Rajons	Tirgus atrašanās vieta	Tirgus tips	% no tirgus tipa
Bauska	Vietējā pilsēta	Jauns pārstrādes uzņēmums	8
	Vietējā pilsēta	Vecais valsts pārstrādes uzņēmums	12
	Vietējā pilsēta	Tirgotājs, kas pārdod tieši patērētājiem (mazumtirgotājs)	4
	Rīga	Gala patērētājs	4
	Rīga	Jauns pārstrādes uzņēmums	8
	Rīga	Vecais valsts pārstrādes uzņēmums	23
	Rīga	Tirgotājs, kas pārdod tieši patērētājiem (mazumtirgotājs)	4
	Rīga	Starpnieks, uzpircējs	19
	Pagasts	Vecais valsts pārstrādes uzņēmums	12
	Pagasts	Starpnieks, uzpircējs	8
		Kopā	100

Rajons	Tirgus atrašanās vieta	Tirgus tips	% no tirgus tipa
Preiļi	Mājās vai uz ceļa		9
	Mājās vai uz ceļa	Starpnieks, uzpircējs	9
	Vietējā pilsēta	Gala patērētājs	18
	Vietējā pilsēta	Vecais valsts pārstrādes uzņēmums	18
	Vietējā pilsēta	Starpnieks, uzpircējs	9
	Rīga	Jauns pārstrādes uzņēmums	9
	Pagasts	Vecais valsts pārstrādes uzņēmums	9
	Pagasts	Tirgotājs, kas pārdod tieši patērētājiem	9
	Pagasts	Starpnieks, uzpircējs	9
		Kopā	100

5.1.6.7. Zemnieku saimniecību pārdošanas problēmas

Kā redzams no 23.tabulas, Preiļos to zemnieku skaits, kuri sūdzas par zemām cenām, ir par 9% lielāks nekā Bauskā. Taču samaksas aizkavēšana Preiļos ir mazāka problēma nekā Bauskā, visticamāk sakarā ar to, ka Preiļos pārstrādei ir relatīvi mazāka nozīme. Turpretim produkcijas mazie apjomi un glabāšana Preiļos ir lielāka problēma nekā Bauskā.

23.tabula. Zemnieku saimniecību pārdošanas problēmas

	% no zemnieku saimniecībām, kas min problēmu	
	Bauska	Preiļi
Zemas cenas	82	91
Samaksas aizkavēšana	73	64
Mazs produkcijas apjoms	9	45
Glabāšana	9	36
Transports	18	18
Negodīgi uzpircēji / starpnieki	9	0

5.1.6.8. Zemnieku saimniecību uzņēmējdarbības problēmas

Zemnieku uzņēmējdarbības ierobežojumi Bauskā un Preiļos ir līdzīgi, kā tas parādīts 24.tabulā. Taču Preiļos zemnieki ir vairāk neapmierināti ar savu prasmi lauksaimniecības kultūru un mājlopu audzēšanā. Pretstatā Bauskas zemniekiem, viņi arī norādīja, ka viņiem trūkst konsultāciju marketingā un tehniskajā jomā. Savā ziņā par pārsteigumu, relatīvi lielāks zemnieku skaits Bauskā nekā Preiļos norādīja, ka maza saimniecību platība ir problēma, par spīti tam apstāklim, ka Bauskā saimniecībām ir tendence būt lielākām. Tas liek domāt, ka zemnieki Bauskā vairāk rēķinās ar tām problēmām, kas saistās ar saimniecību mazajām platībām. Bauskas zemnieki varētu arī vairāk izjust sākušos zemes un saimniecību koncentrācijas procesu. Savukārt Preiļos kā limitējošais faktors drīzāk varētu būt nevis zemes, bet gan kapitāla trūkums. Pēdējo daļēji apstiprina tas, ka Preiļos nedaudz augstāks nekā Bauskā ir to zemnieku skaits, kuri norāda uz tehnikas problēmām.

24.tabula. Zemnieku saimniecību uzņēmējdarbības
problēmas

Uzņēmējdarbības problēmas	% no zemnieku saimniecībām, kas min problēmu	
	Bauska	Preiļi
Ēkas un būves	18	21
Lauksaimniecības kultūru un mājlopu audzēšana	9	36
Produkcijas noieta tirgus atrašana	36	21
Marketinga konsultāciju trūkums	0	7
Tehnisko konsultāciju trūkums	0	7
Zemes platība par mazu	36	7
Tehnika	45	57
Paša zināšanas un prasmes	9	7
Strādnieku kvalitāte	9	0

5.1.7. Potenciālā uzņēmējdarbība

Bauskā 16% un Preiļos 18% mājsaimniecību izteicās, ka tās gribētu uzsākt pašas savu uzņēmējdarbību. Bez tam vēl 4% mājsaimniecību

Bauskā un 9% mājsaimniecību Preiļos norādīja, ka tās varētu būt ieinteresētas uzsākt pašas savu uzņēmējdarbību.¹ Organizācijas un indivīdi, par kuriem šīs mājsaimniecības uzskatīja, ka tie varētu šajā ziņā palīdzēt, ir minētas 25.tabulā, un tie ir: uzņēmējdarbības konsultanti, Lauksaimniecības konsultāciju dienests, pagasta valde un kredīta organizācijas (Lauku attīstības fonds, «Laukkredīta» mobilie kredīta inspektori rajonā un pagasta krājaizdevu sabiedrības). Šīs organizācijas un indivīdi tika vērtēti kā tādi, kas potenciāli varētu sniegt palīdzību.

25.tabula. Organizācijas, par kurām mājsaimniecības domāja, ka tās varētu sniegt palīdzību uzņēmējdarbības uzsākšanā

Organizācija / indivīdi	% no mājsaimniecībām, kas ieinteresētas sākt savu uzņēmējdarbību	
	Bauska	Preiļi
Banka ar zemu procentu likmi	2	3
Uzņēmējdarbības konsultants	28	38
Lauksaimniecības konsultāciju dienests	30	40
Lauku attīstības fonds	17	23
Mobilais kredīta inspektors	11	15
Pagasta krājaizdevu sabiedrība	9	13
Pagasta valde	28	38
Tehniskais/ražošanas konsultants	9	13

Liels ir pieprasījums pēc palīdzības personāla apmācīšanai, celtniecības/arhitektūras pakalpojumiem, menedžmenta konsultācijām, palīdzības biznesa plānu un kredītu pieprasījumu sastādīšanā un tehniskajām/ražošanas konsultācijām (skat. 26.tabulu).

¹ Aptaujas laikā no respondentiem netika prasīts, lai viņi norādītu precīzas šādas uzņēmējdarbības aktivitātes, jo iepriekš veiktajās fokusgrupās tika konstatēts, ka visumā iespējamām uzņēmējdarbības aktivitātēm pagastos tika pievērsta maza uzmanība. Taču ar pieņemamu palīdzību pagasta ļaudis varēja identificēt uzņēmējdarbības aktivitātes, kādas būtu nepieciešamas, lai tiktu galā ar pastāvošajām vajadzībām.

26.tabula. Palīdzības veidi

Palīdzības veids	% no mājsaimniecībām, kas ieinteresētas sākt savu uzņēmējdarbību	
	Bauska	Preiļi
Labi apmaksāts darbs		3
Uzņēmuma darbinieku ekonomiskā apmācība	25	18
Celtniecības/arhitektūras pakalpojumi	27	23
Brīvās ekonomiskās zonas izveidošana rajonā	10	13
Zemes pirkšanas kreditēšana	16	8
Tiešās valsts investīcijas infrastruktūrā	4	10
Konsultācijas vadības jautājumos	20	15
Marketinga konsultācijas	10	10
Hipotekārā kreditēšana	4	5
Biznesa plāna sagatavošana	43	43
Kredīta pieprasījuma sagatavošana	24	20
Valsts un pašvaldību nodokļu samazināšana	37	30
Konsultācijas tehniskos un ražošanas jautājumos	29	25
Uzņēmumu reģistrācijas izmaksu segšana	35	53

No 54 mājsaimniecībām Bauskā, kuras izrādīja interesi uzsākt pašas savu uzņēmējdarbību, tikai četras bija kādreiz ņēmušas aizdevumu no bankas vai līdzīgas organizācijas, divas — lai pirktu tehniku zemnieku saimniecībai, viena — lai nomaksātu parādus, un viena neuzrādīja aizņēmuma mērķi. Neviena no šīm četrām mājsaimniecībām nebija ar mieru izmantot zemi vai savu māju kā kredīta ķīlu, kaut gan viena bija izmantojusi īpašumu kā nodrošinājumu savam iepriekšējam aizņēmumam (no pārējām viena bija izmantojusi nodrošinājumu tehniku, bet pārējām divām bija galvotāji). Tikai 12 no pārējām 50 mājsaimniecībām norādīja, ka tās būtu gatavas izmantot savu zemi vai māju kā nodrošinājumu. Pārējās sliecās domāt, ka tas būtu vai nu pārāk riskanti, vai arī nebūtu iespējams gūt ģimenes piekrišanu. Līdzīgs modelis pastāvēja Preiļos, kur tikai divas no

40 mājsaimniecībām, kas bija ieinteresētas uzsākt pašas savu uzņēmējdarbību, bija jau iepriekš ņēmušas aizdevumu no bankas, un tikai 10 (no kurām viena bija ņēmusi bankas kredītu agrāk) bija ar mieru izmantot savu māju vai zemi kā ķīlu.

5.1.8. Mājsaimniecību iztika

Darba trūkums, zemās algas un zemais mājsaimniecību ienākums summējoties noved pie tā, ka lielākā daļa mājsaimniecību un atsevišķu indivīdu ir iesaistīti pārtikas pašapgādes aktivitātēs. Bauskā 84% no visām mājsaimniecībām un 60% no visiem pieaugušajiem, bet Preiļos 95% no visām mājsaimniecībām un 67% no visiem pieaugušajiem nodarbojas ar pārtikas pašapgādi. Tas ir iespējams tādēļ, ka Bauskā 90% no visām mājsaimniecībām, bet Preiļos 96% no visām mājsaimniecībām ir pieejama zeme. Zemes platība variē atkarībā no mājas atrašanās vietas. Bauskā mājsaimniecībām, kas dzīvo dzīvokļos, vidēji ir mazāk par 3 hektāriem zemes¹, mājsaimniecībām, kuras dzīvo atsevišķās mājās ciematā, ir ap 6,5 hektāru, un mājsaimniecībām, kas dzīvo viensētās, ir ap 11,5 hektāru. Preiļos mājsaimniecībam, kas dzīvo dzīvoklī, pieder caurmērā ap 4,5 hektāru, mājsaimniecībām, kuras dzīvo atsevišķās mājās ciematā, jau ir pāri par 11 hektāriem, un mājsaimniecībām, kas dzīvo viensētās, ir 13,75 hektāri zemes. Aptauja liecina, ka lielākā daļa mājsaimniecību, kas rentē zemi, dzīvo dzīvokļos, īpaši tas attiecas uz Bausku, kur 75% no tiem, kas rentē zemi, dzīvo irētos dzīvokļos.² Zemes sadalījums Bauskā un Preiļos ir dots 2.attēlā.³ Kaut arī zemes rentēšana ir īpaši svarīga Bauskā (70% no visām mājsaimniecībām), 30% mājsaimniecību pieder pašām sava zeme, kuras platība vidēji sastāda ap 10 hektāru.⁴ Taču tikai ap 40% no visām mājsaimniecībām, kam Bauskā pieder

¹ Kaut gan tā variē visai ievērojami no ļoti mazas platības, kas tiek rentēta no pagasta, līdz 40 hektāriem, kas atrodas īpašumā, līdz 42 hektāriem, kas tiek rentēti.

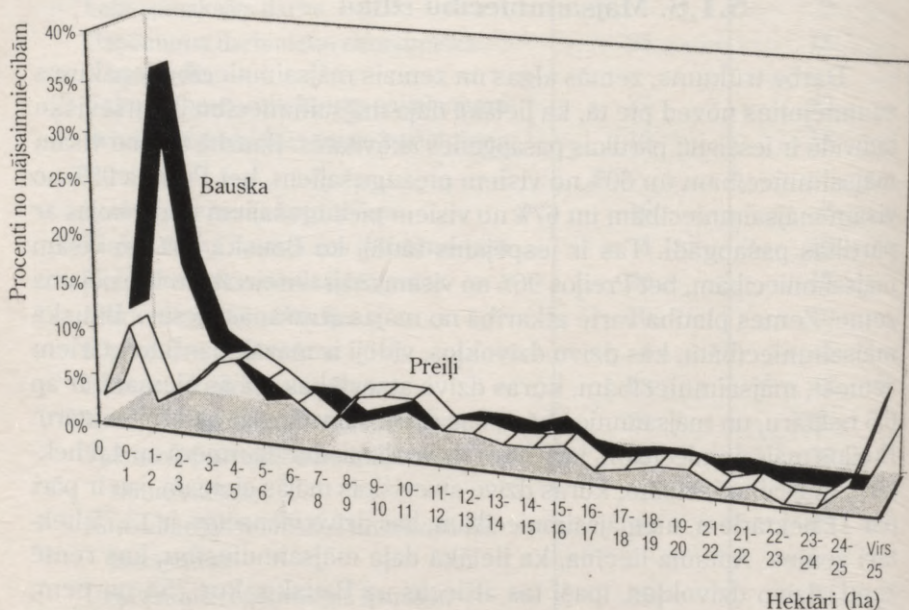
² 75% no tiem, kas Bauskā rentē zemi, rentē to no pagasta.

³ Jāpiezīmē, ka 2.attēls atspoguļo tās mājsaimniecības, kas sevi ir identificējušas kā zemnieku saimniecības. Bez tam tas nenozīmē, ka tās būtu mājsaimniecības ar lielāku zemes platību.

⁴ Protams, šie procenti viens otru neizslēdz — dažas mājsaimniecības, kurām pieder pašām sava zeme, zemi arī rentē, turklāt atsevišķos gadījumos lielas platības.

zeme, līdz šim ir reģistrējušas to zemesgrāmatā, bet 13% gaida uz zemes iemērišanu.

Preteji kā tas ir Bauskā, Preiļos tikai 20% no visām mājsaimniecībām rentē zemi, bet 85% no mājsaimniecībām pieder pašām sava zeme. Un atkal tikai ap 30% gadījumu zeme ir ieregistrēta zemesgrāmatā.

2.attēls. Kopējā zemes platība

Vidējās lauksaimniecības kultūru platības visās mājsaimniecībās (ieskaitot tās, kas sevi ir uzrādījušas kā zemniekus), ir atspoguļotas 27.tabulā. Tabula liecina arī, ka caurmērā lielākā daļa ražas tiek patērēta mājsaimniecībā (pašu patēriņš) vai izbarota mājlopiem.

Kā parādīts 28.tabulā, arī lielākā daļa lopkopības produkcijas tiek patērēta mājsaimniecībās. Vienīgais izņēmums ir nobarojamie gaļas liellopi un Preiļos piens.

Ir pilnīgi skaidrs, ka gan Bauskā, gan Preiļos mājsaimniecību lauksaimnieciskās aktivitātes galvenokārt ir virzītas uz mājsaimniecību iztikas nodrošināšanu un tikai mazs pārpalikums tiek virzīts uz tirgu.

27.tabula. Vidējās lauksaimniecības kultūru platības mājsaimniecībās un produkcijas izlietojums

Lauksaimniecības kultūras	% no platības		% produkcijas daļa, ko patērē mājās		% produkcijas daļa, ko izbaro mājlopiem	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Graudaugi	35	26	14	15	69	79
Augļi un ogas	6	6	92	93	5	8
Siens	14	32			96	97
Lopbarības augi	3	4			97	100
Pārējie zālāji	14	22			100	
Kartupeļi	3	5	71	47	24	50
Cukurbietes	25	2			25	88
Dārzeni	1	2	88	85	8	14
	100	100				

28.tabula. Vidējais mājlopu skaits mājsaimniecībā un produkcijas izlietojums

Mājlopi	Mājlopu skaits		% produkcijas daļa, ko patērē mājās	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Nobarojami liellopi	2	2	43	45
Slaucamas govīs	2	2	71	52
Kazas	1	2	100	86
Cūkas	4	3	68	89
Mājputni	13	11	98	99
Aitas	2	3	40	83

5.1.8.1. Mežu resursi

Bauskā tikai piecām no izlasē iekļautajām 264 mājsaimniecībām pieder mežu platības, kas sastāda 50, 11, 6, 3 un 2 hektārus (caurmērā 14,4 hektāri).

Tikai divas mājsaimniecības (viena no tām ar 11 hektāriem, otra ar 3 hektāriem) bija ar mieru atklāt, kā tās izmanto savu mežu, proti — malkas sagādei.

Preiļos situācija ir pavisam citāda. Tur tikai nedaudz mazāk nekā pusei no 151 aptaujātās mājsaimniecības pieder caurmērā 5,5 hektāri meža. Pretēji gaidītajam nebija nekādu pazīmju, ka mājsaimniecības izmanto savas mežu platības «aktīvu paplašināšanai». Tikai divas mājsaimniecības pārdeva papīr-malku. Pārējās uzrādīja, ka meža resursi tiek izmantoti, lai sagādātu malku un dažos gadījumos iegūtu meža produktus, pie kuriem pieder sēnes un ogas.

5.1.9 . Mājsaimniecību patēriņš

Dati, kas atspoguļoti 29.tabulā, apstiprina iztikas sagādāšanas aktivitāšu nozīmīgumu mājsaimniecībās. Izdevumi pārtikai un apkurei ir zemi, un lielākā daļa no katra patērētā pārtikas produkta veida tiek ražota mājās. Tādējādi izdevumus par pārtikas produktiem vajadzētu iztīrīt saistībā ar datiem par ienākumiem un īres maksu, kas minēti iepriekš. No šiem datiem ir pilnīgi skaidrs, ka vidējai mājsaimniecībai Bauskā un Preiļos ir smagi jācinās, lai nodrošinātu pietiekamu ienākumu samaksai par mājokli, uzturu un apģērbu. Lielākais vairums mājsaimniecību, kurām ienākumi ir zemāki par vidējiem, atrodas sevišķi grūtā situācijā.

29.tabula. Tipisks mājsaimniecības patēriņš
vasarā un ziemā

	Tipiskā vasaras mēnesi				Tipiskā ziemas mēnesi			
	Izdevumi latos		% no patēriņa ražots mājās		Izmaksas latos		% no patēriņa ražots mājās	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Gaļa un zivis	16	10	33	75	16	9	35	89
Piens	3	1	53	90	3	1	52	99
Kartupeļi	0	0	96	99	0	0	95	99
Olas	2	1	44	87	2	1	44	85
Citi dārzeņi	0	0	96	99	0	0	95	99
Ogles	0	1			21	22		
Elektrība	4	3			7	5		
Gāze	4	4			6	5		
Sabiedriskā apkure	3				20			
Malka	2	3	22	80	11	6	25	79

5.1.10. Ekonomiskā un sociālā palīdzība

Ņemot vērā grūto situāciju, jāatzīmē, ka vairākas mājsaimniecības minēja organizācijas, kas savu iespēju robežās sniedz sociālo un ekonomisko palīdzību. Šīs organizācijas uzskaitītas 30.tabulā. Taču ir jāpasvīt, ka visos gadījumos, ar vienu izņēmumu, respondenti uzrādīja tikai vienu palīdzības organizāciju un ka daudzi respondenti neminēja nevienu. Tādēļ ir nepieciešams, lai tās organizācijas, kas sniedz ekonomisko vai sociālo palīdzību, uzlabotu informāciju par saviem pakalpojumiem. Vienīgais izņēmums šajā ziņā bija pagasta valdes. Bauskā nedaudz vairāk par 50% respondentu un Preiļos nedaudz mazāk par 50% respondentu atzīmēja atbalstu, ko viņiem bija sniegusi pagasta valde.

30.tabula. Organizācijas, kas sniegušas sociālo un ekonomisko palīdzību

Rajons	Organizācija	Palīdzības veids
Bauska	Baznīca	Palīdzība bērniem Humanitārā palīdzība Morāls atbalsts Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs
	Uzņēmums	Pārtika Māju apkure, māju uzturēšana Humanitārā palīdzība Nodrošina gadījuma darbu Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs
	Rajona pašvaldība	Vispārēja palīdzība /tehnisks atbalsts Māju apkure, māju uzturēšana Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs
	Nodarbinātības dienests	Palīdzība bērniem Humanitārā palīdzība Sociālie pabalsti, palīdzība bērēs Sociālā aprūpe/medicīniskais atbalsts
	Zemnieku organizācijas	Vispārēja palīdzība /tehnisks atbalsts

Rajons	Organizācija	Palīdzības veids
Preiļi		Informatīvas konsultācijas/ prospekti Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs
	Mežsaimniecības konsultāciju dienests	Informatīvas konsultācijas/ prospekti
	Lauksaimniecības konsultāciju dienests	Informatīvas konsultācijas/ prospekti
	Pagasts	Nezina Pārtika Vispārēja palīdzība/tehnisks atbalsts Māju apkure, māju uzturēšana Palīdzība bērniem Humanitārā palīdzība Informatīvas konsultācijas/ prospekti Nodrošina gadījuma darbu Samazināti nodokļi Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs Sociālā aprūpe/medicīniska palīdzība
	Jaunatnes lideri/ klubi	Humanitārā palīdzība
	Baznīca	Humanitārā palīdzība Morāls atbalsts Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs
	Rajona pašvaldība	Māju apkure, māju uzturēšana Palīdzība bērniem Humanitārā palīdzība

Rajons	Organizācija	Palīdzības veids
		Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs Sociālā aprūpe/medicīniska palīdzība
	Nodarbinātības dienests	Informatīvas konsultācijas/ prospekti
	Zemnieku organizācijas	Informatīvas konsultācijas/ prospekti
	Mežsaimniecības konsultāciju dienests	Vispārēja palīdzība/tehnisks atbalsts Informatīvas konsultācijas/ prospekti Nodrošina gadījuma darbu
	Lauksaimniecības konsultāciju dienests	Vispārēja palīdzība/tehnisks atbalsts Informatīvas konsultācijas/ prospekti Sociāli pabalsti /palīdzība bērēs
	Nacionālās organizācijas	Humanitārā palīdzība
	Pagasts	Vispārēja palīdzība/tehnisks atbalsts Māju apkure, māju uzturēšana Palīdzība bērniem Informatīvas konsultācijas/ prospekti Nodrošina gadījuma darbu Sociāli pabalsti, palīdzība bērēs Sociālā aprūpe/medicīniska palīdzība
	Pagasta zemnieku konsultants	Vispārēja palīdzība/tehnisks atbalsts
	Jaunatnes vadītāji/ klubi	Vispārēja palīdzība/tehnisks atbalsts

5.2 Uzņēmēju aptauja

Uzņēmēju aptaujas izlase tika veidota mērķtiecīgi, lai nodrošinātu visu uzņēmējdarbības veidu aptveršanu izvēlētajos pagastos. Pavisam bija paredzēta 100 uzņēmumu — 65 Bauskā un 35 Preiļos — liela izlase. Faktiskā izlase atšķiras no plānotās un ir atspoguļota 31.tabulā. Izvēlētajos Preiļu pagastos nebija pietiekams skaits uzņēmumu, lai sastādītu plānoto izlasi. Sakarā ar ļoti mazu pastāvošo uzņēmumu skaitu dažos pagastos praktiski tika mēģināts aptaujāt visus uzņēmumus, kādi vien pagastā bija. Tas ne vienmēr bija iespējams sakarā ar objektīviem apstākļiem (īpašnieka vai vadītāja prombūtne, slimība). Preiļos uzņēmējdarbības aptauja drizāk bija skaitīšana nekā izlases veida aptauja. Bauskā daži uzņēmumu vadītāji bija ļoti negribīgi attiecībā uz piedalīšanos aptaujā — acīm redzot baidoties, ka aptauja ir maskēts veids, kā organizētai noziedzībai vai valdībai iegūt informāciju par uzņēmumiem. Līdz ar to Bauskā tika īstenota pieeja, kad tika aptaujāti visi tie uzņēmumi, kuru īpašnieki vai vadītāji labprāt ziedoja laiku, lai piedalītos pētījumā. Šī iemesla dēļ nav zināms, cik reprezentatīva ir Bauskas izlase.

31.tabula. Uzņēmumu izlases struktūra Bauskā un Preiļos

Bauskas rajons	Uzņēmumu skaits	Bauskas rajons	Uzņēmumu skaits
Brunavas pagasts	4	Aizkalnes pagasts	4
Gailišu pagasts	13	Jersikas pagasts	6
Īslīces pagasts	9	Pelēču pagasts	5
Vecumnieku pagasts	12	Silajāņu pagasts	2
Viesturu pagasts	5	Sutru pagasts	2
Kopā	43	Kopā	19

Visos uzņēmumos tika intervēts vai nu īpašnieks, vai vadītājs, un daudzos gadījumos tā faktiski bija viena un tā pati persona. Bauskā visas intervijas notika latviešu valodā, bet Preiļos dažas intervijas notika krievu valodā.

5.2.1. Uzņēmumu veidi

Uzņēmumu veidi Bauskā un Preiļos ir atspoguļoti 32.tabulā. Starpība abu rajonu ekonomiskajā attīstībā ir acīm redzama. Preiļos vienīgie vispār sastopamie uzņēmumu veidi ir tādi, kas saistīti ar transportu (degvielas uzpildes stacijas u.c.) un mazumtirdzniecību (produkcijas realizācija tieši patērētājiem). Bauskā bez transporta pakalpojumu un mazumtirdzniecības uzņēmumiem ir lielāks skaits cita veida uzņēmumu — lauksaimniecības apgādes uzņēmumi, lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumi, lielas paju sabiedrības, kokapstrādes uzņēmumi un uzņēmumi, kas uzsāk jaunas aktivitātes ražošanas un pakalpojumu jomā.¹ Visumā firmas pieder to vadītājiem, kaut arī dažās ir ierobežots īpašnieku skaits no darba ņēmēju vidus, bet lielajās paju sabiedrībās akcionāri ir arī nestrādājošie pensionāri. Intervijas ar uzņēmējiem parādīja, ka dažos gadījumos viņi pagastā, kurā nodarbojas ar uzņēmējdarbību, ir ienācēji no ārpusēs.

32.tabula. Uzņēmumu veidi Bauskā un Preiļos

	Uzņēmumu skaits		Vidējais īpašnieku skaits	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Lauksaimniecības izejvielu piegāde	3	1	5	1
Lauksaimniecības produktu pārstrāde, pārtikas un dzērienu ražošana	7	1	17	5
Lauksaimniecības uzņēmums (paju sabiedrība, zemnieku lielsaimniecība)	6	1	181	2
Degvielas stacija, autoserviss, transporta pakalpojumi	3	5	4	1
Rūpniecība un celtniecība	2	1	11	1
Kokapstrāde un realizācija	6	3	10	3

¹ Izvēlētā aptaujas stratēģija paredzēja intervēt atsevišķi mājsaimniecības un uzņēmumus. Sakarā ar to, ka zemnieku saimniecības visumā pieder un tās vada mājsaimniecības, zemkopības uzņēmumi tika iekļauti uzņēmumu izlasē tikai tad, ja tie piederēja kooperatīviem vai arī bija sabiedrības ar ierobežotu atbildību, nodarbojās ar mazāk izplatītu (novatorisku) ražošanu vai acimredzamu lielražošanu.

	Uzņēmumu skaits		Vidējais īpašnieku skaits	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Tirdzniecība, veikali, mazumtirdzniecība, kafējnīcas, citi pakalpojumi	16	7	2	1

Uzņēmumu dibināšanas laiks (skat. 33.tabulu) liek domāt, ka 1993.gads un 1994.gads bija sava veida uzņēmējdarbības bums, kad strauji auga jaunizveidoto uzņēmumu skaits. Uzņēmumu veidošanās tempi kopš tā laika ir kritušie. Varbūt tas ir sakarā ar zināmu sliekšni, kas sasniegts uzņēmumu skaita ziņā, kāds var pastāvēt pagastos ar pašreizējo pieprasījuma līmeni.

33.tabula. Uzņēmumu izveidošanas laiks

	% no aptaujātajiem uzņēmumiem	
	Bauska	Preiļi
Pirms 1991.g.		16
1991.g.	12	5
1992.g.	16	21
1993.g.	21	26
1994.g.	30	21
1995.g.	21	5
1996.g.		5
	100	100

Piezīme. Skaitļi ailēs kopumā var neveidot 100% sakarā ar noapaļošanu.

5.2.2. Uzņēmēju darbība citos uzņēmumos

No intervētajiem vadītājiem un uzņēmumu īpašniekiem Bauskā 15 (35%) un Preiļos septiņi (37%) bija iesaistīti arī citos uzņēmumos kā īpašnieki, līdzīpašnieki vai vadītāji. Bauskā lielākais vairums šo citu uzņēmējdarbības veidu saistījās ar lauksaimniecības un lauksaimniecības

produktu pārstrādes aktivitātēm, kaut arī tie aptvēra vienu firmu, kas nodarbojās ar rūpniecību, celtniecību un vienu uzņēmumu, kas nodarbojās ar mazumtirdzniecību. Preiļos šie cita veida uzņēmumi bija dažādi lauksaimniecības uzņēmumi — viena lauksaimniecības produktu pārstrādes firma, kafejnīca, veikals, degvielas uzņēmums, autoservisa un transporta uzņēmumus.

No 61 aptaujātā uzņēmēja tikai četri (divi Bauskā un divi Preiļos) arī agrāk bija nodarbojušies ar uzņēmējdarbību vadītāja kapacitātē. Bauskā abi bija atstājuši savus iepriekšējos uzņēmumus (kas joprojām turpina darboties) ar mērķi uzsākt paši savu uzņēmējdarbību. Turpretim Preiļos abiem uzņēmējiem viņu iepriekšējie uzņēmumi nesen bija nokļuvuši grūtībās, vienā gadījumā sakarā ar aizkavētiem maksājumiem par produkciju un otrā gadījumā sakarā ar tirgus zaudēšanu.

Izvaicājot darījuma cilvēkus par tiem uzņēmumiem, kuros viņi strādājuši iepriekš, tika konstatēts, ka bez šīm četrām firmām viena firma Bauskā (1992.gadā) un četras firmas Preiļos (viena 1994.gadā, viena 1995.gadā un divas 1996.gadā) ir apturējušas komercdarbību sakarā ar tirgus un komerciālo iespēju zaudēšanu. Šie izputējušie uzņēmumi bija viena paju sabiedrība, divi lauksaimniecības produkcijas pārstrādes uzņēmumi, divi lauksaimniecības izejvielu piegādes uzņēmumi un divi mežsaimniecības/kokapstrādes uzņēmumi.

5.2.3. Vadītāji un īpašnieki

Kā Bauskā, tā Preiļos 84% no intervētajiem īpašniekiem vai vadītājiem bija latvieši. Bauskā nedaudz vairāk nekā pusei vadītāju vai īpašnieku bija augstākā izglītība, 20% bija tehnikuma vai profesionāli tehniskās skolas izglītība, 20% bija vidējā izglītība un tikai nedaudz mazāk par 10% bija pamatskolas izglītība, kamēr Preiļos tikai nedaudz vairāk par 20% bija augstākā izglītība, apmēram pusei bija tehnikuma vai profesionāli tehniskās skolas izglītība, aptuveni ceturtajai daļai bija vidējā izglītība, un atlikušajiem 5% bija pamatskolas izglītība.

Kā parādīts 34.tabulā, pašreizējiem uzņēmumu vadītājiem un īpašniekiem Bauskā un Preiļos ir daudzveidīga iepriekšējā darba pieredze. Taču Bauskā iezīmīgs ir visai lielais agrāko valsts un kolektīvo saimniecību administrācijas darbinieku skaits, kuriem tagad pieder pašiem savi uzņēmumi.

34.tabula. Bauskas un Preiļu uzņēmēju nodarbošanās
1991.gadā

Nodarbošanās 1991.gadā	Uzņēmēju skaits	
	Bauska	Preiļi
Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	1	2
Sakaru darbinieks		1
Celtniecība	2	2
Šoferis	1	1
Elektriķis/santehniķis/ mehāniķis/utt.	2	1
Kolhozu/sovhozu administrācijas darbinieks	12	
Kolhozu/sovhozu laukstrādnieks		1
Kolhozu/sovhozu mehanizators/šoferis		1
Kolhozu/sovhozu speciālists	5	2
Mežstrādnieks	4	
Mājsaimniece, dekrēta atvaļinājums		1
Zemnieks	2	
Profesionālis	2	1
Pakalpojumi	4	2
Valsts iestāžu darbinieks	2	
Valsts rūpniecības uzņēmums (bez lauksaimniecības produkcijas pārstrādes)	1	
Students, skolnieks	3	1
Nav zināms	2	3
Kopā	43	19

Aktīvi, ko uzņēmēji ir ieguvuši valsts uzņēmumu un kolhozu privatizācijas rezultātā papildus pie sertifikātiem, kas tika piešķirti visiem iedzīvotājiem, ir atspoguļoti 35.tabulā. Redzams, ka abos rajonos gandrīz puse no uzņēmējiem nav saņēmuši nekādus aktīvus un tikai daži ir ieguvuši zemi, ēkas vai tehniku.

35.tabula. Privatizācijas rezultātā iegūtie aktīvi

Aktīvi	Uzņēmēju skaits, kuri ieguvuši aktīvus	
	Bauska	Preiļi
Kapitālas iekārtas	4	2
Zeme un ēkas	1	1
Pajas	21	8
Nekas	21	9

Piezīme. Ailēs uzņēmēji nav summēti katrā rajonā, jo daži uzņēmēji ir saņēmuši dažādus aktīvu veidus.

5.2.4. Tirgus

Informācija par apsekoto uzņēmumu produkcijas tirgu un noņēmējiem tika apkopota kopā ar informāciju par to relatīvo nozīmīgumu uzņēmuma finansu rādītājos. Taču, lai gan respondenti labprāt identificēja tirgus kur viņi pārdeva savu produkciju, viņi ne sevišķi vēlējas atsegt to īpatsvaru kopējā realizācijas apjomā un vēl mazāk to īpatsvaru peļņā.

5.2.4.1. Bauskas rajons

Produkcija	Marketinga kanāli
Lauksaimniecības ražošanas izejvielas	Pagasta tirgus un vietējās pilsētas tiek izmantotas, lai pārdotu tieši gala patērētājiem. Šie tirgi izsmēļ gandrīz šo uzņēmumu pārdošanas apjomu un visu peļņu

Produkcija	Marketinga kanāli
Lauksaimniecības pārstrādes produkti	Vietējā pilsēta, Rīga un eksporta tirgus dominē. Lielākā produkcijas daļa tiek pārdota vairumtirgotājiem un mazumtirgotājiem, taču zināms ierobežots daudzums tiek pārdots tieši patērētājiem. Tiem uzņēmumiem, kas pārdod Rīgas tirgū, šis tirgus nodrošina aptuveni pusi no uzņēmumu apgrozījuma
Plaša patēriņa preces un sabiedriskā ēdināšana/kafejnīcas	Pārdošana pagasta tirgū tieši patērētājiem
Lauksaimniecības ražojumi	Marketinga kanāli variē starp ražotājiem, no kuriem daži lielāko daļu produkcijas pārdod pagasta tirgū gala patērētājiem, daži apgādā dažādus pārstrādes uzņēmumus (vecos valsts pārstrādes uzņēmumus un jaunus pārstrādes uzņēmumus) un starpniekus vietējās pilsētās. Citi nosūta lielāko daļu savas produkcijas pārstrādes uzņēmumiem un mazumtirgotājiem Rīgā
Degviela, autoserviss, transports	Pagasta tirgus tieši gala patērētājiem
Rūpniecība/celtniecība	Rīga un Latvijas tirgus, kur pārsvarā pārdod tieši patērētājiem
Kokapstrāde un realizācija	Pārvarā eksports un Rīgas tirgus, kur pārdod galvenokārt starpniekiem un mazumtirgotājiem, kaut gan pastāv arī vietējais pieprasījums no gala patērētāju puses

Marketinga kanāli pēdējos divos gados ir mainījušies maz. Taču daži no jauna izveidotie lauksaimniecības un mežsaimniecības pārstrādes uzņēmumi ir nākuši veco valsts pārstrādes uzņēmumu vietā.

5.2.4.2. Preiļu rajons

Produkcija	Marketinga kanāli
Lauksaimniecības ražošanas izejvielas	Pārdod gala patērētājiem pagastā
Lauksaimniecības pārstrādes produkti	Pārdod starpniekiem un mazumtirgotājiem vietējās pilsētās
Plaša patēriņa preces un sabiedriskā ēdināšana/kafejnīcas	Pārdošana notiek pagastā tieši patērētājiem
Lauksaimniecības ražojumi	Lielākā daļa produkcijas nonāk vecajos valsts pārstrādes uzņēmumos, pie starpniekiem, mazumtirgotājiem un gala patērētājiem vietējās pilsētās, tikai neliela produkcijas daļa tiek vesta uz Rīgu
Kokapstrāde un realizācija	Lielākais produkcijas daudzums iet caur starpniekiem uz eksportu vai Rīgas tirgu, tikai pavisam neliela daļa nonāk pie gala patērētājiem vietējā apkārtnē

Pēdējos divos gados firmu izmantotajos marketinga kanālos nav notikušas būtiskas izmaiņas, kaut gan pastāv zināmas norādes, ka dažu zemnieku saimniecību produkcija, kas agrāk gāja tieši pie mazumtirgotājiem, tagad tiek pārdota nesen izveidotam pārstrādes uzņēmumam Rīgā un ka daļa produkcijas, kas agrāk tika pārdota tieši patērētājiem, tagad nonāk pie mazumtirgotājiem.

5.2.4.3. Pārdošanas problēmas

Problēmas, ar kurām Bauskas un Preiļu uzņēmumiem nākas sastapties, pārdodot savu produkciju, ir atspoguļotas 36.tabulā. Nebija nekādas norādes par to, ka šīs problēmas variē atkarībā no uzņēmuma veida, kaut gan tas var būt saistīts ar nelielu apsekoto uzņēmumu skaitu. Kā redzams, visbiežāk minētā problēma kā Bauskā, tā Preiļos ir zemās cenas (šo

problēmu uzņēmēji uzsvēra arī fokusgrupu diskusijās). Kamēr teorija un prakse skaidrotu, ka tik zemām cenām ir virkne cēloņu, šajā kontekstā ir svarīgi atzīmēt otru visbiežāk minēto problēmu — zemo pirktspēju. Visticamāk, ka zema pieprasījums, kas rodas sakarā ar ļoti zemiem māj-saimniecību ienākumiem abos rajonos (mājsaimniecību aptauja fiksēja, ka ienākumu tik tikko pietiek, lai segtu izdevumus par mājokli, apkuri un pašiem nepieciešamākajiem pārtikas produktiem) ir galvenais cēlonis zemā-jām cenām, ar kurām jāsastopas uzņēmējiem.

Pie citām visvairāk minētajām problēmām piederēja samaksas aizka-vēšana, transportēšana un mazie produkcijas apjomi un Preiļos arī ar gla-bāšanu saistītās problēmas.

**36.tabula. Produkcijas pārdošanas problēmas
Bauskā un Preiļos**

Pārdošanas problēmas	% no uzņēmumiem	
	Bauska	Preiļi
Zemas cenas	35	53
Pārdošanas sezonas raksturs		5
Laika trūkums marketinga organizēšanai		5
Konkurence	2	5
Ierobežots ražojumu klāsts		5
Tirgus struktūru trūkums	2	5
Valsts regulējošie noteikumi	9	5
Slikts nodrošinājums ar ražošanas iekārtām	9	5
Zema produktu kvalitāte	2	5
Iesaiņojums	2	11
Transports	12	11
Glabāšana	2	21
Mazs produkcijas apjoms	16	32
Samaksas aizkavēšana	23	26
Zema pirktspēja	30	37
Negodīga tirdzniecība	5	5
Citas	7	5

5.2.5. Darbinieki

Kā parādīts 37.tabulā, nodarbinātība apsekotajos Preiļu rajona uzņēmumos kopš 1994.gada ir palielinājusies tikai par 25 personām — no 65 līdz 90 personām. Bauskas rajonā šajā pašā laikā nodarbinātība apsekotajās firmās palielinājās par 882 personām — no 719 līdz 1,601. Nodarbinātie, kuri visvairāk pieņemti darbā Bauskā, ir priekšstrādnieki un kvalificēti strādnieki, kaut gan ir bijis arī zināms palielinājums administratīvajā personālā.

**37.tabula. Nodarbinātība 1996. un 1994.gadā
pa personāla grupām un pēc dzimuma**

Nodarbināto skaits	1996.gads (XI)				1994.gads			
	Bauska				Preiļi			
	Virieši	Sievietes	Virieši	Sievietes	Virieši	Sievietes	Virieši	Sievietes
Administratīvais personāls	51	91	1	4	16	33	1	2
Vadītāji	57	26	14	7	29	6	11	5
Priekšstrādnieki, kvalificēti strādnieki	879	297	16	20	347	43	16	17
Puskvalificēti, nekvalificēti strādnieki	184	16	25	3	234	11	11	2
Kopā	1171	430	56	34	626	93	39	26

Kā parādīts 38.tabulā, sievietes Bauskā no nodarbinātības pieauguma apsekotajās firmās ir ieguvušas vairāk nekā virieši gan relatīvos, gan absolūtos skaitļos. Sieviešu vidū nodarbinātība ir pieaugusi par 268 personām, kas strādā pilnu darba dienu, par 20 personām, kas strādā nepilnu darba dienu, un par 12 personām, kas strādā sezonas darbu, kamēr viriešu vidū nodarbinātība ir palielinājusies par 210 pilnas darba dienas strādniekiem, 3 nepilnas darba dienas strādniekiem un 32 sezonas strādniekiem. Turpretim Preiļos pārsvarā virieši ir bijuši ieguvēji no nodarbinātības pieauguma laika posmā no 1994. līdz 1996.gadam. Viriešiem pilnas darba dienas strādnieku skaits pieauga par 25 personām, nepilnas darba dienas darbinieku skaits —

par 2 personām, bet sezonas strādnieku skaits samazinājās par 3 personām, kamēr sieviešu nodarbinātība pieauga tikai pilnu darba dienu strādājošo ziņā un tad arī tikai par 5 personām.¹

38.tabula. Nodarbinātība pašreiz un 1994.gadā pēc pilna un daļēja darba dienas un pēc dzimuma

Nodarbināto skaits	Pilnu darba dienu		Nepilnu darba dienu		Sezonas	
	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes
<u>Pašreiz</u>						
Bauska	814	402	133	69	101	24
<u>1994.gads</u>						
Bauska	604	134	130	57	133	4
<u>Pašreiz</u>						
Preiļi	54	20	5	8	2	2
<u>1994.gads</u>						
Preiļi	29	15	3	8	5	2

Piezīme. Atšķirības 37. un 38.tabulā ir radušās sakarā ar nelielām pret-runām primārajos datos.

Ir jāatzīmē, ka šīs izmaiņas nodarbinātībā var nebūt atspoguļotas oficiālajā statistikā, jo aptauja rāda, ka Bauskā 32% un Preiļos 36% strādnieku nav darba grāmatīņu, t.i., viņu nodarbinātība ir neoficiāla.

5.2.6. Uzņēmumu darbība

Kā iepriekš minēts, dažu uzņēmumu vadītāji un īpašnieki nelabprāt atklāja finansiāla rakstura informāciju par saviem uzņēmumiem. Ap 20% no īpašniekiem/vadītājiem abos rajonos nevēlējās izpaust finansu informāciju, un Bauskā ap 50% no uzņēmumiem nevēlējās vai nevarēja nosaukt tiro peļņu. Tādēļ datiem par uzņēmumu caurmēra pārdošanas apjomu

¹ Nelielas atšķirības 37. un 38.tabulas datos izriet no nelielām pretrunām primārajos datos, taču tabulās atspoguļotie rezultāti (lielumi un izmaiņu virzieni) ir salīdzināmi.

(apgrozījumu) un tīro peļņu, kas atspoguļoti 39.tabulā, vajadzētu pieiet ar lielu piesardzību. Ir arī jāpiezīmē, ka laikā no 1993.gada līdz 1995.gadam uzņēmumu skaits ir pieaudzis. Caurmēra pārdošanas apjoma samazinājumu Preiļos un caurmēra tīrās peļņas samazinājumu Bauskā un Preiļos 1994.gadā, liekas, ir izraisījis tas apstāklis, ka jaunajām firmām ir bijusi tikai neliela peļņa viņu darbības pirmajā gadā.

39.tabula. Uzņēmumu darbība no 1993. līdz 1995.gadam

Vidējais pārdošanas apjoms	1993.g.	1994.g.	1995.g.
Bauska	Ls 12 4953	Ls 299 113	Ls 283 795
Preiļi	Ls 5 496	Ls 4 875	Ls 12 841

Vidējā tīrā peļņa	1993.g.	1994.g.	1995.g.
Bauska	Ls 36 850	Ls 6 603	Ls 31 714
Preiļi	Ls 1 300	Ls 1 256	Ls 8 582

Kaut arī datu reprezentativitāte nav skaidra, dati liecina, ka Bauskā salīdzinājumā ar Preiļiem ir daži apgrozījuma un rentabilitātes ziņā daudz lielāki uzņēmumi. Preiļos uzņēmumi ir visumā mazāki. Taču dati arī rāda, ka caurmērā uzņēmumu rentabilitāte Preiļos šajā laikā ir jūtami pieaugusi. Tā ir pozitīva liecība tam, ka uzņēmumi var tikt attīstīti pat daudz nelabvēlīgākā komerciālā vidē, kāda ir Preiļu rajonā.

5.2.6.1. Faktori, kas ietekmē uzņēmumu darbību

Kā redzams 40.tabulā, Bauskā uzņēmēji uzskata, ka viņu uzņēmējdarbību pozitīvi ietekmē nacionālais un vietējais pieprasījums, pašu rīcībā esošais kapitāls, darbaspēka izmaksas un uzticamība, uzņēmuma atrašanās vieta un pašu zināšanas un informācija par tirgu. Turpretim uzņēmēji uzskata, ka viņu uzņēmējdarbību kavē tas, ka uzņēmums ir mazs, kredīti ir grūti dabūjami vai dārgi, kvalificēta darbaspēka trūkums, esošās tehnikas, mašīnu, ēku un ceļņu nepiemērotība, kā arī ceļu un telekomunikāciju infrastruktūras stāvoklis.

40.tabula. Norādīto faktoru ietekme uz uzņēmumu darbību Bauskā

Faktori	% no uzņēmumiem			
	Nav atbildes	Negatīva	Nekāda	Pozitīva
Pieprasījums Latvijā	5	14	37	44
Vietējais pieprasījums	2	16	21	60
Tas, ka uzņēmums ir mazs	7	42	40	12
Pašu kapitāla pieejamība	9	9	26	56
Kredītu pieejamība	5	47	40	9
Kredītu cena	5	63	33	0
Darbspēka cena	5	9	44	42
Kvalificētu strādnieku pieejamība	5	40	37	19
Darbinieku uzticamība	0	21	33	47
Izmantotā tehnika	9	49	12	30
Uzņēmuma ēkas	9	40	23	28
Uzņēmuma atrašanās vieta	2	33	9	56
Zināšanas un informācija par tirgu	12	19	28	42
Tehniskā atbalsta pakalpojumi	16	23	40	21
Finansiālā atbalsta pakalpojumi	16	23	51	9
Ceļu infrastruktūra	9	53	16	21
Dzelzceļu infrastruktūra	7	19	72	2
Elektrības, gāzes un ūdensapgāde	5	33	26	37
Telekomunikāciju infrastruktūra	5	63	21	12

Preiļos, kā tas parādīts 41.tabulā, uzņēmēji norādīja mazāku skaitu faktoru, kas labvēlīgi ietekmē viņu uzņēmējdarbību. Visbiežāk minētie ir darbaspēka zemā cena un uzticamība, izdevīga uzņēmuma atrašanās vieta un zināšanas un informācija par tirgu. Kā īpaši problemātiskus faktorus Preiļu uzņēmēji minēja vietējo pieprasījumu, pašu kapitāla trūkumu, iespējas dabūt kredītu un tā cenu, kā arī iespējas dabūt finansiālā atbalsta pakalpojumus. Arī lielākais vairums citu faktoru Preiļos nav labvēlīgi uzņēmējdarbībai.

41.tabula. Norādīto faktoru ietekme uz uzņēmumu darbību Preiļos

Faktori	% no uzņēmumiem			
	Nav atbildes	Negatīva	Nekāda	Positīva
Pieprasījums Latvijā	11	11	47	32
Vietējais pieprasījums	11	42	21	26
Tas, ka uzņēmums ir mazs	21	26	47	5
Pašu kapitāla pieejamība	26	42	0	32
Kredītu pieejamība	11	63	21	5
Kredītu cena	21	68	11	0
Darbaspēka cena	5	16	42	37
Kvalificētu strādnieku pieejamība	21	26	32	21
Darbinieku uzticamība	5	5	26	63
Izmantotā tehnika	16	37	11	37
Uzņēmuma ēkas	16	21	32	32
Uzņēmuma atrašanās vieta	11	21	11	58
Zināšanas un informācija par tirgu	16	5	32	47
Tehniskā atbalsta pakalpojumi	16	21	47	16
Finansiālā atbalsta pakalpojumi	11	63	16	11
Ceļu infrastruktūra	11	37	21	32
Dzelzceļu infrastruktūra	16	16	63	5

Faktori	% no uzņēmumiem			
	Nav atbildes	Negatīva	Nekāda	Pozitīva
Elektrības, gāzes un ūdensapgāde	11	26	37	26
Telekomunikāciju infrastruktūra	16	37	26	21

5.2.7. Uzņēmējdarbības atbalsta organizācijas

Pagasta valdei ir bijusi liela loma palīdzības sniegšanā uzņēmumu izveidošanas gaitā kā Bauskā, tā Preiļos (skat. 42.tabulu). Izņemot palīdzību no grāmatvežiem, pastāvošie uzņēmumi šajos rajonos reti kad ir saņēmuši palīdzību no citām organizācijām vai indivīdiem.¹

Turpmāk savu uzņēmumu attīstībai papildus pie tā, ko dod pagasta valde, viņi vēlētos saņemt palīdzību no speciāliem uzņēmējdarbības konsultantiem un kredīta organizācijām (it īpaši Preiļos).

42.tabula. Uzņēmējdarbības atbalsta organizācijas

Organizācija	% no uzņēmumiem kas saņēmuši palīdzību izveidē		% no uzņēmumiem kas vēlētos palīdzību tālākā attīstībā	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Grāmatveži	30	21	9	
Bankas un citas kredīta organizācijas				5
Uzņēmējdarbības konsultants	9	5	14	21
Kooperatīvs	7	16		
Valdības noteikumi/atbalsts	5	5	2	5

¹Protams, tas, ka uzņēmēju izlasē tika iekļautas tikai statūsabiedrības un pašas lielākās biznesa fermas, pietiekami neatspoguļo Lauksaimniecības konsultāciju dienesta nozīmīgumu.

Organizācija,	% no uzņēmumiem kas saņēmuši palīdzību izveidē		% no uzņēmumiem kas vēlētos palīdzību tālākā attīstībā	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Rūpniecības un profesionālas organizācijas	2	11	5	5
Lauksaimniecības konsultāciju dienests	5	21	5	5
Lauku attīstības fonds				26
Jurists	7		2	
Mobilais kredīta inspektors	2		16	16
Cita organizācija	5	16	0	
Ārzemju konsultants	2		2	
Pagasta krājaizdevu sabiedrība				11
Pagasta valde	44	42	44	37
Privātās firmas	12	11	7	
Tehniskais/ražošanas konsultants				11

Palīdzības veidi, kādus uzņēmumi vēlētos saņemt turpmāk savu uzņēmumu attīstīšanai, ir parādīti 43.tabulā. Nav nekāds pārsteigums, ka nodokļu samazināšana ir visbiežāk prasītais palīdzības veids, kaut gan pārsteigums varētu būt, ka šāda atbilde nebija 100% gadījumu! Tika izteikta vēlme arī pēc konsultācijām tehniskajos un ražošanas jautājumos, kā arī konsultācijām uzņēmuma vadības un marketinga jautājumos. Kaut gan vairumā gadījumu, izņemot vienu, uzņēmēji uzskatīja, ka viņiem nepieciešamais palīdzības veids bija pieejams, tas apstāklis (kā parādīts 43.tabulā), ka daži uzņēmēji nezināja, ka palīdzība ir pieejama, var norādīt uz kavēkliem šo uzņēmumu attīstībā.

Pie metodēm, kā uzņēmēji vēlētos saņemt palīdzību, pieder galvenokārt apmācības kursi, tiešas konsultācijas, eksperta sagatavots ziņojums un citu uzņēmumu apmeklējumi (skat 44.tabulu). Preiļos ražotāju organizācijas tika norādītas it īpaši, bet pārējās metodes tika minētas ne tik bieži.

43.tabula. Uzņēmējdarbības atbalsta veidi

Atbalsta veidi	% uzņēmumi, kuri vēlētos saņemt palīdzību nākotnē uzņēmējdarbības attīstībai		% no uzņēmumiem, kuri vēlētos saņemt palīdzību, bet konstatēja, ka tas ir neiespējami	
	Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
Aktīvu ieguve	5		50	
Piemērots kredīts	7		67	
Uzņēmuma darbinieku ekonomiskā apmācība	5		0	
Celtniecības/arhitektūras pakalpojumi	9		25	
Brīvas ekonomiskas zonas izveidošana		5		0
Kredīts zemes pirkšanai	12	5	60	0
Tiešas valsts investīcijas infrastruktūrā	9	16	25	67
Valsts valūtas stabilizācija	5		50	
Konsultācijas vadības jautājumos	7	11	0	0
Marketinga konsultācijas	12	11	40	0
Hipotekārā kredītēšana	12	16	20	33
Pārējie	12		60	
Ārzemju konsultācijas	2		0	
Biznesa plāna sagatavošana	7	26	0	20
Kredīta pieprasījuma sagatavošana	9	26	25	60
Valsts un pašvaldības nodokļu samazināšana	42	32	44	67
Pašmotivācija/personīgās īpašības	7	5	0	0
Konsultācijas tehniskos un ražošanas jautājumos	35	26	33	20
Profesionālās kvalifikācijas celšana	2		0	
Uzņēmumu dibināšanas izdevumu segšana	12	5	40	100

44.tabula. Uzņēmējdarbības atbalsta metodes

Atbalsta veidi	% no uzņēmumiem	
	Bauska	Preiļi
Zemnieku organizācijas	7	
Granti / finansiāla palīdzība/ palīdzība ar investīcijām	5	
Iespējas saņemt informāciju	7	
Likumdošana	2	
Pagastā organizētie apmācību kursi	21	21
Ne-sociālistiskas organizācijas	2	
Palīdzība nav vajadzīga, lai tirgus nosaka	5	
Individuāls konsultanta padoms	33	47
Pārējās	2	5
Ražotāju organizācijas	5	21
Eksperta ziņojums uzņēmumam	26	16
Konsultācijas par nodokļiem	2	
Citu uzņēmumu apmeklējumi	33	32
Demonstrējumu saimniecību apmeklējumi	12	11

5.2.8. Aizņēmumi

Bauskā no 43 apsekotajiem uzņēmumiem tikai 9 iepriekš bija ņēmuši aizdevumu no bankas vai citām organizācijām, galvenokārt zemes un pamatlīdzekļu pirkšanai un apgrozāmā kapitāla sarūpei. Preiļos no apsekotajiem 19 uzņēmumiem 16 bija ņēmuši aizdevumu zemes un pamatlīdzekļu pirkšanai, kā arī apgrozāmiem līdzekļiem. Kā jau minēts iepriekš, Preiļos relatīvi lielāks skaits uzņēmēju norādīja, ka pašu kapitāla pieejamība viņiem ir stipri ierobežota. Droši vien arī šī iemesla dēļ lielākā daļa no viņiem ir ņēmuši kredītu bankā vai citās organizācijās, un relatīvi lielāks uzņēmēju skaits norādīja, ka piemērotu kredītu trūkums nelabvēlīgi ietekmē viņu uzņēmumus.

Kā parādīts 45.tabulā, lielāka uzņēmēju daļa Preiļos nekā Bauskā norādīja, ka turpmākiem ieguldījumiem uzņēmumā viņi domā izmantot pašu ietaupījumus, lai gan arī lielākā daļa uzņēmēju Preiļos salīdzinājumā

ar Bausku paredzēja izmantot arī īstermiņa un ilgtermiņa komerciālus aizņēmumus. Šķiet, ka Preiļos uzņēmēji labprātāk ir ar mieru kombinēt savus ietaupījumus ar kredītiem, lai nodrošinātu investīcijas savos uzņēmumos. Kaut gan uzņēmēji Preiļos labprāt vēlas investēt paši savus ietaupījumus, šie fondi šķiet nepietiekami, lai pilnā mērā segtu nepieciešamās investīciju izmaksas.

45.tabula. Iespējamie fondu avoti investīcijām uzņēmumos

Atbalsta veidi	% no uzņēmumiem	
	Bauska	Preiļi
Īstermiņa komerciālais aizņēmums (<1 gads)	14	21
Ilgtermiņa komerciālais aizņēmums (2—10 gadi)	28	37
Ģimenes ietaupījumi	21	21
Ārzemju investīcijas	5	5
Citi uzņēmumi	7	
Paša ietaupījumi	51	58
Pamatlīdzekļu pārdošana	14	16

Lielākais vairums no aptaujāto uzņēmēju līdz šim ņemtajiem kredītiem ir bijuši ar termiņu uz 1 gadu, kaut gan Bauskā divi aizdevumi bija ņemti ar termiņu uz 2 gadiem un viens ar termiņu uz 4 gadiem, bet Preiļos divi kredīti bija ņemti ar termiņu uz 5 gadiem un viens ar termiņu uz 7 gadiem. Procentu likmes bija ļoti atšķirīgas pat tiem aizdevumiem, kas bija ņemti vienā gadā. Piemēram, 1993.gadā daži kredītņēmēji maksāja procentu likmes no 25% līdz 35%, kamēr citi vairāk nekā 100%. Aizdevumiem, kas bija ņemti 1996.gadā, procentu likmes svārstījās no 16% līdz 29%.

Bauskā 26 uzņēmēji (60%), starp kuriem divi bija ņēmuši kredītu agrāk, nevēlējās izmantot kredīta nodrošinājumam savu māju vai zemi, jo uzskatīja to par ļoti riskantu. Preiļos turpreti tikai 7 uzņēmēji (37%) nevēlējās izmantot kredīta nodrošinājumam savu māju vai zemi. Varētu likties, ka varbūt aiz nepieciešamības uzņēmēji Preiļos mazāk baidās riskēt nekā uzņēmēji Bauskā. Taču tikai četri uzņēmēji Preiļos domāja, ka viņi varētu panākt, ka kāds no ģimenes locekļiem būtu aizņēmuma garantētājs, tomēr visi četri bija ar mieru izmantot savu māju vai zemi kā kredīta ķilu.

5.3. Aptauiju secinājumi

5.3.1. Mājsaimniecības

Bezdarbs starp potenciāli ekonomiski aktīviem iedzīvotājiem, kuri dzīvo Bauskā un Preiļos, attiecīgi tika novērtēts uz 35% un 55%. Kaut arī šie skaitļi šķiet augsti, datu noturīgums ļauj šiem novērtējumiem ticēt. Ikvienā gadījumā, kad indivīdi tika pieskaitīti bezdarbniekiem, respondenti spēja norādīt, cik ilgi attiecīgais indivīds ir bez darba. Bez tam daži ekonomiski aktīvajā vecumā un mājsaimniecībā uz vietas dzīvojoši ģimenes locekļi netika pieskaitīti ne pie bezdarbniekiem, ne arī pie tādiem, kuriem ir darbs. Tas liek domāt, ka novērtējums attiecībā uz bezdarbu nav pārspilēts, iekļaujot bezdarbnieku skaitā arī tos individuus, kas nav gatavi piedalīties darba tirgū, ja darbs būtu dabūjams. Bezdarbs sevišķi smagi skar nelatviešus un Bauskā vecākus cilvēkus. Kā tas bija sagaidāms, bezdarbs samazinās iedzīvotāju grupās, kurām ir augstāks izglītības līmenis. Bezdarbs ir plaši izplatīts agrāro sovhozu un kolhozu strādnieku, šoferu, nekvalificētu strādnieku un celtniecības strādnieku vidū.

Pašreizējā nodarbinātībā Preiļos dominē zemnieki un viņu strādnieki, kā arī valsts iestāžu darbinieki, piemēram, skolotāji, policisti un pagasta darbinieki. Bauskā pašreiz nodarbinātokontingentu pārsvarā sastāda pakalpojumu sektorā strādājošie un valsts iestāžu darbinieki.

Augstais bezdarba līmenis atspoguļojas zemos mājsaimniecību ienākumos, kas Bauskā ir caurmērā Ls 103 mēnesī, bet Preiļos — Ls 79 mēnesī. Ja ņem vērā mājsaimniecību lielumu, tad Bauskā caurmēra ienākums uz vienu pieaugušo ģimenes locekli ir Ls 42 mēnesī, bet Preiļos — Ls 32 mēnesī. Ienākumu sadalījums, kā to varēja gaidīt, ir stipri nevienmērīgs, un vairumam mājsaimniecību ienākumi ir zemāki par šiem vidējiem rādītājiem. Vēl jo vairāk, Bauskā 7% un Preiļos 10% no visām mājsaimniecībām kopējie ienākumi mēnesī nepārsniedz 25 latus. Vairumā gadījumu mājsaimniecību ienākumi nepārsniedz summu, kas sedz mājsaimniecības izdevumus par mājokli, apkuri un pirmās nepieciešamības pārtikas produktiem. Taču daudziem ienākumi ir par maziem, lai segtu pat šīs elementārās vajadzības.

Nodarbinātības trūkums, zemās algas un zemais mājsaimniecību ienākums noved pie tā, ka lielākais vairums mājsaimniecību un atsevišķu indivīdu ir iesaistīti pārtikas pašapgādes aktivitātēs. Bauskā 84% no visām mājsaimniecībām un 60% no visiem pieaugušajiem, bet Preiļos 95% no visām mājsaimniecībām un 67% no visiem pieaugušajiem nodarbojas ar pārtikas

pašapgādi. Tas ir iespējams tādēļ, ka Bauskā 90% no visām mājsaimniecībām, bet Preiļos 96% no visām mājsaimniecībām ir pieejama zeme. Saražotā produkcija galvenokārt tiek izmantota mājsaimniecību minimālajai iztikai. Pārpalikums, ko var pārdot tirgū, ir visai niecīgs.

5.3.2. Uzņēmumi

Preiļos vienīgie parasti sastopamie uzņēmumi ir saistīti ar transportu (degvielas uzpildes stacijas u.c.) un mazumtirdzniecību (produkcijas realizāciju tieši patērētājiem). Bauskā bez transporta pakalpojumu un mazumtirdzniecības uzņēmumiem ir lielāks skaits arī cita veida uzņēmumu un lielāka to daudzveidība, aptverot lauksaimniecības apgādes uzņēmumus, lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumus, lielas paju sabiedrības, kokapstrādes uzņēmumus un uzņēmumus, kas uzsāk jaunas aktivitātes ražošanas un pakalpojumu jomā. Nodarbinātība, ko nodrošina uzņēmumi Bauskā, ir vidēji gandrīz astoņas reizes lielāka nekā nodarbinātība, ko nodrošina uzņēmumi Preiļos. Firmu apgrozījums Bauskā arī ir daudz lielāks nekā Preiļos, un to tirā peļņa ir trīs līdz četras reizes augstāka nekā Preiļos.

Visbiežāk minētā problēma, ko Bauskas un Preiļu uzņēmēji norādīja produkcijas pārdošanas sakarā, ir zemā cena, ko var saņemt par savu produkciju. Kamēr teorijā un praksē varētu atrast dažādus izskaidrojumus tik zemām cenām, šajā kontekstā ir svarīgi atzīmēt otru visbiežāk pieminēto problēmu — zemo pirktspēju. Visticamāk, ka zemais pieprasījums, ko nosaka ļoti zemie mājsaimniecību ienākumi abos rajonos — mājsaimniecību aptauja parādīja, ka tie ir tik tikko pietiekami, lai segtu izmaksas par mājokli, apkuri un galvenajiem pārtikas produktiem — ir galvenais cēlonis zemajām cenām, ar kādām nākas saskarties uzņēmējdarbībā iesaistītajiem cilvēkiem. Pie citām biežāk minētajām pārdošanas problēmām pieder novilcinātie maksājumi, transports un mazie apjomi, bet Preiļos bez tā vēl arī glabāšana.

Bauskā uzņēmēji uzskata, ka viņu uzņēmējdarbību pozitīvi ietekmē nacionālais un vietējais pieprasījums, pašu rīcībā esošais kapitāls, darbaspēka izmaksas un uzticamība, uzņēmuma atrašanās vieta, pašu zināšanas un informācija par tirgu. Turpretim uzņēmēji uzskata, ka viņu uzņēmējdarbību kavē tas, ka uzņēmums ir mazs, kredītu nepieejamība vai augstā cena, kvalificēta darbaspēka trūkums, esošās tehnikas, mašīnu, ēku un celtnu nepiemērotība, kā arī ceļu un telekomunikāciju infrastruktūras stāvoklis.

Preiļos uzņēmēji norādīja mazāku skaitu faktoru, kas labvēlīgi ietekmē viņu uzņēmējdarbību. Visbiežāk minētie ir darbaspēka zemā cena un uzticamība, izdevīga uzņēmuma atrašanās vieta un zināšanas un informācija par tirgu. Kā īpaši kavējošus faktorus Preiļu uzņēmēji minēja vietējo pieprasījumu, pašu kapitāla pieejamību, necīgās iespējas dabūt kredītu un tā augsto cenu, kā arī iespējas dabūt finansiālā atbalsta pakalpojumus. Arī lielākais vairums citu faktoru nav labvēlīgi uzņēmējdarbībai.

Gan Bauskas, gan Preiļu uzņēmumi ir saņēmuši maz cita veida palīdzības savas uzņēmējdarbības uzsākšanai, vienīgi palīdzību no pagasta valdes. Turpmāk savu uzņēmumu attīstībai papildus tam, ko dod pagasta valde, viņi vēlētos saņemt palīdzību no speciāliem uzņēmējdarbības konsultantiem un kredīta organizācijām. Starp palīdzības veidiem, kas tika minēti kā lietderīgi uzņēmumu turpmākai attīstībai, pieder konsultācijas tehniskajos un ražošanas jautājumos un konsultācijas uzņēmuma vadīšanas un marketinga jautājumos. Pie metodēm, kā uzņēmēji vēlētos saņemt palīdzību, pieder galvenokārt apmācības kursi, tiešas konsultācijas, eksperta sagatavots ziņojums un citu uzņēmumu apmeklējumi, bet Preiļos arī palīdzība no ražošanas organizācijām.

6. DISKUSIJA

6.1. Metodes

Galvenās grūtības, ar kādām sastopas lauku mājsaimniecības un uzņēmumi pārejas periodā uz tirgus ekonomiku, ir norādītas vairākos pētījumos. Šis pētījums apstiprina agrāk izdarītos secinājumus un sniedz izvērstāku problēmu aprakstu un analīzi divos izpētes rajonos — Bauskas un Preiļu rajonā.

Divu pētniecisko pieeju izmantošana, no kurām viena bija kvalitatīvs fokusgrupu pētījums un otra — tradicionāla izlases veida aptauja, ļāva produktīvi izmantot gan ātrās lauku novērtēšanas (*Rapid Rural Appraisal*) tehnikas, gan klasisko datu ieguves metožu iespējas. Ja fokusgrupu metode ļoti efektīvi atsedza to grūtību pakāpi, ar kurām sastapās indivīdi no dažādām lauku iedzīvotāju grupām, tomēr šī metode neaptvēra pašas nabadzīgākās grupas. Savukārt uz nejaušo izlasi balstīta mājsaimniecību aptauja deva iespēju fiksēt arī šo vistrūcīgāko indivīdu un mājsaimniecību situāciju.

Divu pētījuma rajonu izvēle tika pamatota ar atšķirībām to sociāli ekonomiskajos rādītājos. Lai gan pastāvēja liela līdzība situācijā abos rajonos, bija arī dažas būtiskas atšķirības.

6.2. Rezultāti

Abos rajonos izpaudās asas mājsaimniecību problēmas, kas rodas no bezdarba un naudas trūkuma (ņemot vērā, ka agrākie ietaupījumi ir izplēnējuši sakarā ar rubļa devalvāciju). Daudzas mājsaimniecības glābiņu meklē pusnaturālā saimniekošanā, kam pamatā ir mazas zemnieku saimniecības vai zemes gabaliņi un kas nodrošina minimālās izdzīvošanas vajadzības. Zemes kā bufera un atbalsta loma šādos laikos ir grūti pārvērtējama. Taču šī nepieciešamība izmantot mazus zemes gabaliņus izdzīvošanas un iztikas aktivitātēm nozīmē, ka pastāv iespējas tikai ļoti lēnam zemnieku saimniecību lieluma pieaugumam līdz tādām līmenim, kad var sākt runāt par zemnieku ekonomiku, kas balstīta uz lielsaimniecībām un lielražošanu.

Pastāv liela atšķirība starp oficiālo bezdarba statistiku un reālo situāciju.

Aptaujas rezultāti liek secināt, ka reālais bezdarba līmenis lauku apvidos ir daudz augstāks, nekā to parāda oficiālie skaitļi. Reālais bezdarba līmenis Bauskas rajona pagastos ir 35%, bet Preiļu rajona pagastos — 55%, kas norāda uz problēmas svarīguma pakāpi. Ņemot vērā stingru nejausās izlases principa ievērošanu aptaujā un papildu informāciju par bezdarba perioda ilgumu, kas tika iegūta no tiem pašiem respondentiem, var uzskatīt, ka šie skaitļi reprezentē precīzu bezdarba novērtējumu apsektajos rajonos. Lauku iedzīvotājiem, kurus senāk atbalstīja valsts, kad bezdarbs vispār nebija pazīstams, pašreizējā situācija neizbēgami rada lielu psiholoģisku un sociālu triecienu. Liela lauku iedzīvotāju daļa ir pamesta bezdarba situācijā bez informācijas un cilvēciskā kapitāla resursiem, lai rastu izeju no savas nolemtības.

Visās intervētajās grupās bija skaidri samanāms ticības trūkums esošo organizāciju un institūciju spējai sniegt atbalstu. Izņēmums bija pagastu valdes, kuras iedzīvotāji novērtēja augstu un kuras sniedza svarīgus pakalpojumus daudziem zemniekiem un lauku mājsaimniecībām. Tiem, kuru mobilitāti ir izraisījusi viņu nabadzība, pagastam vajadzētu būt pirmajai vietai, kur pieejama palīdzība.

Nelabvēlīgākajā no abiem izpētes rajoniem (Preiļos) iespējas jaunu uzņēmumu attīstībai ir ļoti ierobežotas. Vietējā pirktspēja ir ļoti zema, un lielākā daļa uzņēmumu nav pietiekami lieli, lai viņiem būtu pieejama informācija par plašākām tirgus iespējām. Pastāvošie pārstrādes uzņēmumi cīnās, lai izdzīvotu, un tas bieži noved pie novilcinātiem maksājumiem zemniekiem, tādējādi vēl vairāk pavājinot viņu jau tā vājos uzņēmumus. Pastāv latentā vēlme veidot jaunus uzņēmumus, bet īstermiņa un vidēja termiņa perspektīvā bez papildu atbalsta iespējas izveidot jaunus dzīvotspējīgus uzņēmumus ir ļoti ierobežotas.

Turpretī Bauskas rajonā uzņēmumiem ir lielāks apgrozījums, tiem ir lielāka peļņa, un tie sāk pielāgoties tirgus apstākļiem, piesaistot kvalificētāko darbaspēku. Savukārt nekvalificēto bezdarbnieku un darba meklētāju vidū pastiprinās tendence nonākt neoficiālā, gadījuma rakstura nodarbinātībā, kas bieži ir ļoti zemi apmaksāta un nedroša.

Jaunos privātos uzņēmumos bieži vien ir izveidojuši labāk apmācītie un kvalificētākie indivīdi. Pagātnes investīcijas cilvēciskajā kapitālā ir attīstījušas šo indivīdu iemaņas, kas vēlāk tikušas izmantotas uzņēmumu izveidošanā un attīstībā.

Liekas, ka pakalpojumu uzņēmumu vadītāji ir vairāk pielāgojušies tirgus ekonomikas dabai, kamēr daudzi zemnieki un ar zemi saistītie uzņēmēji sāpīgi izjūt tādas neizbēgamas tirgus spēku sekas kā cenu svārstības. Zemnieki it īpaši bieži izmanto protekcionistisku retoriku, argumentējot, ka

«kontrabandas» pārtika tiek importēta Latvijā no valstīm, kuras atbalsta savu pašmāju lauksaimniecības sektoru, kamēr Latvijas zemnieki tiek atstāti tirgus kaprīžu varā. Ņemot vērā iespēju, ka zināma daļa pārtikas nāk no valstīm, kur zemnieku sektors tiek subsidēts, retorikai, protams, ir zināms pamats, kaut gan nelielas, ka turpmāka protekcija būtu vēlams risinājums.

Visās lauku iedzīvotāju grupās, ieskaitot uzņēmējus un mājsaimniecības, ir visai plaši izplatīta pārlicība, ka cilvēkiem pašiem ir jāuzņemas atbildība par savu likteni un dzīvi. Šāda attieksme ir raksturīga sievietēm un jauniešiem, taču daudzi respondenti pauda norūpētību sakarā ar augošo polarizāciju starp veiksminiekiem un neveiksminiekiem un atzīmēja, ka ir neveiksmīgu cilvēku grupas, kas tālu atpaliek. Pašmotivācija tika atzīta kā būtisks priekšnoteikums uzņēmējdarbības un mājsaimniecību izdzīvošanā un attīstībā. Taču tas apstāklis, ka pastāv ievērojamas ļaužu grupas, kurām ir milzīgas grūtības savas eksistences nodrošināšanai, ir jāliek blakus sekmīgajām uz individuālo izdzīvošanu orientētajām stratēģijām. Šīs atšķirības rada un turpinās radīt sociālu spriedzi un normalizācijas grūtības Latvijas laukos.

Relatīvs jaunu institūciju, it īpaši nevalstisko organizāciju, trūkums lauku apvidos un pagasta valdes kā galvenā institucionālā atbalsta mehānisma lielā nozīme attiecībā uz lielāko daļu lauku mājsaimniecību un uzņēmumu izvirza svarīgus jautājumus, kā veidot pieņemamas institūcijas, lai veicinātu attīstību vietējā līmenī. Pārstrukturēšanās komplicētās problēmas šobrīd atrodas ārpus pagasta valdes iespēju robežām, taču pagasta valde saglabājas kā vitāli svarīgs punkts plašākai institucionālai palīdzībai. Jaunajām palīdzības institūcijām jābūt spējīgām attīstīt cilvēciskos un dabas resursus un sniegt palīdzību vietējā līmenī. Šādu institūciju izveide ir galvenā prasība lauku apvidos.

ATSAUCES

Alanen I. (1995) The family farm ideology: the Baltic countries and theories of development, *Eastern European Countryside* 1 5—22.

Alanen I (1996) *The change in the Baltic agricultural production system brought about by the privatisation of agriculture*. Paper presented at the workshop «Implementation of agri—environmental policy instruments in a changing political environment — exchange of Nordic and Baltic experiences,» Vilnius, 9—12 May 1996.

Latvijas Statistika (1996) *Ziņojums par mājsaimniecību budžetu pētījuma rezultātiem 1996.g. II ceturksnī*, Rīga.

Chambers R. (1983) *Rural development: putting the last first*, London: Longman.

Chambers R. (1992) *Rural appraisal: rapid, relaxed and participatory*, London.

Desvouges W. and Frey J. (1989) Integrating focus groups and surveys: examples from environmental risk studies, *Journal of Official Statistics*, 5 349—363.

Fuller T. et al (1993) Using focus groups to adapt survey instruments to new populations, Ch. 6 of Morgan D. ed., *Successful focus groups: advancing the state of art*, Newbury Park: Sage.

Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija (1996) *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*, Rīga.

Mikkelsen B. (1995) *Methods for development work and research: a guide for practitioners*, Delhi: Sage.

Morgan D. and Krüger R. (1993) When to use focus groups and why, Ch. 1 of Morgan D. ed., *Successful focus groups: advancing the state of art*, Newbury Park: Sage.

O'Reilly S. (1995) Rural development in the Baltic states, *Eastern European Countryside* 1 23—35.

Oslands O. red., (1996) *Dzīves apstākļi Latvijā: NORBALT dzīves apstākļu pētījums*, Rīga: Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja.

Swain N. (1995) Rural unemployment in post socialist countryside, *Eastern European Countryside* 2 5—16.

United Nations Development Programme (1996) *Latvija. Pārskats par tautas attīstību*, Rīga.

Wolff B. et al (1993) Focus groups and surveys as complementary research methods, Ch. 8 of Morgan D. ed., *Successful focus groups: advancing the state of art*, Newbury Park: Sage.

PIELIKUMS

Tabula A₁. Sieviešu nodarbinātība pēc vecuma

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī	
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
18—19	Pakalpojumi	100		N/Z ⁽¹⁾	
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>			
20—29	Apkopēja Gadījuma mežstrādniece	14	33	40	N/Z
	Sakaru, komunikāciju darbiniece		33		60
	Laukstrādniece zemnieku/ paju saimniecībā	7		N/Z	
	Lopkopēja zemnieku/ paju saimniecībā				
	Vadītāja privātuzņēmumā	14		43	
	Pakalpojumi	21	33	38	30
	Valsts iestāžu darbiniece	43			
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>46</i>	<i>30</i>
30—39	Apkopēja		14		35
	Paju saimniecību administrācija	7		70	
	Lopkopēja zemnieku/ paju saimniecībā	4	7	30	12
	Pastāvīga strādniece z/s ⁽²⁾		14		17

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī	
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
	Vadītāja privātu uzņēmumā	4		50	
	Profesionāle	4	7	60	38
	Pakalpojumi	29	21	55	54
	Valsts iestāžu darbiniece	43	29	66	60
	Nav ziņots	7	7	38	20
	Strādniece privātu uzņēmumā	4		60	
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>59</i>	<i>42</i>
40—49	Apkopēja Gadījuma mežstrādniece	19		41	N/Z
	Sakaru, komunikāciju darbiniece	6	8	52	25
	Paju saimniecību administrācija	10		48	
	Lopkopēja z/s/ paju saimniecībā	3		30	
	Pastāvīga strādniece z/s		8		25
	Zemniece		31		50
	Vadītāja privātu uzņēmumā	6		50	
	Profesionāle	3	15	60	41
	Pakalpojumi	26	15	47	23
	Valsts iestāžu darbiniece	23	15	59	85
	Strādniece privātu uzņēmumā	3		60	
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>49</i>	<i>40</i>

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī		
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	
50—50	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	7		24		
	Apkopēja Sakaru, komunikāciju darbiniece	33	25 25	32	33 100	
	Šofere	7		30		
	Lopkopēja z/s/ paju saimniecībā	7		50		
	Saimniecību speciāliste	7		139		
	Vadītāja privātuzņēmumā	7		20		
	Pastāvīga strādāniece z/s	7		60		
	Zemniece	7	50	N/Z	21	
	Pakalpojumi	7		51		
	Valsts iestāžu darbiniece	13		53		
		<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>46</i>	

(1) N/Z — nav ziņots

(2) z/s — zemnieku saimniecība

Tabula A₂. Vīriešu nodarbinātība pēc vecuma

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī	
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
18—19	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	50		40	

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī	
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
	Strādnieks privātā uzņēmumā Mežstrādnieks	50	100	N/Z	55
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>			
20—29	Kurinātājs, sargs, krāvējs	14		37	
	Celtnieks	5		50	
	Elektriķis, santehniķis, mehāniķis utt.	5	9	75	50
	Lopkopis z/s paju saimniecībā	5		40	
	Saimniecības šoferis, mehанизators	14		78	
	Pastāvīgs strādnieks z/s	5	27	30	42
	Mežstrādnieks	5		80	
	Vadītājs privātā uzņēmumā				
	Zemnieks		18		50
	Pakalpojumi	9	27	75	61
	Valsts iestāžu darbinieks	5	18	90	86
	Valsts rūpniecības uzņēmumi (izņemot lauksaimniecības pārstrādi)	5		160	
	Strādnieks privātā uzņēmumā	27		68	
	Nav zināms	5		70	
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>68</i>	<i>58</i>

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī		
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi	
30—39	Kurinātājs, sargs, krāvējs	3		35		
	Celtnieks	6		115		
	Šoferis	13	8	133	30	
	Elektriķis, santehniķis, mehāniķis utt.	16		49		
	Saimniecības šoferis, mehanizators		15		33	
	Pastāvīgs strādnieks z/s	6	23	65	22	
	Mežstrādnieks	6	15	113	N/Z	
	Vadītājs privātā uzņēmumā	3		350		
	Zemnieks		8		N/Z	
	Profesionālis	3		100		
	Pakalpojumi	13		87		
	Valsts iestāžu darbinieks	10	23	113	70	
	Valsts rūpniecības uzņēmumi (izņemot lauksaimniecības produkcijas pārstrādi)	6		80		
	Strādnieks privātā uzņēmumā	3		120		
	Nav zināms	2	8	93	N/Z	
		<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>41</i>
	40—49	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	3		55	
Kurinātājs, sargs, krāvējs		19		40		

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī	
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
	Celtnieks	3	10	50	34
	Šoferis	10		46	
	Elektriķis, santehniķis, mehāniķis utt.	10	20	57	68
	Lopkopis z/s paju saimniecībā	6		N/Z	
	Saimniecības šoferis, mehanizators	6	10	75	30
	Mežstrādnieks	6	10	55	40
	Pastāvīgs strādnieks z/s	3		50	
	Vadītājs privātā uzņēmumā	3		500	
	Profesionālis	3		100	
	Pakalpojumi	6		100	
	Valsts iestāžu darbinieks	10	30	147	77
	Strādnieks privātā uzņēmumā	6		50	
	Nav zināms	3		120	
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>81</i>	<i>58</i>
50—59	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	5		55	
	Kurinātājs, sargs, krāvējs	11	13	55	54
	Sakaru, komunikāciju darbinieks	5		115	
	Šoferis		25		35
	Elektriķis, santehniķis, mehāniķis utt.	21	13	58	30

Vecums	Pašreizējās nodarbošanās veids	% no respondentiem pēc vecuma		Vidējā alga, Ls mēnesī	
		Bauska	Preiļi	Bauska	Preiļi
	Mežstrādnieks	5	13	120	68
	Vadītājs privātā uzņēmumā	5		100	
	Pastāvīgs strādnieks z/s	5	13	60	15
	Zemnieks		25		100
	Profesionālis	5		150	
	Pakalpojumi	11		70	
	Valsts iestāžu darbinieks	11		39	
	Vadītājs privātā uzņēmumā	11		50	
	Nav zināms	5		120	
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>67</i>	<i>48</i>

Tabula A₃. Nodarbinātība 1991.gadā un pašlaik Bauskas rajonā

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Kurinātājs, sargs sētnieks, apkopēja	Kurinātājs, sargs, sētnieks apkopēja Pakalpojumi <i>Kopā</i>	88 13 <i>100</i>
Sakaru, komunikāciju darbinieks	Sakaru, komunikāciju darbinieks	100
Celtnieks	Celtnieks Strādnieks privātā uzņēmumā	67 33
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Šoferis	Kurinātājs, sargs, sētnieks	8
	Šoferis	46
	Mežstrādnieks	15
	Pastāvīgs strādnieks z/s	8
	Pakalpojumi	15
	Nav zināms	8
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Elektriķis, santehniķis, mehāniķis utt.	Kurinātājs, sargs, sētnieks	20
	Sakaru, komunikāciju darbinieks	4
	Šoferis	4
	Elektriķis, santehniķis, mehāniķis utt.	40
	Pastāvīgs strādnieks z/s	4
	Profesionālis	4
	Pakalpojumi	4
	Valsts iestāžu darbinieks	8
	Valsts rūpniecības uzņēmumi (izņemot lauksaimniecības produkcijas pārstrādi)	8
	Strādnieks privātā uzņēmumā	4
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Kolektīvās saimniecības administrācijas darbinieks	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	4
	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	8
	Sakaru, komunikāciju darbinieks	4
	Paju saimniecības administrācijas darbinieks	21
	Vadītājs privātā uzņēmumā	17
	Pakalpojumi	21
	Valsts iestāžu darbinieks	8
	Nav zināms	8
	Strādnieks privātā uzņēmumā	8
<i>Kopā</i>	<i>100</i>	

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Lopkopis kolektīvā saimniecībā	Celtnieks	11
	Lopkopis paju saimniecībā	56
	Paju saimniecības šoferis/ mehāniķis	11
	Saimniecības speciālists	11
	Pastāvīgs strādnieks z/s	11
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Kolektīvo saimniecību šoferis/mehāniķis	Kurinātājs, sargs, sētnieks	10
	Šoferis	20
	Saimniecības šoferis/mehāniķis	30
	Pastāvīgs strādnieks z/s	20
	Strādnieks privātā uzņēmumā	20
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Kolektīvo saimniecību speciālists	Vadītājs privātā uzņēmumā	50
	Valsts iestādes darbinieks	50
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Mežstrādnieks	Mežstrādnieks	75
	Valsts iestādes darbinieks	25
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Mājsaimniece, dekrēta atvaļinājumā	Apkopēja	14
	Laukstrādniece z/s/paju saimniecībā	14
	Vadītāja privātā uzņēmumā	29
	Pakalpojumi	14
	Valsts iestādes darbiniece	29
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Armijā	Kurinātājs, sargs, sētnieks	33
	Saimniecības šoferis/mehāniķis	33
	Strādnieks privātā uzņēmumā	33
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Pensionārs, invalids	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	50
	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	50
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Zemnieks	Zemnieks	100
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Profesionālis	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	17
	Profesionālis	50
	Valsts iestādes darbinieks	17
	Nav zināms	17
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Pakalpojumi	Vadītājs privātā uzņēmumā	6
	Pakalpojumi	81
	Valsts iestādes darbinieks	13
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Gaļas kombināta strādnieks	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	33
	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	33
	Lopkopis z/s/paju saimniecībā	33
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Valsts iestādes darbinieks	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	9
	Celtnieks	4v
	Pakalpojumi	9
	Valsts iestādes darbinieks	74
	Nav zināms	4
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Valsts rūpniecības uzņēmumi (izņemot lauksaim- niecības produk- cijas pārstrādi)	Pakalpojumi	40
	Valsts rūpniecības uzņēmumi (izņemot lauksaimniecības produkcijas pārstrādi)	40
	Nav zināms	20
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Students, skolnieks (ieskaitot skolu)	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	8
	Saimniecības šoferis/mehāniķis	8
	Pakalpojumi	15
	Valsts iestādes darbinieks	31
	Strādnieks privātā uzņēmumā	38
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Bezdarbnieks	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	40
	Valsts iestādes darbinieks	40
	Strādnieks privātā uzņēmumā	20
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Nav zināms	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	6
	Elektriķis/santehniķis/ mehāniķis utt.	18
	Mežstrādnieks	6
	Vadītājs privātā uzņēmumā	6
	Pastāvīgs strādnieks z/s	6
	Profesionālis	6
	Pakalpojumi	12
	Valsts iestādes darbinieks	12
	Nav zināms	12
	Strādnieks privātā uzņēmumā	18
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>

Tabula A4. Nodarbinātība 1991.gadā un pašlaik Preiļos

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	Zemnieks	100
Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	100
Sakaru, komunikāciju darbinieks	Sakaru, komunikāciju darbinieks	100
Šoferis	Kurinātājs, sargs, sētnieks	20
	Šoferis	60
	Nav zināms	20
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Elektriķis/ santehniķis/ mehāniķis utt.	Elektriķis/santehniķis/mehāniķis utt.	33
	Zemnieks	33
	Valsts iestādes darbinieks	33
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Kolektīvās saimniecības administratīvs darbinieks	Zemnieks	75
	Pakalpojumi	25
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Laukstrādnieks kolektīvā saimniecībā	Laukstrādnieks z/s/ paju saimniecībā	100
Lopkopis kolektīvā saimniecībā	Pastāvīgs strādnieks z/s	33
	Zemnieks	67
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Šoferis, mehанизators kolektīvā saimniecībā	Elektriķis/santehniķis/mehāniķis utt.	8
	Šoferis/mehāniķis paju saimniecībā	25
	Mežstrādnieks	17
	Pastāvīgs strādnieks z/s	25
	Zemnieks	17
	Valsts iestādes darbinieks	8
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Speciālists kolektīvā saimniecībā	Sezonas mežstrādnieks	50
	Pastāvīgs strādnieks z/s	50
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Mežstrādnieks	Mežstrādnieks	50
	Zemnieks	50
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Armijā	Elektriķis/santehniķis/mehāniķis utt.	50
	Pastāvīgs strādnieks z/s	50
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Pensionārs, invalids	Lauksaimniecības produkcijas pārstrāde	20
	Zemnieks	80
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Zemnieks	Zemnieks	100
Profesionālis	Kurinātājs, sargs, sētnieks, apkopēja	33
	Profesionālis	67
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Pakalpojumi	Pakalpojumi	75
	Valsts iestādes darbinieks	2
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>

Nodarbinātība 1991.gadā	Nodarbinātība pašlaik	% no nodarbinātības 1991.gadā
Valsts iestādes darbinieks	Elektriķis/santehniķis/ mehāniķis utt.	8
	Pakalpojumi	8
	Valsts iestāžu darbinieks	75
	Nav zināms	8
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Valsts rūpniecības uzņēmums (izņemot lauksaimniecības produkcijas pārstrādi)	Apkopējs, kurinātājs, sargs	100
Students, skolnieks	Sezonas mežstrādnieks	9
	Sakaru, komunikāciju darbinieks	9
	Mežstrādnieks	18
	Pastāvīgs strādnieks z/s	9
	Zemnieks	9
	Pakalpojumi	18
	Valsts iestādes darbinieks	27
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Bezdarbnieks	Celtnieks	25
	Lopkopis z/s/paju saimniecībā	25
	Mežstrādnieks	25
	Pastāvīgs strādnieks z/s	25
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>
Nav zināms	Zemnieks	33
	Profesionālis	17
	Pakalpojumi	33
	Valsts iestādes darbinieks	17
	<i>Kopā</i>	<i>100</i>

Izdevējs — apgāds «Jumava»,
Aspazijas bulvāri 24, Rīgā LV 1050.
Reģ. apliecība nr. 2 - 1012.
Iespiests Rīgas ielā 48,
Salaspili LV 2169

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

1.60

LĀTVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304007453

~~97-3~~
L 426

Grāmatas pamatā ir pētījums, kas ir viens no pirmajiem mēģinājumiem vispusīgi aplūkot lauku mājsaimniecību un uzņēmumu sociālo un ekonomisko situāciju. Īpaša vērība veltīta sieviešu un jauniešu problēmām, kā arī zemnieku saimniecību, ražošanas, pārstrādes un pakalpojumu uzņēmumu attīstības iespējām.

Pētījums veikts
Bauskas un Preiļu
rajona pagastos.